

**Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes
Latviešu valodas institūts**

Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 152. dzimšanas dienas atcerei veltīta
starptautiska zinātniska konference

**NO PIRMĀS GRĀMATAS LĪDZ DIGITĀLAJIEM
TEKSTIEM: VALODAS ATTĪSTĪBA 500 GADOS**

International Scientific Conference

**FROM THE FIRST BOOK TO DIGITAL TEXTS:
THE DEVELOPMENT OF LANGUAGE IN
500 YEARS**

to commemorate the 152nd anniversary of academician Jānis Endzelīns

**TĒZES
ABSTRACTS**

2025. gada 20.–21. februāris
20–21 February, 2025

Rīga

Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 152. dzimšanas dienas atcerei veltīta starptautiska zinātniska konference „No pirmās grāmatas līdz digitālajiem tekstiem: valodas attīstība 500 gados”. Tēzes. / International Scientific Conference “From the First Book to Digital Texts: The Development of Language in 500 Years” to commemorate the 152nd anniversary of academician Jānis Endzelīns. Abstracts. Sastād. / Comp. by Kristīne Mežapuķe. Red. / Eds.: Agris Timuška, Anta Trumpa, Edmunds Trumpa, Pēteris Vanags. Rīga: LU HZF Latviešu valodas institūts, 2025, 122 lpp.

Izdevums tapis ar valsts pētījumu programmas „Digitālās humanitārās zinātnes” projekta „Atvērtas un FAIR principiem atbilstīgas digitālo humanitāro zinātņu ekosistēmas attīstība Latvijā”

(Nr. VPP-IZM-DH-2022/1-0002) atbalstu

Konferenci organizē / Conference is organized by

Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes Latviešu valodas institūts /
Latvian Language Institute of the Faculty of Humanities of the University of Latvia

Konferences zinātniskā komiteja / Conference Scientific Committee

Dr. philol. Anta Trumpa (vadītāja), *Mg. philol.* Everita Andronova,
Dr. philol. Solvita Berra (*Burr*), *Dr. philol.* Ina Druviete,
Dr. philol. Anna Frīdenberga, *Dr. philol.* Ilga Irēna Jansone, *PhD* Sintija Ķauķīte,
Dr. philol. Sanda Rapa, *Dr. philol.* Renāte Siliņa-Piņķe, *Dr. philol.* Anna Stafecka,
Dr. philol. Agris Timuška, *Dr. habil. philol.* Pēteris Vanags, *PhD* Daira Vēvere

Konferences rīcības komiteja / Conference Organizing Committee

Mg. paed. Gunita Arnava, *Mg. hum.* Ieva Auziņa, *Mg. hum.* Justīne Bondare,
Mg. hum. Anete Daina, *Bc. hum.* Laura Paula Jansone,
Mg. hum. Agita Kazakeviča, *Mg. hum.* Kristīne Mežapuķe,
Mg. hum. Anete Ozola, Sanita Placēna, *Bc. hum.* Odrija Reisnere,
Mg. hum. Marita Silkāne, *Mg. philol.* Elga Skrūzmane

Korektore: Agita Kazakeviča

Maketētāja: Gunita Arnava

ISBN 978-9934-580-22-2

(elektroniskais izdevums / online edition)

<https://doi.org/10.22364/ajeszk.2025.pgdt>

© Latvijas Universitāte, 2025

© LU HZF Latviešu valodas institūts, 2025

© Tēžu autori, 2025

SATURS

Everita ANDRONOVA, Anna FRĪDENBERGA, Lauma PRETKALNIŅA, Renāte SILIŅA-PINĶE, Elga SKRŪZMANE, Anta TRUMPA, Pēteris VANAGS. Latviešu 18. gadsimta tekstu pilotkonvertors: izveide, rezultātu novērtēšana un izmantošanas iespējas	7
Everita ANDRONOVA, Anta TRUMPA. „Latviešu valodas vēsturiskā vārdnīca (16.–17. gadsimts)” ceļā uz otrās versijas izveidi.....	10
Ilze AUZIŅA, Guna RĀBANTE-BUŠA. Fonētiski marķēts latviešu valodas runas korpuss „fonLATE”: izveide un izmantojums.....	13
Aiga BĀDERE. Mašīntulkjumvalodas un pēcreidīgēšanas valodas divējādā daba	15
Māris BALTIŅŠ. Žurnālu ienākšana Latvijas preses klāstā 19. gadsimta 80. gados un tās ietekme uz terminradi	18
Grigory BARAMOV. Rytinis rašomosios lietuvių kalbos variantas: autoriai, kilmė, istorija	20
Agnė BARONIENĒ, Dalia PAKALNIŠKIENĒ. Pirštu pavadinimai Kuržemės patarmėse.....	22
Raivis BIČEVSKIS. Herdera institūta viesi un viņu grāmatas Rīgā	24
Grasilda BLAŽIENĒ. Historical events in the Onomasticon of Old Prussian 700 years ago and earlier	27
Mārtiņš BOIKO. Par kādu 18. un 19. gadsimta mijas latgaliešu tulkojumu no itāļu valodas un maija dievkalpojumu aizsākumu Latgalē	30
Paweł BRUDZYŃSKI. Curative constructions in Old-Baltic. Chyliński’s and Glück’s Bible case study.....	32
Vaida BUIVYDIENĒ, Lina RUTKIENĒ. The links between ancient cultures and modern science in terminology: the terminologization of the names of mythical creatures.....	34
Rafael MARTÍN CALVO. Analysis of the terms <i>oriġinālforma</i> and <i>oriġinālvaloda</i> in the context of translation and the transcription of personal names to Latvian	36

Aida ČIŽIKAITĒ. „Pirmajai knygai“ – 138 metai: vienos kalbos istorija	39
Anna DAUGAVIETE. „Tie ir tikai divdabji”: darāmās kārtas pagātnes divdabju leksikalizācija un gramatikalizācija	41
Agnese DUBOVA, Diāna LAIVENIECE, Dzintra LELE-ROZENTĀLE. Interpersonālās akadēmiskās komunikācijas teksti latviešu valodā: <i>laudatio</i> Jānim Endzelīnam laiku lokos.....	43
Anita HELVIGA, Diāna LAIVENIECE. Vārda <i>anotācija</i> evolūcija – ieskats lietojumā, terminoloģijā un teksta žanra funkcijās	46
Kacper HERMANN. <i>Dvarian vs Dwarre, ing dwara, ing palaciū.</i> On the common use of the Illative case in Chyliński's translation of the Gospel of Matthew, as compared to other translations	50
Elwira KACZYŃSKA. Baltic nations, languages, texts and words in Alexander Gwagnin's chronicles	52
Rūta KAZLAUSKAITĒ. Pakrūoju rajono vietovardžiai: tarminės ir norminės formas XX a. rašytiniuose šaltiniuose.....	54
Igors KOŠKINS. Valodu kontaktu atspoguļojums vēsturiskajā leksikogrāfijā: slāvismi G. Elgera vārdnīcā „Dictionarium Polono-Latino-Lottavicum” un J. Karigera vārdnīcā „Lexicon Lothavicum”.....	56
Evelīna ĶIRŠAKMENE. Latviešu valodas viltusdraugu vārdnīcu analīze	58
Loviisa MÄND, Szilárd Tibor TÓTH. Myth and reality in Old Written Estonian: the mysterious Indo-European-like feminine suffix <i>-ikē</i> by Gutsclaff, author of the first South Estonian grammar (1648)	60
Dace MARKUS, Ilze AUZIŅA, Guna RĀBANTE-BUŠA, Paula MIKELSONE. Vokāļu kontrakcija latviešu valodā: no izlokšņu materiāliem līdz latviešu valodas runas korpusiem	62
Sanita MARTENA. „Tā ir tāda sirdsmīļuma valoda”: latviešu valodas portretējums diasporas latviešu stāstos	65
Uģis NASTEVIČS. Mezglu raksti – zudusī latviešu valodas rakstības sistēma	67
Nikole NAUA. Latgaliešu svēto rakstu valoda no „Evangelia Toto Anno 1753” līdz lietotnei „Latgalian Bible”.....	70

Anete OZOLA. Dažas piezīmes par uzsvāru priedēkļa verbos lībiskā dialekta Kurzemes izloksnēs	72
Ieva OZOLA. Viļķeniešu izloksne. No K. D. (1893): pirmais Vidzemes lībiskās izloksnes apraksts	74
Silvija PAPAURĒLYTĒ-KLOVIENĒ. Šventiškumo raiška lietuvīu kalbos pasaulēvaizdyje	76
Kristīne POKRATNIECE, Baiba SAULĪTE, Roberts DARGIS, Ilze ZIŅĶE. Bolsutolka.lv runas korpusa izveide un daļēja morfoloģiskā marķēšana	78
Velga POLINSKA. Oriģinālliteratūra vieglajā valodā – realitāte arī Latvijā	80
Egita PROVEJA. Latviešu pavārgrāmatas laikmetu griežos	82
Ilze RŪMNIECE, Agnese UPĪTE. Latviešu valoda tulkojumos: diahronisks vērtējums (G. J. Cēzars „Piezīmes par gallu karu”)	84
Baiba SAULĪTE, Ilze LOKMANE, Agute KLINTS. Kļūdu tipi latviešu valodas rediģējumu korpusā „Norma”	86
Renāte SILIŅA-PINĶE, Irēna Ilga JANSONE. Personvārdi 18. gadsimta evaņģēliski luterisko draudžu baznīcu grāmatās: kopīgais un atšķirīgais	88
Ingunā SKADIŅA, Andrejs SPEKTORS. No pirmā digitālā teksta līdz mūsdienu digitālo tekstu resursiem	90
Anna STAFECKA. Bībeles stāsti latgaliešu rakstu valodā	92
Monika STANKIENĒ. Paribio žemaičiu vaizdiniai: kalbos (variantiškumo) konceptualizacija	95
Silga SVIĶE, Arturs STALAŽS, Karina ŠĶIRMANTE. „Bioleksipēdija”: speciālās leksikas pārvaldības sistēmas izstrādē izmantoto literatūras avotu raksturojums	98
Edmunds TRUMPA. A. Bīlenšteina 1863. gada „An die Freunde des lettischen Volks und der lettischen Sprache. Fragen und Bitten .” – pirmā latviešu valodas dialektu aptauja un tās izšķirošā nozīme dialektu strukturēšanai un klasifikācijai	100
Nijolē TUOMIENĒ. Reliģijas ir etniškumo ryšys Pietryčių Lietuvos ir Šiaurvakarinės Baltarusijos paribyje	103

Danutė VALENTUKEVIČIENĖ. Varėnos geolekto zonas tarmiškumas: nuo tarminių požymių iki tarmiškųjų žymenų.....	105
Pēteris VANAGS. Izlokšņu iezīmes un rakstu valodas ietekme agrīnajos Vidzemes hernhūtiešu rokrakstos	107
Jolanta VASKELIENĒ. Naujadarai rašytojos ir dailininkēs Jolītos Skablauskaitēs kūrinīuose	109
Aiga VECKALNE. Vienkāršā valoda digitālajā laikmetā: latviešu valodas ilgtspējas līdzeklis.....	111
Jānis VECKRĀCIS. Juridiskās speciālās leksikas iezīmes 1850.–1899. gada Vidzemes zemnieku likumu tulkojumos latviešu valodā.....	113
Daira VĒVERE. Tāmnieku izloksnes no pirmā pieminējuma tekstos līdz mūsdienām	115
Rasuolė VLADARSKIENĒ. The influence of other languages on the development of Lithuanian administrative language	119
Krzysztof Tomasz WITCZAK. The oldest Finno-Ugric borrowings in the Baltic languages.....	121

**Everita ANDRONOVA, Anna FRĪDENBERGA,
Lauma PRETKALNIŅA, Renāte SILIŅA-PINĶE,
Elga SKRŪZMANE, Anta TRUMPA, Pēteris VANAGS**
(*LU Matemātikas un informatikas institūts,
LU HZF Latviešu valodas institūts*)

LATVIEŠU 18. GADSIMTA TEKSTU PILOTKONVERTORS: IZVEIDE, REZULTĀTU NOVĒRTĒŠANA UN IZMANTOŠANAS IESPĒJAS

Valodām, kuru agrāko laiku rakstība būtiski atšķiras no mūsdienu rakstības, ir aktuāla seno tekstu normalizācija, lai sniegtu meklēšanas iespējas tekstu korpusā plašākam pētnieku un interesentu lokam, lai padarītu tos vairāk pieejamus. Latviešu valodas agrāko laiku tekstu, kas sarakstīti vāciskajā rakstības tradīcijā, atšķirība no mūsdienu rakstības ir ievērojama. Ja vācu Mārtiņa Lutera (*Martin Luther*) Bībeles 1545. gada tulkojumā mūsdienu vācu rakstībai atbilst aptuveni 65 % vārdu (Bollmann et al., 2014, 173), tad pirmajā latviski izdotajā grāmatā, 1585. gada katoļu katehismā, ar mūsdienu rakstību sakrīt vien aptuveni 13 % vārdu, 18. gadsimta tekstos – 20–30 % vārdu, un tas rāda normalizācijas darba lielo apjomu un nozīmi.

Ir dažādi veidi, kā tiek veikta seno tekstu normalizācija, bet divi galvenie paņēmieni ir t. s. vārdu aizstāšana (vēsturiskās rakstības vārdi tiek pilnībā aizstāti ar mūsdienu rakstībā uzrakstītu vārdu, piem., visi *wijfch* > *viņš*) un rakstzīmju aizstāšana (tiek aizstātas konkrētas rakstzīmes vai to savienojumi, piem., *w* > *v*, *fch* > *š*). Tiek uzskatīts, ka veiksmīgāka ir rakstzīmju aizstāšana, tomēr vislabāk ir šos abus paņēmienus kombinēt (Bollmann et al., 2014, 166).

Latviešu valodas seno tekstu korpusa „SENIE” (<https://korpuss.lv/id/Senie>) meklētāja vajadzībām tiek veikta visu korpusā ietvertu 16.–18. gadsimta avotu konvertācija nosacītā mūsdienu rakstībā. Tā kā 16. un 17. gadsimta latviešu rakstība ir ļoti nekonekvanta

un tā var atšķirties pat vairākos viena autora darbos (Vanags et al., 2023), katram avotam nepieciešams izveidot savu likumu kopumu. Likumu skaits ir atkarīgs no avota lieluma un no katra avota rakstības īpatnībām – jo apjomīgāks avots un nekonekvēntāka tā rakstība, jo garāks konvertācijas likumu saraksts. Likumu skaits svārstās no dažiem desmitiem līdz vairākiem simtiem, to izveide ir liels, laikietaipīgs valodnieka darbs (sīkāk par konvertāciju sk., piem., Andronova et al., 2022; 2024).

18. gadsimta latviešu rakstība jau ir konsekvēntāka, tādēļ, balstoties uz konvertācijas tabulām, kas izstrādātas korpusā ietvertajiem 18. gadsimta avotiem, bija iespējams izveidot vienotu tekstu konvertoru ar aptuveni 130 universāliem likumiem. Ja tas izrādītos veiksmīgs, varētu būtiski paātrināt jauno korpusam pievienojamo 18. gadsimta avotu konvertāciju, kā arī citu *Unicode* kodējumā sagatavotu 18. un arī 19. gadsimta tekstu normalizāciju.

Lai varētu novērtēt to, cik veiksmīgs ir šis konvertors, tika veikts neliels pētījums, kura rezultāti tiek atspoguļoti referātā. Pētījuma mērķis – noteikt, pēc kādiem kritērijiem vērtēt konvertācijas rezultātu, kuras neatbilstības mūsdienu valodai uzskatīt par konvertācijas nepilnību un kuras ignorēt, veidojot t. s. „zelta standartu”, ar kuru salīdzināt konvertēto tekstu un novērtēt konvertācijas rezultātu.

Veicot sešu ar pilotkonvertoru pārveidoto avotu tekstu salīdzinājumu ar „zelta standartu”, vidējais rezultāts bija 95 %.

Literatūra

Andronova, E., Frīdenberga, A., Pretkalniņa, L., Siliņa-Piņķe, R., Skrūzmane, E., Trumpa, A., & Vanags, P. (2022). Latviešu valodas senāko rakstu pieminekļu konvertācija mūsdienu rakstībā: iepriekšējā pieredze un automatizācijas mēģinājumi. *Aktuālas problēmas literatūras un kultūras pētniecībā: rakstu krājums*, 27, 346–358. Pieejams <https://doi.org/10.37384/aplkp.2022.27.346>.

Andronova, E., Frīdenberga, A., Pretkalniņa, L., Siliņa-Piņķe, R., Skrūzmane, E., Trumpa, A., & Vanags, P. (2024). New Possibilities for Exploring Early Latvian Texts: Switching to the *NoSketchEngine*. *Baltic Journal of Modern Computing*, 12(4), 548–559. Pieejams <https://doi.org/10.22364/bjmc.2024.12.4.16>.

Bollmann, M., Petran, F., & Dipper, S. (2014). Applying Rule-Based Normalization to Different Types of Historical Texts – An Evaluation. In Z. Vetulani, & J. Mariani (Eds.), *Human Language Technology Challenges for Computer Science and Linguistics. Lecture Notes in Computer Science*. Springer Cham, 166–177.

Vanags, P., Frīdenberga, A., & Trumpa, A. (2023). Georga Manceļa rakstības principi: darbības pirmais posms (līdz 1631. gadam). *Baltistica*, 58(2), 329–353. Pieejams <https://www.baltistica.lt/index.php/baltistica/article/view/2529/2428>.

Everita ANDRONOVA, Anta TRUMPA

(LU Matemātikas un informatikas institūts,
LU HZF Latviešu valodas institūts)

„LATVIEŠU VALODAS VĒSTURISKĀ VĀRDNĪCA (16.–17. GADSIMTS)” CEĻĀ UZ OTRĀS VERSIJAS IZVEIDI¹

„Latviešu valodas vēsturiskās vārdnīcas (16.–17. gadsimts)” (LVVV) izveide aizsākās 2004. gadā, izstrādājot šķirkļa uzbūvi un vārdnīcas struktūru, sarakstot un apspriežot pirmos šķirkļus (sk., piem., Andronova et al., 2006). Ar pārtraukumiem darbs ir turpinājies visus šos gadus, lielāko progresu piedzīvojot Latvijas Zinātnes padomes (LZP) projekta izveides laikā (2013–2016). Šajā posmā tika apgūta vārdnīcu rakstīšanas darba vide *Tlex 2013*, LVVV kļuva par elektronisku vārdnīcu ar daudzveidīgām meklēšanas iespējām (<https://lvvv.tezaurs.lv/>) un tika publicēti pirmie aptuveni 1000 šķirkļi, kā arī tika nodrošināta vārdformu sasaiste ar korpusu „SENIE” (<https://senie.korpuss.lv/>) (Andronova et al., 2016; Vanags, 2014). Arī pēc LZP finansētā projekta beigām darbs pie vārdnīcas ir turpinājies divās valsts pētījumu programmās. Šobrīd, beidzoties vienai no tām, ir publicēts kopā jau 2450 šķirkļu.

Tā kā LVVV izveide ir cieši saistīta ar korpusu „SENIE” – bez korpusa šāda vārdnīca mūsdienās nebūtu iespējama –, tad pēdējos gados realizētā korpusa modernizācija (pāreja uz *NoSketch Engine* platformu vietnē korpuss.lv) pieprasa pārmaiņas arī vārdnīcas izveidē.

¹ Tēzes izstrādātas Eiropas Savienības Atveseļošanas un noturības mehānisma plāna 2.3.1.1.i. investīcijas „Augsta līmeņa digitālo prasmju apguves nodrošināšana” ar saimniecisko darbību nesaiņstītā projektā „Valodu tehnoloģiju iniciatīva” (Nr. 2.3.1.1.i.0/1/22/1/CFLA/002, LŪ reģ. Nr. ESS2023/453) un valsts pētījumu programmas projektā „Atvērta un FAIR principiem atbilstīga digitālo humanitāro zinātņu ekosistēmas attīstība Latvijā” (Nr. VPP-IZM-DH-2022/1-0002).

Iecerētās pārmaiņas būs tik nozīmīgas, ka darbu nākamajā posmā un tā rezultātus varēs uzskatīt par LVVV otro versiju.

Šobrīd vārdnīcā, tāpat kā korpusa sākotnējā versijā, ir lietots ASCII kodējums (piem., tādas zīmes un to kombinācijas kā *ſ*, *ſ*, *a`*, *o^*, kam līdzība ar fraktūras burtiem ir visai nosacīta), savukārt modernizētais korpus „SENIE” pieejams *Unicode* kodējumā (piem., *f*, *f*, *à*, *ô*). Rakstot vārdnīcu, autori izmanto veco korpusu, kurā ir piecdesmit seši 16.–17. gadsimta latviešu rakstu avoti, savukārt jaunais korpus ir papildināts vēl ar 19 avotiem.

Vārdnīcas otrajā versijā jaunie šķirklī taps no vēl nepievienotajiem avotiem, tajā skaitā divām 17. gadsimta vārdnīcām, bet vecie šķirklī tiks papildināti ar šiem datiem. Tāpat visa vārdnīca būs lasāma vieglāk uztveramā *Unicode* kodējumā. Vārdnīcas otrajai versijai paredzēts izveidot apakškorpusu, kurā balstoties tiktu rakstīti jauni un pamazām pārveidoti jau publicētie šķirklī.

Vēl viens iespējams jauninājums – vārdnīcas autori apsver iespēju mainīt pieeju stabilo un brīvo vārdu savienojumu atspoguļojumam šķirklī. Līdz šim atšķirībā no citām vārdnīcām tika veidotas arī vārdu savienojumu „galvas”, sniedzot attiecīgo vārdu savienojumu kopējo skaitu un minot konkrētas vārdformas. Turpmāk ir apsverama ideja vārdu savienojumus formulēt vispārīgāk, tādējādi iekļaujoties pieejā, kāda dominē elektronisku korpusā balstītu vēsturisko vārdnīcu veidošanā (piem., MEC, ONP, EŠJP).

Pāreja uz otrās versijas izveidi varbūt arī ir īstais brīdis, lai īstenotu vēl kādu ideju – vārdnīcā iekļaut datus ne tikai no 16.–17. gadsimta avotiem, bet arī 18. gadsimta sākuma darbus, kas iznākuši līdz Bībeles otrajam tulkojumam 1739. gadā, tādējādi aptverot agrākā un vidējā rakstu perioda tekstus pilnībā.

Literatūra

Andronova, E., Siliņa-Piņķe, R., Trumpa, A., & Vanags, P. (2016). The Electronic Historical Latvian Dictionary Based on the Corpus of Early Written Latvian Texts. *Pogranicze baltycsko-slowiańskie w aspekcie leksykalnym i leksykograficznym. Acta-Baltico Slavica*, 40, 1–37. Pieejams <https://doi.org/10.11649/abs.2016.018>.

Andronova, E., Trumpa, A., & Vanags, P. (2006). Latviešu valodas vēsturiskās vārdnīcas (16.–18. gs.) projekts: iestrādes un problēmas. In *Letonikas pirmais kongress. Valodniecības raksti*. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 9–17.

ESJP – Gruszczyński, W. (Ed.). (b. g.). *Elektroniczny słownik języka polskiego XVII i XVIII wieku*. Institut Języka Polskiego PAN. Pieejams <https://sxvii.pl/index.php?jezyk=pl>; skatīts 19.12.2024.

MEC – McSparran, F. et al. (Eds.). (2000–2018). *Middle English Dictionary*. Online edition in Middle English Compendium. University of Michigan Library. Pieejams <https://quod.lib.umich.edu/m/middle-english-dictionary/dictionary/>; skatīts 19.12.2024.

ONP – *Dictionary of Old Norse Prose*. (b. g.). University of Copenhagen. Pieejams <https://onp.ku.dk/onp/onp.php>; skatīts 19.12.2024.

Vanags, P. (2014). Latviešu valodas vēsturiskās vārdnīcas projekts. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*, 9, 97–109.

Ilze AUZIŅA, Guna RĀBANTE-BUŠA
(*LU Matemātikas un informatikas institūts*)

FONĒTISKI MARĶĒTS LATVIEŠU VALODAS RUNAS KORPUSS „fonLATE”: IZVEIDE UN IZMANTOJUMS

Valsts pētījumu projekta „Mūsdienu latviešu valodas izpēte un valodas tehnoloģiju attīstība” (Nr. VPP-LETONIKA-2021/1-0006) laikā tika izveidots fonētiski marķēts latviešu valodas runas korpuss (fonLATE), kura apjoms ir aptuveni 4 stundas un kurā iekļauti audioierakstu fragmenti no publiskām diskusijām, intervijām, ziņu un izklaides raidījumiem. Korpusā ietverti 67 runātāju balsis ieraksti – 36 sieviešu (aptuveni 2 h un 40 min, ~ 52 %), nedaudz mazāk – vīriešu balsis audioierakstu (aptuveni 1 h un 54 min, ~ 48 %).

Fonētiskajai transkribēšanai no ortogrāfiski marķētā latviešu valodas runas korpusa atlasītas frāzes. Iekļaušanai fonētiski marķētajā korpusā pirmajā posmā izvēlētas tikai tās frāzes, kurās nav fona trokšņu un izolētu trokšņu. Tas nozīmē, ka frāze (iespēju robežās) neietver pauzes, kas garākas par 0,3 sekundēm, fizioloģiskus trokšņus, pārteikšanos vai neskaidras runas daļas. Lai korpusā būtu pēc iespējas vairāk runātāju datu, no viena runātāja audiodatiem atlasīts minimālais skaits frāžu tā, lai tās kopumā ietvertu visus iespējamus fonēmu pārus.

Dati fonētiski marķētam runas korpusam piemeklēti tā, lai būtu pārstāvēti dažādi latviešu valodas prasmes līmeņi. Vislielāko datu kopu (76 %) veido audiodati, kuros dzirdama latviešu valodas normām atbilstoša izruna, t. i., runātājiem latviešu valoda ir dzimtā valoda un viņu izrunā nav izteikti jūtama izlokšņu ietekme. Aptuveni 11 % datu dzirdamas izlokšņu iezīmes, piemēram, literārās valodas normām neatbilstoša zilbes intonācija, atkāpes platā un šaurā patskaņa *e*, *ē* lietojumā. „FonLATE” ietverti arī to runātāju balsis ieraksti, kuriem latviešu valoda nav dzimtā valoda un kuru izrunā jūtama citu valodu ietekme.

Dati ir pierakstīti latviešu valodas mašīnlasāmajā fonētiskajā transkripcijā, norādot fonēmas, to robežas un atsevišķus fonēmu variantus. Zilbes intonācijas transkripcijā nav norādītas. Korpusa dati ir aplūkojami trīs līmeņos: 1) ortogrāfiskajā transkripcijā; 2) mašīnlasāmajā fonētiskajā transkripcijā, norādot standartizrunu (*standartizruna; dictionary pronunciation*); 3) mašīnlasāmajā fonētiskajā transkripcijā, norādot faktisko izrunu (*reālā izruna; real pronunciation*).

Korpus ir pieejams *NoSketch Engine* programmrīkā un tajā var meklēt, izmantojot specifiskus regulāro izteiksmju simbolus, morfoloģiskās pazīmes, kā arī mašīnlasāmās fonētiskās transkripcijas simbolus. Korpusā iespējams meklēt fonētiski transkribētajos datos – gan standartizrunā, gan reālajā izrunā, kā arī atrast visus vārdus, kur standartizruna un reālā izruna atšķiras.

Lai gan korpus ir neliels, to jau šobrīd var izmantot: 1) latviešu valodas fonētiski fonoloģiskās sistēmas izpētei, īpašu uzmanību pievēršot gan skaņu pārmaiņām vārdos, gan vārdu saturā; 2) latviešu valodas runas tehnoloģiju pilnveidei.

Aiga BĀDERE

(Ventspils Augstskola)

MAŠĪNTULKOJUMVALODAS UN PĒCREDIĢĒŠANAS VALODAS DIVĒJĀDĀ DABA

Tulkojumvaloda izsenis nodarbinājusi valodnieku un tulkojumzinātnieku prātu, un pētījumos lasāmi pat pretēji secinājumi, liekot uzdot jautājumu par to, vai tulkojumvaloda nav vienkārši dabisku valodas izmaiņu pierādījums, vai arī tā ir smagnējas un noplicinātas valodas liecība (Nida & Taber, 1969; Gellerstam, 1986; Newmark, 1991; Baker, 1993; Zauberga, 1999; Veisbergs, 2008; Toral, 2019; Castilho & Resende, 2021; Sile & Veckrācis, 2021). Pēdējos gados līdz ar mašīntulkošanas attīstību aktuālāks kļuvis jautājums par mašīntulkojumvalodu, ko bieži vien raksturo kā mākslīgi noplicinātu valodu, kurā tiek zaudēta leksiskā bagātība un gramatiskā daudzveidība (Vanmassenhove et al., 2021; Brglez & Vintar, 2022). Tāpat tiek pētīta pēcrediģēšanas valoda, ko uzskata par vienkāršotu un standartizētu valodu (Daems et al., 2017; Toral, 2019; Guerberof Arenas & Toral, 2020; Looock, 2021).

Referātā meklētas atbildes uz jautājumiem par to, cik liela ir avotvalodas ietekme uz mērķtekstu un valodu plašākā skatījumā laikā, kad būtisks ir tulkošanas ātrums un gandrīz tūlītēja nepieciešamība pēc tulkojuma un kad radītā satura apjoms ir netverami liels. Tāpat analizētas pretrunīgas pētnieku atziņas, kurās norādīts: „kā cilvēki, tā dators nespēj precīzi atšķirt cilvēkradītu tulkojumu no pēcrediģēta mašīntulkojuma”, attiecinot to uz teksta kvalitāti, lasītāja uztveri un leksiskajām, sintaktiskajām un semantiskajām pazīmēm (Daems et al., 2017), lai gan cilvēkradīts tulkojums tomēr ir radošāks (Guerberof Arenas & Toral, 2020). Vienlaikus secinājumi liecina, ka mašīntulkošanā un pēcrediģēšanā mērķteksts kļūst vienkāršāks, standartizētāks un skaidrāks, tas saglabā daļu avotteksta pazīmju un tam raksturīga ne tikai valodas vienkāršošana, bet arī interference un normalizācija

attiecībā uz teikumu garumu un dažādu vārdšķiru vārdu secību (Toral, 2019). Minēto viedokli papildina arī pētījumu secinājumi par sistemātiskām valodas atšķirībām un to, ka mašintulkotājvaloda ir realitāte, kas var radīt kvalitātes problēmas (Loock, 2021). Referāta būtiskākais jautājums saistīts tieši ar mašintulkotājvalodas un pēcreidīgēšanas divējādo dabu jeb ietekmi uz valodu.

Literatūra

Baker, M. (1993). Corpus Linguistics and Translation Studies: Implications and Applications. In M. Baker, G. Francis, & E. Tognini-Bonelli (Eds.), *Text and Technology: In Honour of John Sinclair*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, 233–250.

Brglez, M., & Vintar, Š. (2022). Lexical Diversity in Statistical and Neural Machine Translation. *Information*, 13(2), 93. Pieejams <https://doi.org/10.3390/info13020093>.

Castilho, S., & Resende, N. (2021). *Post-edutese in Literary Translations*. Preprint. Pieejams <https://doi.org/10.20944/preprints202112.0117.v1>.

Daems, J., de Clercq, O., & Macken, L. (2017). Translationese and Post-edutese: How comparable is comparable quality? *Linguistica Antverpiensia, New Series – Themes in Translation Studies*, 16, 89–103. Pieejams <https://doi.org/10.52034/lanstts.v16i0.434>.

Gellerstam, M. (1986). Translationese in Swedish novels translated from English. In L. Wollin, & H. Lindquist (Eds.), *Translation studies in Scandinavia: Proceedings from the Scandinavian Symposium on Translation Theory (SSOTT) II*. Lund: CWK Gleerup, 88–95.

Guerberof Arenas, A., & Toral, A. (2020). The Impact of Post-editing and Machine Translation on Creativity and Reading Experience. *Translation Spaces*, 9(2), 255–282. Pieejams <https://doi.org/10.48550/arXiv.2101.06125>.

Loock, R. (2021). Translationese, Machine Translationese, Post-edutese, and the invisibility of translators-to-be. *Colloque AFFUMT: Former aux métiers de la traduction aujourd'hui et demain, AFFUMT – Association française des formations universitaires aux métiers de la traduction, Apr 2021, en ligne, France*.

Newmark, P. (1991). *About Translation*. (Multilingual Matters, 74). Clevedon, Philadelphia, Adelaide: Multilingual Matters Ltd.

Nida, E. A., & Taber, C. (1974). *The Theory and Practice of Translation. Helps for Translators*. Leiden: E. J. Brill. (Pirmizdevums: 1969)

Sīle, A., & Veckrācis, J. (2021). *Tulkojumu redakcionālā pilnveide*. Ventspils: Ventspils Augstskola, Zinātne.

Toral, A. (2019). Post-edited: an Exacerbated Translationese. *Proceedings of Machine Translation Summit XVII: Research Track*. Dublin, Ireland: European Association for Machine Translation, 273–281. Pieejams <https://aclanthology.org/W19-6627/>.

Vanmassenhove, E., Shterionov, D., & Gwilliam, M. (2021). Machine Translationese: Effects of Algorithmic Bias on Linguistic Complexity in Machine Translation. *Proceedings of the 16th Conference of the European Chapter of the Association for Computational Linguistics: Main Volume*, 2203–2213. Pieejams <https://aclanthology.org/2021.eacl-main.188.pdf>.

Veisbergs, A. (2008). Zudušī dihotomija: valoda un tulkojumvaloda. *Linguistica Lettica*, 18, 125–139. Pieejams https://lavi.lu.lv/wp-content/uploads/2021/03/Linguistica_Lettica_18.pdf.

Zauberga, I. (1999). Tulkojumvalodas stilistiski strukturālā nevien-
dabība. *Linguistica Lettica*, 5, 215–222. Pieejams https://lavi.lu.lv/wp-content/uploads/2021/03/Linguistica_Lettica_5_1999_sn179183.pdf.

Māris BALTIŅŠ

(LU HZF Latviešu valodas institūts)

ŽURNĀLU IENĀKŠANA LATVIJAS PRESES KLĀSTĀ 19. GADSIMTA 80. GADOS UN TĀS IETEKME UZ TERMINRADI

Aplūkojot latviešu grāmatniecības un preses vēstures nozīmīgākos notikumus, kas iezīmēja kvalitatīvi jaunu attīstības posmu, pirmām kārtām nāk prātā tādi notikumi kā pirmās iespiestās grāmatas, Bībeles tulkojums, laicīga rakstura (padomgrāmatu) iznākšana, pirmās avīzes un enciklopēdiskās vārdnīcas, bet nedaudz nenovērtēta palikusi pirmo žurnālu iznākšana 19. gadsimta 80. gados. Pēc sava rakstura tie bija literāri sabiedriski mēnešraksti (Grigulis & Treijs, 1992, 77) vai literāri žurnāli ar publicistikas daļu (Dimants, 2022, 73). To parādīšanās būtiski bagātināja preses izdevumu spektru, paverot iespējas publicēt daudz plašāka apjoma populārzinātniskus apcerējumus un daiļliteratūras darbus, nekā tas iespējams avīzēs.

Pirmie mēģinājumi („Pagalms” (1881–1882) un „Rota” (1884–1887)) bija visai īslaicīgi, tomēr stabili vietu kultūras vēsturē ieņēma žurnāls „Austrums” (1885–1906). Šo izdevumu nozīme vairāk skatīta latviešu literatūras vēstures kontekstā, taču gandrīz it visos numuros bez oriģinālliteratūras un tulkojumiem atrodami apcerējumi par zinātnes atziņām, veselības kopšanu, apskati par pasaules notikumiem un praktiski padomi.

Tematikas daudzpusība redzama jau pirmajos „Pagalma” numuros, kuros atrodami tādi raksti kā Līgciemnieka (Kārļa Milēnbaha) apcerējums „Latviešu valoda” (Līgciemnieks, 1881), Jēkaba Lautēnbaha „Latviešu gramatikas vēsture” (1881) un Sīpolnieka raksti „Par miegu un sapni” (1881) un „Par zibeni un pārkonu” (1881), savukārt „Rotā” – Laubes Indriķa plašais raksts „Dabas mūžīgie spēki un mirstīgā cilvēka prāts” (1884) un Puriņu Klāva „Ievedums arhitektūras vēsturē” (1885).

Rakstu sērijā turpinājumos „Drusciņas iz dabas valsts” 1885. gada žurnālā „Rota” sistemātiski aplūkotas visas 13 tolaik zināmās zīdītājdzīvnieku kārtas, minot un raksturojot to tipiskākos pārstāvjus. Interesi pelna kaut daži kārtu apzīmējumi: *pērtiķi* jeb *četrroči*; *rokspārņi* (= sikspārņi); *kenislišu* jeb *kustonišu ēdāji* (= kukaiņēdāji); *gaļas ēdāji* (= plēsēji); *jūras dzīvnieki* jeb *spurkāji* (= airkāji); *mažzobji* (= nepilnzobji); *grauzēji* jeb *grauzuli*; *maciņu dzīvnieki* (= somaiņi); *putniem līdzīgi četrkāji* (= oldēji zīdītāji jeb kloākaiņi).

Bandenu Pastarītis (Ansis Bandrēvičs) nosauca tos specifiskos mācību priekšmetus, kas jāapgūst dārzkopības skolās, tostarp *dārzkopība* sakarā ar *zemes-zinību*, *augkopība*, *sakņu-dārzkopība*; *dendroloģija* jeb *kokzinība*, *ārzemes stādu (eksotu) kopšana*, *daiļdārzniecība*, *dārzu arhitektūra* un *hidraulika*, *dārzkukaiņu zinība* (Bandenu Pastarītis, 1886).

Būtiski uzsvērt, ka gan apjoma, gan arī tēmas iztirzājuma dēļ šīm publikācijām būtu grūti atrast vietu laikrakstos, tādēļ tie nez vai būtu tapuši bez jauna tipa publicēšanās iespējām, ko pavēra žurnālu izveide.

Literatūra

- Bandenu Pastarītis. (1886). Dārzkopības skolas un institūts. *Austrums*, 2.
- Dimants, A. (2022). Latvijas prese 200 gados: no „Latviešu Avīzēm” līdz digitālo mediju laikmetam. Rīga: Latvijas Mediji.
- Drusciņas iz dabas valsts. (1885). *Rota*, 11–28.
- Grīgulis, A., & Treijs, R. (1992). *Latviešu žurnālistikas vēsture: no pirmsākumiem līdz pirmajam pasaules karam*. Rīga: Zvaigzne.
- Laubes Indriķis. (1884). Dabas mūžīgie spēki un mirstīgā cilvēka prāts. *Rota*, 1, 4, 6, 7, 10.
- Lautenbahs, J. (1881). Latviešu gramatikas vēsture. *Pagalms* [pielikums], 11–15.
- Līgciemnieks. (1881). Latviešu valoda. *Pagalms*, 2.
- Puriņu Klāvs. (1885). Ievedums arhitektūras vēsturē. *Rota*, 4–5.
- Sīpolnieks. (1881). Par miegu un sapni. *Pagalms*, 6–7.
- Sīpolnieks. (1881). Par zibeni un pārkonu. *Pagalms*, 10–11.

Grigory BARAMOV

(Varšuvos universitetas)

RYTINIS RAŠOMOSIOS LIETUVIŲ KALBOS VARIANTAS: AUTORIAI, KILMĖ, ISTORIJA

Senosios lietuvių rašomosios kalbos rytinis variantas tęsė rašymo tradiciją. Juo parašytos knygos egzistuoja tik nuo XVII a. pradžios. Pirmoji knyga – anoniminis 1605 m. katekizmas (vertė žmogus, kilęs iš artimiausių Vilniaus apylinkių – Maišiagalos, Nemenčinės ar Pabradės). Svarbiausias autorius – K. Sirvydas, kilęs iš Anykščių, ir Vilniuje rašęs su gimtosios tarmės elementais (Zinkevičius, 1988, 234). Reikšmingiausi K. Sirvydo darbai – 1629 ir 1644 m. pasirodęs pamokslų rinkinys „Punktai sakymų“ / „Punkty kazań“ ir du trikalbiai lietuvių–lotynų–lenkų kalbų žodynai (apie 1620 ir 1631 m., paskutinis antrojo žodyno leidimas – 1713 m.) – šį rašytinės kalbos variantą įtvirtino. Tai buvo lietuvių leksikografijos pradžia, F. W. Haacko žodynas Mažojoje Lietuvoje pasirodė maždaug po 100 metų. K. Sirvydo žodynas buvo vienintelis LDK iki XIX a. pabaigos ir kartu pagrindinė knyga, iš kurios buvo mokomasi lietuvių kalbos. Prie rytinio varianto įsigalėjimo prisidėjo ir J. Jaknavičius (Zinkevičius, 1988, 266). Jo pamokslams skirti darbai, lenkiškos ir lietuviškos evangelijos („Ewangelie polskie y litewskie“, išlikęs 1647 m. leidimas, XVII–XIX a. išleista per 40 leidimų), kaip ir K. Sirvydo palikimas, buvo žinomi visoje etninėje Lietuvoje. Juos papildė nežinomų asmenų išverstas R. Bellarmino mažasis katekizmas „Trumpas mokslo krikščioniško surinkimas“ (1677), liturginės pamaldų tvarkos ir apeigų rinkiniai („Agenda parva“ 1616–1630, „Rituale sacramentorum“, 1633–1799 m. išleista apie 40 leidimų) su lietuviškais ritualiniais tekstais. Faktiškai Vilniaus raštu kalba buvo skirta ir visai Lietuvai (Dini, 2023, 418). Istorinės sąlygos buvo nepalankios rytiniam rašomosios kalbos variantui Vilniuje ir jo apylinkėse. Dėl aukštuomenės abejingumo lietuvių kalbai ši rašto kalba XVIII a. pradžioje sumenko, Vilniuje nebeliko šia kalba rašančių

autorių (Zinkevičius, 2002, 491). Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje lenkų kalba vis dažniau buvo vartojama ne tik kaip rašytinė, bet ir kaip šnekamoji kalba, nors smulkioji bajorija lietuvių kalbą išlaikė iki XIX a. pabaigos ar XX a. pradžios (Zinkevičius, 2002, 493). Apie 1705 m. šis rašytinės kalbos variantas nustojo egzistuoti, nors paprasti vilniečiai ir toliau kalbėjo lietuviškai (Zinkevičius, 1988, 276). Jeigu Lietuvos valstybės ir Vilniaus miesto istorinės sąlygos būtų susiklosčiusios kitaip, ši raštų kalba, kilusi iš ekonominio ir kultūrinio regiono centro bei valstybės sostinės, būtų galėjusi tapti visos Lietuvos bendrine kalba (Palionis, 1967, 32).

Pranešime bus nagrinėjamos visos rašytinės lietuvių kalbos rytinio varianto atsiradimo hipotezės, jam būdingi tarminiai bruožai ir bandoma atsakyti į klausimą, ar šis kalbos variantas buvo Vilniaus lietuvių aristokratijos tarpdialektinė koinė (Zinkevičius, 1988, 236) ar kiekvieno iš autorių – Sirvydo ir Jaknavičiaus – gryna gimtoji tarmė (Dini, 2023, 419).

Šaltiniai

Dini, P. U. (2023). *Aliletoescur. Prie baltų kalbotyros įstakų: teorijos ir jų kalbinė aplinka XVI amžiuje*. Vilnius.

Palionis, J. (1967). *Lietuvių literatūrinė kalba XVI–XVII a.* Vilnius: Mintis.

Zinkevičius, Z. (1988). *Lietuvių kalbos istorija, III: Senųjų raštų kalba*. Vilnius: Mokslas.

Zinkevičius, Z. (2002). *Rinktiniai straipsniai* (t. I). Vilnius: Katalikų akademija.

Agnė BARONIENĖ, Dalia PAKALNIŠKIENĖ

(Klaipėdos universitetas)

PIRŠTŲ PAVADINIMAI KURŽEMĖS PATARMĖSE

Daugumą kūno dalių turime po vieną arba po dvi, tačiau pirštai yra išskirtinis atvejis – abiejų rankų turime po penkis pirštus, ir jie labai panašūs. Kaip juos atskirti? Kaip įvairios tautos juos vadina?

„Divām māsām pieci dēli, visiem vienādi vārdi“ (Ancelāne, 1969, 14). Pasak šios latvių mīslēs, visi pirštai vadinami vienodai. Tačiau jau iš bendrinės kalbos pavyzdžių (*īkšķis, rādītāja pirksts, videjais pirksts, želtnesis, mazais pirkstiņš*) matyti, kad taip nėra. Tarmēs atskleidžia didesnę pirštų pavadinimų įvairovę, lemiamą pasaulėvaizdžio ypatumų, kasdienių poreikių, vertybinių nuostatų, komunikacinio konteksto.

Pirštų pavadinimai, vienas iš somatinės leksikos teminių pogrupių, teikia galimybių atskleisti regioninės kalbos savitumą, sąsajas su kultūrine ir istorine aplinka. Šiame pranešime pristatoma Rucavos ir Nycos patarmių pirštų pavadinimų struktūra ir semantika. Analizuojami nominacijos tipai ir būdai, motyvacijos modeliai. Tyrimo medžiaga rinkta iš Rucavos (Markus-Narvila, 2013) ir Nycos (Bušmane, 2017–2023) patarmių žodynų, pildyta iš dabartinės kalbos, istorinių žodynų, latvių kalbos pirštų pavadinimų tyrimų (Ceplītis, 1972–1996; Zaicena et al., 2024; Milenbahs, 1923–1932; Endzelīns & Hauzenberga, 1934–1946; Melne, 2007; Zemzare, 1972).

Kuržemės patarmių žodynuose užfiksuota apie 40 pirštų pavadinimų. Didžiausias sinonimų eiles sudaro penktojo piršto pavadinimai (*nakaķātis, eņģelis, želtīns, mazulis, nuōgalītis, mīlītis, pinkainis, pinkainītis, mazais aīnsīns*), kiek mažesnes – antrojo (*ķreīmalisķis, ķreīmlaiķis, lišķis, puōdlaiķa, rādītājs pirksc*) ir pirmojo (*utubunga, utikis, īkšķis, īkšis*), mažiausiai esama ketvirtojo piršto pavadinimų (*želtnesis, grēdzēna pirksc / grēdzēnpirksts, grēdzēnesis*). Trečiojo piršto pavadinimai išsiskiria iš kitų įvardijimo specifika: jie vadinami vyriškais

antroponimais (*garais inātris, garais indriķis, garais aīdrejs, garais ādams, garais aīns, garais jānis, garais ādams, pēteris, sīmanis*).

Pranešime svarstomas ir sašajos su tradicinīu gyvenīmu būdu, aplīnka, lēmusīais vienokī ar kitokī pirštū īvardījīmā. Tarminīu latvīu kalbos somatonīmū semasiologīnē ir onomasiologīnē analizē gali parodīti, kaip kalbinē bendruomenē suvokia ir kategorīzuoja pasaulī, kaip onomasiologīnē žodžio struktūra atliepia konceptualīojo pasaulio fragmentus, kaip kuria, saugo ir perteikia kalbinī pasaulēvaizdī.

Latvīskujū Kuržemēs patarmēs pirštū pavadinīmai rezultatai gretinami su lietuvīu kalbos šīaurēs žemaičių patarmēs pirštū īvardījīmo sistema (Geržotaitē, 2009), atskleidžīančia nominācijas bendrybes ir skirtumus, kultūrinēs tapatybēs raiškā latvīu ir lietuvīu kalbū atmainose.

Šaltiniai

Ancelāne, A. (1969). *Mīklas*. Rīga: Zinātne.

Bušmane, B. (2017–2023). *Nīcas izlōksnes vārdnīca* (I–IV sēj.) [elektronisks izd.]. Rīga: LU Latviešu valodas institūts. Prieiga http://lavi.lu.lv/publikacijas_2023/.

Ceplītis, L. (atb. red.). (1972–1996). *Latviešu literārās valodas vārdnīca* (I–VIII sēj.). Rīga: Zinātne. Prieiga <https://llvv.tezaurs.lv/>.

Endzelīns, J., & Hauzenberga, E. (1934–1946). *Papildinājumi un labojumi K. Mīlenbacha Latviešu valodas vārdnīcai* (I–II sēj.). Rīga: Kultūras fonds, Grāmatu apgāds. Prieiga <https://mev.tezaurs.lv/>.

Geržotaitē, L. (2009). *Rankos pirštū pavadinīmai lietuvīu kalbos tarmēse*. [Magistro darbas, Vytauto Didžiojo universitetas]. Kaunas.

Markus-Narvila, L. (2013). *Rucavas izlōksnes vārdnīca: Prospekts* [elektronisks izd.]. Liepāja: Liepājas Universitāte.

Melne, E. (2007). Pirkstu nosaukumi bērnu folklorā. *Letonica*, 16, 110–119. Prieiga <https://lulfmi.lv/Letonica-Nr16-2007>.

Mīlenbahs, K. (1923–1932). *Latviešu valodas vārdnīca* (I–IV sēj.). (Redīgējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns). Rīga: Izglītības ministrija, Kultūras fonds. Prieiga <https://mev.tezaurs.lv/>.

Zemzare, Dz. (1972). Pirkstu nosaukumi latviešu valodā. *Baltistica*, 8(1), 63–72. Prieiga <http://dx.doi.org/10.15388/baltistica.8.1.1023>.

Zuicena, I. et al. (2024). *Mūsdīenu latviešu valodas vārdnīca*. Rudens versija. CLARIN-LV digitālā bibliotēka, <http://hdl.handle.net/20.500.12574/109>.

Raivis BIČEVSKIS

(Latvijas Universitāte)

HERDERA INSTITŪTA VIESI UN VIŅU GRĀMATAS RĪGĀ

Rīgas Herdera institūts (1921–1939) bija vācbaltiešu augstskola, kuras devums Latvijas starpkaru perioda intelektuālajā dzīvē joprojām nav novērtēts. Institūta viesu lekcijas un priekšlasījumi bija iespēja vācbaltiešu un latviešu publikai iepazīties ar tā laika izcilāko zinātnieku idejām, pētījumiem un personībām (Bičevskis, 2022–2023). Herdera biedrības un tās nodibinātā Herdera institūta pasākumos Rīgā viesojās fiziķis Makss Planks (*Max Planck*), filozofi Martins Heidegers (*Martin Heidegger*), Makss Šēlers (*Max Scheler*), Osvalds Špenglers (*Oswald Spengler*), Morics Geigers (*Moritz Geiger*), grafologs Ludvigs Klāgess (*Ludwig Klages*), biologs Jākobs fon Ikskils (*Jakob von Uexküll*), literatūrzinātnieks Jozefs Nādlers (*Josef Nadler*), psihologs Kurts Kofka (*Kurt Koffka*), polārpētnieks Alfrēds Vēgeners (*Alfred Wegener*), vēsturnieks Frīdrihs Meineke (*Friedrich Meinecke*) un daudzi citi savu nozaru vadošie zinātnieki (Bičevskis & Brombach, 2019). Viņu vizītes Rīgā sakrīt ar svarīgiem viņu pētījumu periodiem, un Rīgā viņi skaidro savu fundamentālo atklājumu būtību. Institūta viesu Rīgas priekšlasījumi izaug no viņu grāmatām, kuras tolaik ir visu attiecīgās nozares speciālistu uzmanības centrā, un Rīgas lekcijas kļūst par viņu nākamo grāmatu daļām un topošo pētījumu iniciācijas mirkļiem.

Herdera institūta viesu grāmatas līdz šim nav aplūkotas tieši viņu Rīgas vizīšu perspektīvā. Rīgā ne tikai notiek zināšanu pārnese; zināšanas, jauni pieejas veidi un metodes te tiek ne tikai „atvestas”, tās tiek te arī radītas. Rīgas, Latvijas un Baltijas kontekstā top grāmatas bioloģijā, filozofijā, vēsturē, literatūrzinātnē, kuras tolaik ir izcili sasniegumi savā zinātņu jomā un iegūst sociāli politisku, kultūrkritisku un kultūrpolitisku nozīmi arī ārpus šaurāk izprastas zinātnes (Bičevskis & Brombach, 2023). Turklāt šīs grāmatas atstāj

ievērojamu ietekmi arī uz to lasītājiem un lekciju klausītājiem Rīgā un Latvijā. Tas sakāms gan par tādām grāmatām kā M. Heidegera „Kant und das Problem der Metaphysik” („Kants un metafizikas problēma”, Heidegger, 1929/2010), J. fon Ikskila „Theoretische Biologie” („Teorētiskā bioloģija”, von Uexküll, 1921/1928), M. Šelera „Die Stellung des Menschen im Kosmos” („Cilvēka novietojums kosmosā”, Scheler, 1928/2018), J. Nādlera „Literaturgeschichte der deutschen Stämme und Landschaften” („Vācu cilšu un dabas ainavu literatūras vēsture” (4. sēj.), Nadler, 1923–1928), gan arī par citām publikācijām (piem., M. Planks „Religion und Naturwissenschaft” („Reliģija un dabaszinātne”, Planck, 1937/1938)). To ievērojamā un ambivalentā ietekme uz 20. gadsimta zinātņu attīstību tikusi analizēta politiskās vēstures un teorētiskās filozofijas kontekstā, taču ievērojami mazāk – Rīgas priekšlasījumu, lekciju un intelektuālās vides kontekstā.

Herdera institūta, Herdera biedrības, Rīgas Dabaspētnieku biedrības un Baltijas Literārās biedrības aktivitātes Rīgā ir radījušas virkni zinātnei un kultūrai nozīmīgu grāmatu, vai šo grāmatu radīšanā šīm institūcijām ir bijusi liela loma. Šo aktivitāšu rezultātā tapušo grāmatu ietekme Latvijā un Eiropā nav izpētīta.

Literatūra

Bičevskis, R. (2022–2023). Kultūras pārneses ambivalences. Herdera institūts Rīgā un Latvijas Universitāte starp zinātnes diskursiem un kultūrpolitiku, personībām un laikmeta dinamiku. *Akadēmiskā Dzīve*, 58, 99–106. Pieejams <https://doi.org/10.22364/adz.58.12>.

Bičevskis, R., & Brombach, B. (2019). Kulturpolitik und Wissenstransfer am Herderinstitut zu Riga? Ein Beitrag zur intellektuellen Geschichte des Baltikums in den 1920er und 1930er Jahren. *Forschungen zur Baltischen Geschichte*, 14, 136–156.

Bičevskis, R., & Brombach, B. (2023). Herderinstitut zu Riga in der Zeit von Heideggers Rigaer Aufenthalt. In R. Bičevskis, & H. Seubert (Hrsg.), *Heideggers Zeit des Umbruchs: 90 Jahre Rigaer Vorträge*. (Schriftenreihe Martin-Heidegger-Gesellschaft, 14). Freiburg: Verlag Karl Alber, 227–251.

Heidegger, M. (2010). *Kant und das Problem der Metaphysik* (7. Aufl.). Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann. (Pirmizdevums: 1929)

Nadler, J. (1923–1928). *Literaturgeschichte der deutschen Stämme und Landschaften* (Bd. I–IV; 2. Aufl.). Regensburg: Habel.

Planck, M. (1938). *Religion und Naturwissenschaft* (3. Aufl.). Leipzig: Johann Ambrosius Barth Verlag. (Pirmizdevums: 1937)

Scheler, M. (2018). *Die Stellung des Menschen im Kosmos*. Hamburg: Felix Meiner Verlag GmbH. (Pirmizdevums: 1928)

Uexküll, J., von. (1928). *Theoretische Biologie* (2., gänzl. neu bearb. Aufl.). Berlin: J. Springer. (Pirmizdevums: 1921)

Grasilda BLAŽIENĖ

(Institute of the Lithuanian Language)

HISTORICAL EVENTS IN THE ONOMASTICON OF OLD PRUSSIAN 700 YEARS AGO AND EARLIER

The onomastic entirety of Old Prussian proper names constitutes an important historical dimension and research desideratum for the Old Prussian language and its usage, significantly contributing to the study of Old Prussian history, social structure, and the role of the language in the context of the well-known and frequently described processes of the conquest, Germanization, and Polonization of Old Prussian lands.

When reviewing the history of research on Old Prussian proper names, the importance of authentic documents in preserving the heritage of the extinct language is also highlighted. Due to the abundance of sources and the ability to interpret them, each generation of researchers will uncover new empirical facts, evaluate them, and draw corresponding linguistic conclusions, theoretically synthesizing either the same or significantly enriched empirical material (recently, however, some onomasticians have ceased collecting empirical material due to the time it requires, instead relying on historical data from secondary sources). It should be noted that Old Prussian proper names recorded in the 13th and later centuries existed in the environment of Old Prussian, German, and Polish languages. The methodological principles of research developed much more slowly, lagging behind by several centuries. In fact, starting from the 13th century, the oldest layer of Old Prussian proper names, i.e., the names of settlements and other proper names, in the former southern East Prussia, East Prussia, Sambia, and other former Old Prussian lands, including Powiśle Gdańskie, experienced the influence of foreign languages.

This influence must be understood and studied, bearing in mind that even back then, there were no inhabitants of occupied lands who did not have their own language and did not communicate in it. That communication was reflected in the proper and sometimes common words heard and recorded by newcomers. In 1260, a former settlement near Górowychy in the Elbląg Voivodeship was named †*Algandas* (UBP I, 6–7). The document mentions a Prussian named *Matho* (nos *Mathoni*) loyal to the Teutonic Order and the faith brought by it, while his father was the famous *Pippin*, a resolutely loyal Prussian. The naming of the settlement is associated with the Old Prussian personal name *Algaude*, which was first mentioned in 1300, 40 years after the name of the settlement was recorded. The deeper we delve into the documents, the more significant details of the researched proper names come to light. Logically, the personal name that gave the name to the settlement could have been mentioned as early as 1260, rather than 40 years later. Thus, *Algandas* (OP **Al-gaud-as*) is of anthroponymic origin, derived from the Old Prussian personal name 1300 *Algaude* (UBP I, 29–30) (**Al-gaud-*), where **al-* is associated with *alīai* ‘everyone’ and *gand-* with Lithuanian *gáudyti* (Leskien, 1914–1915, 296, 313; Trautmann, 1925, 12, 137–138; LVKŽ, 1987, 64–65, 165, s.). With the emergence of opportunities for comparison, our knowledge horizons broaden as well. A careful reader of empirical material already possesses the tools for comparison, understanding that language contacts were shaped by historical events that defined the interaction of several nations. This interaction was often not peaceful and could not be comprehensively discussed or fully answered, not only due to the scope of the research but also because of the depth and breadth of the empirical material.

References

- Leskien, A. (1914–1915). Die litauischen zweistämmigen Personennamen. *Indogermanische Forschungen*, 34, 296–336.
- LVKŽ – Kuzavinis, K., & Savukynas, B. (1987). *Lietuvių vardų kilmės žodynas*. Vilnius: Mokslas.

Trautmann, R. (1925). *Die altpreußischen Personennamen*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

UBP – Cramer, H. (Hrsg.). (1885). *Urkundenbuch zur Geschichte des vormaligen Bisthums Pomesanien* (1. Heft). (15. Heft der Zeitschrift des historischen Vereins für den Reg.-Bezirk Marienwerder). Marienwerder: Selbstverlag des Vereins Hofbuchdruckerei von R. Kanter.

Mārtiņš BOIKO

(LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts,
Jāzēpa Vītola Latvijas Mūzikas akadēmija)

PAR KĀDU 18. UN 19. GADSIMTA MIJAS LATGALIEŠU TULKOJUMU NO ITĀĻU VALODAS UN MAIJA DIEVKALPOJUMU AIZSĀKUMU LATGALĒ

18. gadsimta pašās beigās, pateicoties (visticamāk) Pušas misijas jezuītu pūliņiem, klajā nāca grāmata „Łyugszonas ap dzieywoszonu K. Jezu Chrysta un Kolposzonas par mieniesi mai da Jumpraway Maryay taypat da S. Franciszkam Xawieram par diewieyniom dinom un Łyugszonas da wysaydim Swatim” (1799). Ir zināmi tās 1801. gada tāda paša nosaukuma izdevuma eksemplāri. Tāpat kā 1799., arī 1801. gada sējumi drukāti Polockas jezuītu tipogrāfijā. Ar šiem izdevumiem Latgalē ienāca brīvdabas tautas dievbijības tradīcija, kuras vēsturiskais nosaukums ir „Kolposzona par mieniesi mai da Jumpraway Maryay”, bet kuras apzīmēšanai 20. gadsimta gaitā ir nostiprinājies termins *maiņa dievkalpojumi*. Šo dievkalpojumu noturēšana ik vakarus maiņā pie ziedu vītnēm bagātīgi rotātiem brīvdabas krustiem bija ikreizējā ciema ļaužu pašiniciatīvā un pienākuma apziņā balstīti kopienas pasākumi ar Bībeles lasījumiem, litānijām, lūgšanām un bagātīgu tautisku katoļu dziesmu, konkrēti, Marijas dziesmu, klāstu. Šī tradīcija Latgalē pa daļai postfunkcionālā stāvoklī ir sasniegusi mūsdienas, dažviet pat piedzīvo atdzimšanu. Minētie un vairāki vēlākie izdevumi bija tradīcijas iedarbināšanas un uzturēšanas mediji. Maiņa dievkalpojumu, tāpat kā mirušo ofīcija un septiņu grēku nožēlas psalmu, arī plaša tautisku katoļu dziesmu repertuāra kā ārpusbaznīcas dievbijības tradīciju introdukcija latgaliešu tradicionālajā kultūrā bija jezuītu izplānots un īstenots pasākums, kas, plašāk skatot, bija Tridentas koncila (1545–1563) un jezuītu ordeņa programmatiskajos dokumentos balstītās

katoļu reformas sastāvdaļa. (Katoļu reforma Latgales zemniecību sasniedza vēlu, un par tās aktīvas iedzīvināšanas laikmetu izvērtās 18. gadsimts, it īpaši – tā otrā puse. Jezuītu ordenis bija reformētā katolicisma izplatīšanas avangardā pasaulplaši.) Atšķirībā no citām nule uzskaitītajām tautiskajām katoļu tradīcijām, kuru latgaliešu teksti pārsvarā ir poļu tekstu tulkojumi, maija dievkalpojumu gadījumā runa ir par itāļu teksta tulkojumu. Tā avots ir Annibales Dionīzija SJ (*Annibale Dionisi*, 1679–1754) 1725. gadā Parmā klajā laistā grāmata „Il mese di Maria: o sia il mese di maggio consagrato a Maria coll' esercizio de varj fiori di virtù proposte a' veri divoti di lei [...]”. Dionīzija grāmata un viņa izgudrotais Svētās Jaunavas godināšanas rituāls savulaik Itālijā guva lielu popularitāti un plašu izplatību. Vairāki viņa sekotāji, un ne tikai Itālijā, attīstīja savas versijas, taču latgaliešu maija dievkalpojumu teksts nepārprotami ir Dionīzija grāmatas tulkojums, tiesa – Pušas jezuīti savu versiju tika veidojuši, visnotaļ ņemot vērā tās adresāta, attiecīgā laika latgaliešu zemniecības vajadzības un kultūras īpatnības, tādējādi runa ir par tulkojumu – adaptāciju jeb lokalizējumu. Referāta krietna daļa atvēlēta oriģināla un tulkojuma salīdzinājumam. Transformācijas, ko Dionīzija oriģināls tika piedzīvojis tulkošanas gaitā, ļauj spriest par jezuītu pieeju, viņu latgaliešu kultūras izpratni un to, kā viņi saprata savus uzdevumus, sagatavojot un īstenojot sarežģīto kultūrpārneses procesu.

Avoti

Dionisi, Annibale, d. C. d. G. (1726). *Il mese di Maria: o sia il mese di maggio consagrato a Maria coll' esercizio de varj fiori di virtù proposte a' veri divoti di lei dal P. Annibale Dionisi della Compagnia di Gesù, da praticarsi nelle case, da' padri di famiglia, ne' monasterj, nelle botteghe, etc.* Parma: s. n.

Łyugszonas ap dziejwoszonu K. Jezu Chrysta un Kalposzonas par mieniesi Mai da Jumpraway Maryay tayıpat da Franciszkeam Xawieram par diewieynom dinom un Łyugszonas dawysaydim Swatim. (1801). Pazwaleyszonay Wiersiniku izdrukowatas Polocka Pi Baznieckungu JEZUITU 1801 godā.

Paweł BRUDZYŃSKI

(*University of Warsaw*)

CURATIVE CONSTRUCTIONS IN OLD-BALTIC. CHYLIŃSKI'S AND GLÜCK'S BIBLE CASE STUDY

The study offers an investigation into curative constructions as found in the 17th-century Lithuanian and Latvian Bible translations by Samuel Bogusław Chyliński (1660) (Chylinski, [1657–]; Kavaliūnaitė, 2008; 2019) and Ernst Glück (1685) (*Tas Jauns Testaments ..*). Curative constructions are a specialized subset of causatives, referring to instances where indirect causation is at play – that is, when the causer does not directly perform the action but delegates it to someone else. In modern Baltic languages, Lithuanian exhibits a dual strategy of marking curatives both morphologically and periphrastically, while Latvian employs periphrastic strategies.

Chyliński's Lithuanian Bible translation uses the suffix *-din-* to mark indirect causation. This morphological approach, though present, appears infrequent and lacks consistent application across analogous passages. In contrast, Glück's Latvian translation primarily employs periphrastic curative constructions, frequently using the verb *likt* ('to leave'). The comparative analysis underscores divergent strategies in translating analogous biblical passages shaped by linguistic and theological contexts.

This research applies a corpus-based methodology utilizing Sketch Engine to conduct a comparative analysis of curative constructions. The corpus consists of approximately 400,000 words from Chyliński's Lithuanian Bible and 760,000 from Glück's Latvian Bible. Examples of curative constructions have been extracted and analyzed, with comparisons made not only between the two translations but also against key source texts, including the Dutch *Statenbijbel*, the original Greek and Hebrew scriptures, and – for additional comparative context – the German Luther Bible and the

Polish Gdańsk Bible. This multi-layered approach helps trace both linguistic influences and interpretative choices in translation.

Preliminary findings suggest that morphological curatives in Chyliński's text occur rarely and often ambiguously, lacking clear patterns or regularity. In contrast, Glück's periphrastic constructions are more prevalent and systematically used, reflecting a more uniform approach to expressing curative meaning. These findings illuminate broader issues of language contact, translation practices, and linguistic typology in historical contexts. Furthermore, they provide valuable insights into the diachronic evolution of curative strategies in Baltic languages, offering a window into how early translators navigated the complex interplay between linguistic structure and theological fidelity.

Sources

Chylinski, S. B. [1657–]. *NOVM TESTAMENTUM Domini Nostri Jesu CHristi Lithvanicâ Lingvâ donatum*. British Library: MS 41301.

Kavaliūnaitė, G. (2008). *Samuelio Boguslavo Chylinskio Biblija, I tomas Senasis Testamentas. Lietuviško vertimo ir olandiško originalo faksimilės*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Kavaliūnaitė, G. (2019). *Samuelio Boguslavo Chylinskio Biblija II tomas. Naujasis Testamentas, Lietuviško rankraščio faksimilės*. Vilnius: Vilniaus Universitetas.

Tas Jauns Testaments Mubsu Kunga Jesus Kristus .. (1685). (E. Glück, Transl.) Riga: Gedruckt durch Johann Georg Wilcken.

Vaida BUIVYDIENĖ, Lina RUTKIENĖ

(Vilnius Gediminas Technical University)

THE LINKS BETWEEN ANCIENT CULTURES AND MODERN SCIENCE IN TERMINOLOGY: THE TERMINOLOGIZATION OF THE NAMES OF MYTHICAL CREATURES

The presentation explores the connections between ancient cultures and contemporary science through the lens of terminology, focusing on the terminologization of names for mythical beings. Although from the point of view of modern science, old myths can be treated as folklore, fiction, there is a certain connection between them and science – as characters of mythical stories, their names can be used to create the names of scientific concepts, the so-called mythonymous terms (one of the types of eponymous terms). The report delves into the mythonyms of 21st-century technological science term dictionaries, collected from the Term Bank of the Republic of Lithuania. Although terminologists are often skeptical of such terms due to their stylistic connotation, imagery and associativity, in the 21st century there are quite a few mythonymous terms in terminology. Undoubtedly, the majority of such terms are found in the terminology systems of medicine, botany, and chemical sciences. In Mendeleev's table of chemical elements alone, we see several names of mythological characters. The mythonyms of these areas have already been examined by terminologists as parts of eponymous terms (e.g. Zemlevičiūtė, 2024) or terminized words in general (Auksoriūtė, 2023). There are fewer mythonymous terms in the terminology systems of technological sciences, but even the names of mythical creatures are used to name the latest scientific realities: cf. *Trojos arklys* in computer science. However, little attention is paid to the mythonymous terms of technological sciences in Lithuanian linguistics.

The paper mainly examines those terms that have a definition – it is precisely from the definitions, that cultural information which connects different fields – mythology and technological sciences – is best revealed. If we delve into the motivation, it turns out that mythonymous terms are usually motivated not based on the physical similarity of objects, but on internal features, character traits, which become clear from the story told by the myth. Mythonymous terms for technological sciences provide certain reflections of cultural history, language users, while acquiring new knowledge of technological sciences, also remember cultural history.

From the point of view of origin, the collected terms based on the names of mythical creatures are divided into two groups: mythonyms based on the names of ancient Greek mythical creatures, and mythonyms based on the names of Baltic mythical creatures. There are not many mythonyms based on the names of Baltic mythical creatures fixed in the Term Bank of the Republic of Lithuania. Ancient Greek myths have always been an important part of the European culture, so, understandably, they are an important source of terminological nomination.

Mythonymous terms are also structurally of two types: monosyllabic terms and polysyllabic terms. The former are termed by full appellativization (e.g. *aitvaras* (physics term), *gigabaitas*, *gigabitas* (informatics terms)), the latter are partially appellativized.

References

Auksoriūtė, A. (2023). Paprastųjų žodžių terminizavimas Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos „Taisliuje Augyminiame“. *Bendrinė kalba*, 96, 175–198. <https://doi.org/10.35321/bkalba.2023.96.09>.

Zemlevičiūtė, P. (2024). Mitoniminiai terminai pirmajame tarpukario Lietuvos psichiatrijos vadovelyje. *Terminologija*, 31, 204–221. <https://doi.org/10.35321/term31-10>.

Rafael MARTÍN CALVO

(Ventspils University)

ANALYSIS OF THE TERMS *ORIGINĀLFORMA* AND *ORIGINĀLVALODA* IN THE CONTEXT OF TRANSLATION AND THE TRANSCRIPTION OF PERSONAL NAMES TO LATVIAN

A distinct feature of the Latvian language is the orthographic transcription of foreign toponyms and anthroponyms to Latvian. Despite being a practice long implemented at a linguistic level (Karkkonen Svensson, 2003; Baldunčiks, 2010) as well as regulated according to a succession of legal dispositions (e.g. Atzinumi Nr. 75; Likums Nr. 31; Ministru kabineta noteikumi Nr. 114), the transcription of personal names to Latvian has been shown to be affected by various challenges and inherent difficulties, not merely linguistic (Raģe, 1960; Freimane, 1993; Zauberga, 2008), but also legal (Naumova, 2014), and even ethical (Balode, 2010). Linguistic difficulties intrinsically associated to the practice of orthographic transcription (i.e. lack of phonological equivalents, lack of alphabetical symbolic equivalents, revised transcription guidelines, as well as a lack of hierarchy among various transcription criteria), are exacerbated in the current socio-political and cultural environment, in which the information sphere is home to a wide-ranging variety of linguistic traditions and, consequently, anthroponyms that challenge the notion of original language. Indeed, personal names such as *Pep Guardiola* (Catalan-Spanish), *Múte Inequnaaluk Bourrup Egede* (Greenlandic-Danish), *Lamine Yamal* (Spanish-Moroccan), *Lupita Nyong'o* (Mexican-Kenyan) reflect migratory movements as well as intercultural and interlinguistic blends that difficult their ascription to a single original language and, often, to an unequivocal pronunciation.

The current legal dispositions regarding the orthographic transcription of personal names in Latvian are expressed in the Cabinet Regulation No. 114 (2004, revised in 2018), a text which relies significantly on the terms *original form* (*oriģinālforma*) and *original language* (*oriģinālvaloda*). The present article analyses the legal definition of these two terms and examines the suitability of their current characterization to the practice of orthographic transcription in the context of a multilingual and multicultural communicative space. The discussion of the perceived terminological inadequacy of these terms is illustrated in the present study by means of brief case studies based on texts excerpted from Latvian and English-language media outlets. The analysis of excerpted texts is undertaken from the perspective of translation and the required transcription of the personal names contained within. More specifically, the analysis focuses on instances in which: a) the original form or original language of a name does not correspond to the nationality of the individual bearing said name, b) the original form of the name includes elements from two distinct languages, and c) the original language of a text (source language) does not correspond to the original language of the personal names contained within. The aim of the study is to provide evidence of shortcomings associated with the practice of transcription of personal names to Latvian and its legal description, as well as to promote an academic discussion regarding possible alternatives to said practice.

References

Atzinumi Nr. 75 – Izglītības ministrijas Pareizrakstības komisijas atzinumi par latviešu pareizrakstības un dažu valodas gramatisko formu pārveidojumiem, Nr. 75. (1938). *Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums Nr. 35*. Rīga: Valsts tipogrāfija, 909–910.

Baldunčiks, J. (2010). *Citvalodu īpašvārdu atveide latviešu valodā (vēsturisks pārskats)*. Retrieved January 5, 2025, from <https://www.letonika.lv/article.aspx?id=personvardi>

Balode, I. (2010). Citvalodu personvārdu atveide latviešu valodā: problēmas un risinājumi. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*, 5, 4–13.

Freimane, I. (1993). *Valodas kultūra teorētiskā skatījumā*. Rīga: Zvaigzne.

Karkkonen Svensson, S. (2003). Citvalodu īpašvārdu atveide latviešu valodā. In O. Bušs, & I. Kačevska (Eds.), *Dāņu, norvēģu, zviedru un somu īpašvārdu atveide latviešu valodā*. Rīga: Norden AB, 13–36.

Likums Nr. 31 – Likums par vārdu un uzvārdu rakstību dokumentos, Nr. 31. (1927). *Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums Nr. 4*. Rīga: Valsts tipogrāfija, 201–202.

Ministru kabineta noteikumi Nr. 114 – *Noteikumi par personvārdu rakstību un lietošanu latviešu valodā, kā arī to identifikāciju*. Ministru kabineta noteikumi Nr. 114. (02.03.2004.). Retrieved January 10, 2025, from <https://likumi.lv/ta/id/85209>

Naumova, K. (2014). *Legal aspects of transcription of personal names in the Latvian language*. RGS Research Papers, 11.

Raģe, S. (1960). *Norādījumi par citvalodu īpašvārdu pareizrakstību un pareizrunu latviešu literārajā valodā, I: Igaņu valodas īpašvārdi*. Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība.

Zauberga, I. (2008). Translation as discursive import: changes in the transfer of proper nouns in Latvian. In A. Pym, M. Shlesinger, & Z. Jettmarová (Eds.), *Sociocultural Aspects of Translating and Interpreting*. John Benjamins Publishing Company, 143–150.

Aida ČIŽIKAITĖ

(Lietuvos sveikatos mokslų universitetas)

„PIRMAJAI KNYGAI“ – 138 METAI: VIENOS KALBOS ISTORIJA

Pirmosios knygos publikacija – svarbus įvykis bet kurios kalbos istorijoje. Tai ne tik rašytinis paminklas, tai tam tikras riboženklis, pradedantis naują kalbos raidos istorijos etapą, lengvai perimamą kalbos fiksavimo tradiciją, teikiantis naujų galimybių diachroniniams kalbos tyrinėjimams.

Tačiau yra kalbų, kurių istorija prasideda būtent nuo pirmosios knygos publikacijos. Tai – planinės kalbos. Šios kalbos paprastai gyvuoja tol, kol gyvena jų kūrėjai, besirūpinantys savo kūrinio puoselėjimu, telkdami bendraminčius vartotojus, publikuodami naujus, taip pat ir periodinius, leidinius. Yra tik kelios planinės kalbos, pergyvenusios savo kūrėjus. Apie vieną iš jų – esperanto – kalbama pranešime.

Čia bus kalbama apie pirmąją šiai kalbai skirtą knygą: originalus jos pavadinimas – „Meždunarodnyj jazyk. Predislovie i polnyj učebnik“ (D-r Esperanto, 1887) – jos struktūrą, išskirtinumą, reikšmę kalbos istorijai ir raidai, šios knygos atsiradimo ir išleidimo istoriją, priežastis lėmusias kalbos kūrimą ir knygos leidimą, idomius, su knygos išleidimu susijusius, faktus, naujus leidimus ir jų skirtumus nuo pirmosios istorinės publikacijos. Ši knyga kalbų ir kalbotyros pasaulyje sukėlė nemenką sąjūdį, kurio sekėjai dėl šios kalbos vartojimo buvo patekę į nevienareikšmiškas istorijas. Minėta knyga paskatino kalbininkus rimtai domėtis planinėmis kalbomis, jų istorija, pritaikymo galimybėmis. Ji leido rasti naujai kalbotyros šakai – interlingvistikai, savo ruožtu bendrosios kalbotyros metodai pradėti taikyti tyrinėjant planines kalbas tais pačiais būdais, kaip tyrinėjamos natūralios tautinės kalbos.

Tai prieš 138 metus Varšuvoje išleista vadinamoji „Pirmoji knyga“ – jau minėtas tarptautinės kalbos vadovėlis. Kadangi Varšuva

tada buvo carinės Rusijos imperijos dalis, pagal to laikotarpio galiojančius įstatymus 1887 metų gegužės 21 d. cenzorius aprobavo šios knygos leidimą. Leidimas spausdinti pasirašytas 1887 metų liepos 2 d., o leidimą platinti jau išspausdintą leidinį cenzorius pasirašė 1887 metų liepos 26 d.

Data, kai buvo leista platinti išspausdintą knygą, ir tapo „Tarptautinės kalbos“ gimtadieniu, lig šiol minimu tarptautiniuose kalbos vartotojų kongresuose.

Pranešime esminis dėmesys skiriamas pačiai knygai kaip reiškiniui.

Analizuojama kiekviena šios knygos dalis: viršelis, pavadinimas, leidimo vieta ir data, įvadas, išsamus vadovėlis, žodynas, originalių tekstų ir vertimų pavyzdžiai, pasižadėjimas (išmokti kalbą), taip pat stilius ir archaiškos formos. Aptariami leidimai kitomis kalbomis. Taip pat minima vėliau atsiradusi „Antroji knyga“ – originalus pavadinimas „Dua Libro de l' lingvo Internacia“ (D-ro Esperanto, 1888) – ir jos ryšys su pirmąja knyga.

Esperanto kalbos istorija prasidėjo sulig pirmąja, prieš 138 metus išleista, knyga. Ji tebegyvuoja, nors jau praėjo 108 metai po jos kūrėjo mirties. Pirmoji knyga tebekelia daugybę klausimų. Kokią reikšmę ji turėjo kalbos paplitimui ir raidai? Kokią žinutę pasauliui ji siuntė? Kur slypi šios knygos patrauklumas ir potencialas sukelti sociolingvistinį sąjūdį? Kaip šią knygą vertina žinomi šiuolaikiniai kalbininkai? Ar galime tikėtis ateityje panašių projektų? Atsakymai į šiuos ir kitus klausimus bus pateikti pranešime.

Šaltiniai

D-r Esperanto. (1887). *Meždunarodnyj jazyk. Predislovie i polnyj učebnik: Por Rusoj*. Varšava: Tipo-Litografija H. Kel'tera.

D-ro Esperanto. (1888). *Dua Libro de l' lingvo Internacia: Kajero No. 1*. Varšava.

Anna DAUGAVIETE / Anna Daugavet

(Vilņas Universitāte)

„TIE IR TIKAI DIVDABJI”: DARĀMĀS KĀRTAS PAGĀTNES DIVDABJU LEKSIKALIZĀCIJA UN GRAMATIKALIZĀCIJA

Darāmās kārtas pagātnes divdabji ar saitiņu *būt* vai arī bez tās abās baltu valodās tiek lietoti predikatīvajā funkcijā ar rezultatīvu nozīmi (saliktā tagadne), piemēram, *Berns jau ir pamodies, Vaikas jau pabudēs*. Tālāk tie var leksikalizēties (adjektīvizēties) vai gramatikalizēties, un, balstoties uz to lietošanas īpatnībām mūsdienu valodā, iekšējā rekonstrukcija ļauj noskaidrot to attīstības posmus un virzienu katrā no baltu valodām, lai pēc tam izvērtētu kopīgo un atšķirīgo. Pētījums veikts, izmantojot Lietuviešu-latviešu-lietuviešu paralēlo tekstu korpusu (LiLa), kas satur oriģinālus daiļliteratūras tekstus latviešu valodā kopā ar to tulkojumiem lietuviešu valodā, kā arī oriģinālus lietuviešu daiļliteratūras tekstus un to tulkojumus latviski.

Leksikalizējoties divdabji zaudē iepriekšējās darbības nozīmi un apzīmē tikai stāvokli (piem., *preceĵies, vedēs*). Tādu īpašības vārdu, kas ir cēlušies no darāmās kārtas pagātnes divdabjiem, sevišķi daudz ir lietuviešu valodā, bet latviešu valodā biežāk leksikalizējas ciešāmās kārtas divdabji, sal., *susijēs* un *saistīts*, vai arī divdabju vietā tiek lietotas citas vārdšķiras, sal., *pasirengēs* un *gatavs, puikiai nusiteikēs* un *lieliskā noskaņojumā*.

Taču predikatīvajā funkcijā divdabji var attīstīties arī pretējā virzienā, iegūstot jaunas gramatiskas nozīmes. No vienas puses, tie veido atstāstījuma izteiksmes formas, piemēram, *Pieminekļis komjaunietei, kura šajā ielejā ieradusies ar vienu no pirmajām ekspedīcijām un gājusi bojā, veicot dienesta pienākumus; Paminklas komjaunuolei, kuri šīame slēnyje radusis su viena iš pirmiņu ekspedīciju ir žuvusi eidama tarnybos pareigas*. No otras puses, bez rezultatīvas nozīmes saliktā tagadne abās baltu valodās arī sastopama ar nenoteiktās pagātnes nozīmi: *Vai esi*

bijis Austrālijā? Ar esi buvēs Austrālijoje? Lietuviešu valodā ar šo nozīmi divdabju vietā var lietot arī vienkāršo pagātņi: Ar buvai Austrālijoje? Gandrīz tikai latviešu valodā ir izplatīta saliktā tagadne, kas apzīmē pagātņes darbības pašreizējo aktualitāti, piemēram, Tu pārāk ilgi esi staigājusi saulē bez cepures; Tu gana ilgi vaiķštinējai saulēje be kepurēs.

Agnese DUBOVA, Diāna LAIVENIECE,
Dzintra LELE-ROZENTĀLE
(RTU Liepājas akadēmija)

INTERPERSONĀLĀS AKADĒMISKĀS KOMUNIKĀCIJAS TEKSTI LATVIEŠU VALODĀ: LAUDATIO JĀNIM ENDZELĪNAM LAIKU LOKOS

Pieaugot interesei par dažādām interpersonālās akadēmiskās komunikācijas formām, kā pētniecības deziderāts jāmin *laudationes*. *Laudatio* kā slavinājuma runa bija pazīstama jau Senajā Romā, un arī mūsdienās šis teksta veids tiek lietots dažādās dzīves jomās, tostarp akadēmiskajā vidē. Rozemarija Glēzere (*Rosemarie Gläser*), aprakstot interpersonālo akadēmisko komunikāciju, mutvārdu komunikācijā nosauc 13 teksta veidus un rakstveida komunikācijā – 7 teksta veidus, tostarp arī *laudatio* kā piederīgu gan mutvārdu, gan rakstveida interpersonālajai akadēmiskajai komunikācijai (Gläser, 1995, 107–108).

Akadēmiskie *laudationes* kā izcilas personas slavinājumi tiek sacerēti dažādām situācijām, no kurām izplatītākās ir godinājums jubilejā, akadēmiskas balvas vai apbalvojuma pasniegšana un goda doktora vai *emeritus* nosaukuma piešķiršana. Godinājumi var būt visai atšķirīgās mutvārdu formās, piemēram, apsveikuma runa, godinātajai personai veltīts kolokvijs, intervija televīzijā vai radio u. c. Arī rakstveida godinājumi var būt dažādās formās, piemēram, apsveikuma raksts kāda izdevuma hronikas sadaļā (piem., zinātniskā žurnālā vai periodikā) vai arī ievadraksts veltījumsrakstu krājumā. Dažas no šīm formām var pārklāties, piemēram, publicējot runas vai intervijas tekstu. Latviešu valodā sacerētie un publicētie akadēmiskie *laudatio* teksti līdz šim lingvistiskajā pētniecībā nav tematizēti.

Referātam izvēlētais temats ir saistīts ar aprobācijas pētījumu, kurā konstatētas raksturīgas rakstveida *laudatio* tekstu iezīmes noteiktā laika posmā.

Pētījuma empīrisko materiālu veido *laudatio* teksti, kas veltīti Jānim Endzelīnam 70, 75, 80 un 85 gadu jubilejā, kā arī 100 gadu atcerei. Pētījumam atlasītie teksti publicēti Latvijā (Latvijas PSR) un trimdas izdevumos laikā no 1943. līdz 1973. gadam. To autori ir tādas latviešu kultūrtelpā zināmas personības kā Valērija Bērziņa, Ernests Blese, Edīte Hauzenberga-Šturma, Kārlis Kārklīšs, Velta Rūķe, Kārlis Straubergs u. c. Avotu izvēli noteikusi hipotēze, ka vienai personai dažādos laika posmos veltīti godinājuma teksti ļauj precīzāk izsekot tekstveides tradīcijai un tās iespējamām izmaiņām. Tekstu atlase veikta vietnē periodika.lv, izmantojot šādus atslēgvārdus: Jānis Endzelīns, akadēmiķis, valodnieks, jubileja, *laudatio*, simtgade u. c. Tekstu izpētei līdzās detalizētajai lasīšanai un kvalitatīvajai analīzei izmantoti arī *AntConc* un *Voyant* leksikas analīzes rīki.

Analizētie *laudatio* teksti raksturoti pēc šādiem kritērijiem:

- 1) teksta nosaukums,
- 2) ievada un nobeiguma formulējums,
- 3) intertekstualitātes formas,
- 4) leksisko vienību lietojuma biežums,
- 5) tematiskā struktūra (tematiskie lauki),

6) evaluatīvās leksikas lietojums – valodnieka personības un viņa darbību raksturojošais vārdu krājums.

Tā kā J. Endzelīnam veltītie *laudatio* teksti ir publicēti gan Latvijas PSR, gan trimdas periodiskajos izdevumos, sevišķu nozīmi iegūst izteiksmes veids atšķirīgajās ideoloģijās. Izpētot izcilajam valodniekam veltītos godinājuma tekstus, kas tapuši 30 gadu laikā, iespējams izsekot ne tikai *laudatio* teksta makrostruktūras un mikrostruktūras izmaiņām, teksta autora attieksmei pret godināmo personu, kas izpaužas noteiktas leksikas izvēlē un lietojumā, bet arī politiskā režīma ietekmei uz teksta saturu, kas konstatējams pēc faktu atlases un autora izteiksmes veida.

Aprobācijas pētījumam izvēlētie kritēriji tālākā *laudatio* tekstu izpētē var tikt izmantoti kā *tertium comparationis* citu zinātņu nozaru jubilāriem veltīto godinājuma tekstu analīzē, tādējādi iekļaujoties nozaru / disciplīnu kultūras, tostarp lingvistiskās kultūras, izpētē.

Literatūra

Gläser, R. (1995). LSP Text Types and Traditional Text Forms of Interpersonal Communication in English and German. In R. Gläser (Ed.), *Linguistic Features and Genre Profiles of Scientific English*. Frankfurt/M., Berlin, Bern, New York, Paris, Wien: Peter Lang, 106–121.

Anita HELVIGA, Diāna LAIVENIECE

(RTU Liepājas akadēmija)

VĀRDA ANOTĀCIJA EVOLŪCIJA – IESKATS LIETOJUMĀ, TERMINOLOĢIJĀ UN TEKSTA ŽANRA FUNKCIJĀS¹

Vārds *anotācija* latviešu valodā ienācis apmēram pirms simts gadiem – 20. gadsimta pirmajās desmitgadēs. „Latviešu konversācijas vārdnīcas” 1. sējumā (1927) tas skaidrots šādi: „Bibliogrāfijā grāmatas ārējā apraksta papildinājumi, kas attiecas uz saturu: ziņas par autoru, grāmatas nodaļu uzskaitījums, īsa recenzija vai norādījums uz citos izdevumos ievietotām kritikām” (LKV I, 576). Tātad nozīme tiek skaidrota bibliogrāfijas jomā un vienīgi saistībā ar grāmatu. Arī 21. gadsimta vārdnīcās anotācijas skaidrojums tiek saistīts ar īsu grāmatas vai cita sacerējuma satura raksturojumu, bet vārda praktiskajā lietojumā latviešu valodā ir notikusi nozīmju paplašināšanās, kas skar gan terminoloģisko aspektu, gan anotācijas kā teksta žanra funkcionālos aspektus.

Referāta mērķis ir izsekot un aprakstīt vārda *anotācija* evolūciju, kas atklāj nozīmju paplašināšanos saistībā ar lietojumu dažādās jomās, lai izveidotu mūsdienu latviešu valodas praksei atbilstošu termina nozīmes skaidrojumu. Mērķa sasniegšanai izvirzīti vairāki uzdevumi:

1) fiksēt vārda *anotācija* lietojumu iespējami plašā uzzīņu un informācijas materiālā pēdējo gandrīz 100 gadu laikā;

2) klasificēt ekscerpēto materiālu pēc hronoloģiskā principa un tematiskajām grupām;

¹ Tēzes izstrādātas ar Eiropas Savienības Atveseļošanas un noturības mehānisma atbalstu pētniecības un attīstības grantā Nr. RTU-PA-2024/1-0024 „Ceļā uz mākslīgajā intelektā sakņotu studiju nobeiguma darba anotācijas rakstīšanas palīgu: divvalodīga tekstu korpusa sagatavošana, analīze un modeļu izstrāde”, kas ietilpst projektā Nr. 5.2.1.1.i.0/2/24/1/CFLA/003.

3) izpētīt un aprakstīt vārda *anotācija* izpratnes, funkcijas un lietojuma attīstību terminoloģiskā aspektā;

4) formulēt termina *anotācija* nozīmes un skaidrojumu.

Pētījuma valodisko materiālu veido vārda *anotācija* izguve (ekscerpēšana) no plaša elektronisko un drukāto resursu klāsta – vārdnīcām, enciklopēdijām, valodu korpusiem un preses izdevumu kolekcijām. Pētījuma materiāla izpētei izmantota ekscerptu satura analīze, valodas vienību hronoloģiskais un tematiskais kārtojums (vispārināšana un klasificēšana), kā arī deskriptīvā metode pētījuma rezultātu izklāstam.

Pētījuma laikā konstatēts, ka 20. gadsimta 30.–40. gados par anotācijām tiek dēvēti grāmatu īsi raksturojumi ar recenzijas un kritikas iezīmēm. Padomju laika svešvārdu vārdnīcās, kas bija tulkojums no krievu valodas, uzsvērti divi aspekti: anotācija ir īss grāmatas satura atstāstījums, un tam ir raksturīgs kritisks novērtējums. Šajā laikā galvenokārt dominē tādi vārdu savienojumi kā *īsa anotācija*, *lietišķa anotācija*, *vienkārša anotācija*, *pavirša anotācija*, arī *slavinoša anotācija*, ar ko apzīmēts virspusējs, neobjektīvs grāmatas satura un nozīmes vērtējums. Tiek uzsvērts, ka anotācija nevar aizstāt nopietnu kritiku, bet arvien vairāk parādās anotācijas saistība ar grāmatas popularizēšanu (tātad arī pārdošanu).

50. gados iezīmējas jauna tendence – anotāciju kā teksta žanru sāk attiecināt arī uz filmas, skaņdarba, gleznas, izstādes u. c. mākslas darbu īsu aprakstu. Šīs desmitgades otrajā pusē līdz ar Latvijas Televīzijas dibināšanu (1954) un izdevuma „Rīgas Viļņi” iznākšanu (1957) strauji aktivizējas vārda *anotācija* lietojums saistībā ar raidošo mediju satura aprakstīšanu – *koncerta anotācija*, *filmas anotācija*, *teātra pārraides anotācija*, *uzveduma anotācija*, kas ietver ne tikai klausītāju / skatītāju informēšanu un audzināšanu, bet arī mērķtiecīgu propagandu. Ap šo pašu laiku izvēršas literatūrzinātnes nozares speciālistu viedokļu apmaiņa par to, ka anotācija ir viens no kritikas žanriem, tas atspoguļojas arī literatūrzinātnes terminu vārdnīcās.

Kopš 60. gadiem vārda *anotācija* lietojumā jāidentificē divi atšķirīgi virzieni. Vienā no tiem ir vērojama tendence ar šo vārdu aizstāt semantiski tuvus, bet ne sinonīmiskus vārdus (*informācija*, *pamācība*, *instrukcija*), to attiecinot gan uz tehnikas un dažādu ierīču anotācijām, gan uz medikamentu un ārstniecības līdzekļu anotācijām. Otrā

tendence iezīmē anotāciju kā zinātnisko darbu sastāvdaļu (*dīsertācijas anotācija, diplomprojekta anotācija*), kas mūsdienā akadēmiskajā vidē ir kļuvis par dominējošo šī vārda nozīmes izpratni.

Jaunākie dati liecina par vēl kādu semantisku nošķirumu: ar anotāciju saprot ne tikai kāda sacerējuma, produkta, preces aprakstu *post factum*, bet arī kādas darbības, rīcības, projekta, likuma nepieciešamību, aprakstot situāciju un pārmaiņu vajadzību, ko likumdošanā (un arī pētniecībā) dēvē arī par *ex-ante* ‘pirms notikuma’.

Nobeigumā aplūkotas trīs jaunas latviešu terminoloģijā veidotas definīcijas un skaidrojumi terminam *anotācija*. Pirmais no tiem atrodams „Izglītības terminu skaidrojošajā tiešsaistes vārdnīcā” (2023), kur anotācija ir skaidrota kā „teksta žanrs – lakonisks, īss kaut kā, piemēram, grāmatas, filmas, pētījuma, raksturojums, uzsverot būtisko, mērķauditorijai svarīgāko. Anotācijas rakstīšana ir viens no mācību tekstiem, ko apgūst mācību procesā, rakstot, piemēram, izlasītas grāmatas vai redzētas filmas anotāciju. [...] Anotācija atklāj tās autora izpratni par mākslas darba .. būtību un nozīmi” (ITSTV). Cits skatījums ir datubāzes „Zinātnes valoda” (2020) veidotājiem – šeit *anotācija* tiek skatīta sadaļā „Pētniecība skolā” un definēta šādi: „Anotācija ir īss zinātniski pētnieciska rakstu darba (piemēram, referāta, raksta) raksturojums. Par anotāciju sauc arī skolēnu zinātniski pētnieciskā darba struktūras sastāvdaļu, kur īsi, koncentrēti tiek formulēti darba mērķis, un lasītājs iepazīstināts ar darba būtību, sasniegtajiem rezultātiem un secinājumiem” (Dubova, 2020). Pētniecībai visnoderīgākais varētu būt Rīgas Stradiņa universitātes izstrādātais termina *anotācija* skaidrojums „Pētniecības terminu skaidrojošajā vārdnīcā”: „Īss pētījuma pārskats, kurā raksturots pētījuma mērķis, teorētiskais modelis, pētījuma jautājumi un/vai hipotēzes, metode un izlase, galvenie rezultāti un secinājumi, vēlams raksturot arī pētījuma rezultātu praktisko pielietojumu un/vai teorētisko, praktisko, ekonomisko vai politisko nozīmību. Parasti anotācijai tiek pievienoti arī galvenie atslēgas vārdi.” (Mārtinsone & Pipere, b. g.)

Pētījumā analizētais termina *anotācija* lietojums dažādās jomās un funkcijās rāda, ka ir izveidojusies nepieciešamība pēc aktualizēta skaidrojuma izstrādes, nošķirot tā nozīmes, lietojuma jomas, funkcijas un piedāvājot iespējamus sinonīmus. Apzināti arī tālākie

anotāciju pētīšanas virzieni, piemēram, anotācija kā viens no skolā apgūstamajiem teksta žanriem, anotācija kā zinātnisks teksts un arī anotēšana kā marķēšana korpuslingvistikā.

Avoti

Dubova, A. (atb. red.). (2020). *Zinātnes valoda*. Pieejams <https://zinatnesvaloda.lv/teksti/5>; skatīts 09.01.2025.

ITSTV – *Izglītības terminu skaidrojošā tiešsaistes vārdnīca*. (2023). Pieejams <https://termini.gov.lv/kolekcijas/131/skirklis/495992>; skatīts 09.01.2025.

LKV – Švābe, A., Būmanis, A., & Dišlers, K. (red.). (1927–1940). *Latviešu konversācijas vārdnīca* (XXI sēj.; 168 burtn.). Rīga: A. Gulbis.

Mārtinsons, K., & Pīpere, A. (zin. red.). (b. g.). *Petniecības terminu skaidrojošā vārdnīca*. Pieejams <https://www.rsu.lv/petniecibas-terminu-vardnica/anotacija>; skatīts 09.01.2025.

Kacper HERMANN

(University of Warsaw)

***DWARIAN VS DWARRE, ING DWARA, ING
PALACIŪ. ON THE COMMON USE OF THE
ILLATIVE CASE IN CHYLIŃSKI'S TRANSLATION
OF THE GOSPEL OF MATTHEW, AS COMPARED
TO OTHER TRANSLATIONS***

The Illative is one of four so-called secondary local cases in Lithuanian. These include the Inessive, the Illative, the Adessive and the Allative. While the origin of these forms is a topic of debate, better understanding the evolution of the use of these secondary local cases is an important piece of the puzzle when it comes to understanding the overall development of the Lithuanian language over the last five hundred or so years. Especially between the 16th and 20th centuries, several of these forms have diminished dramatically in use, resulting in them contemporarily being described as archaic.

The Illative case, which seems to carry the meaning of movement into the inside of an object, seems to have received such a label most recently, therefore providing the researcher with plenty of printed material, which documents the use of this nowadays perhaps less so utilised grammatical case.

For the purposes of this presentation, five different texts have been compared. The texts represent a sample of translations of the Gospel of Matthew. The translations come from a variety of authors, sometimes working alone, sometimes working in groups, and represent Catholic and Lutheran interpretations, while sometimes being based on, or influenced by, Calvinist translations of the same text. The oldest of the texts, the Bretke (Bretkūnas) Bible, comes from the year 1590, while the newest, the Giedroyć (Giedraitis) Bible, comes from the year 1816.

The text exhibiting the most rich use of the Illative case is Chyliński's (Chylinskis) handwritten version from 1660. The Illative within this version seems to be more prevalent than the *ing* (*i*) preposition used with the Accusative case, which is the more common method used in the other texts within the same verses. The same method is commonly cited as the one which supposedly "pushed out" the Illative case, being the most popular method to convey an illative meaning.

Two possible explanations for this prevalence arise. The dialectal hypothesis would suppose the extensive use of the Illative case within Chyliński's text stems from the characteristics of the Eastern dialect of 16th century Lithuanian. The other – the stylistic hypothesis – would suppose this use is a result of the Illative case already being considered archaic as of writing the text and was purely a stylistic choice by the author of the translation.

Elwira KACZYŃSKA

(University of Łódź)

BALTIC NATIONS, LANGUAGES, TEXTS AND WORDS IN ALEXANDER GWAGNIN'S CHRONICLES

Alessandro Guagnini or Alexander Gwagnin (1534–1614), the Polish writer and historiographer of Italian origin, published three extensive works written in Latin and Polish: (1) “Sarmatiae Europaeae descriptio” (Guagnini, 1581); (2) “Rerum Polonicarum tomi tres” (Guagnini, 1584), (3) “Kronika Sarmacyey Evropskiej” (KSE) (Gwagnin, 1611). In his chronicles, Gwagnin describes a number of Baltic nations existing in the Great Duchy of Lithuania, Prussia and Livonia. He shortly characterizes languages of the Baltic nations. Gwagnin reveals the alleged Latin or Italic origin of the Lithuanians, but he treats this claim with a dose of scepticism. In KSE, he mentions two Lithuanian words *dzięnos* and *saulas*, which were treated (by others) as borrowings of Latin origin (cf. Lat. *deus* ‘god’ and *sol* ‘sun’). Generally, he includes both the Baltic and Slavic nations as descendants of the Sarmatians, existing in the European Sarmatia (situated between the Vistula and the Dnepr) from antiquity to the early modern times. He wrongly identifies the Yatvingians with the ancient Yazyges (*Iatvingi sive Iazyges et Iaczyngi*). Gwagnin, who took part as a soldier in the Livonian wars, strongly emphasizes that there are many languages in Livonia, but most Livonian peasants (called *Livones*, *Lotihali*, *Latigali* or *Lotuones* in Latin) used three local languages, though not very different from each other (*plebs ipsa Livonica tribus fere linguis [non multum tamen a se differentibus] utitur*). According to him, the Livonians (i.e. Latvians), as well as the Prussians and Curlandians (Curonians), speak similarly to the Lithuanians and the Samogitians.

Gwagnin quotes some short texts in the vernacular languages, e.g. the Lord’s prayer of the Samogitians contains as many as 48 words

(only in KSE: *Tewe musu, kuris esi dungui, sswiskis wardas tawa* etc.; in fact, it must have been written in Aukštaitian and not in Žemaitian). He also translates or explains some Baltic words and proper names. For example, the pagan theonym *Perkūnos* means ‘thunderbolt’ in the Lithuanian language (so his translation in KSE is correct).

It is obvious that Gwagnin, who served 18 years as an infantry commander in the Polish army, did not know any of the Baltic languages, though he spoke Polish and perhaps Belorussian to some extent. Thus, he recorded the Lord’s prayer of the Samogitians including some Latin (or Polish) explanations of selected Baltic words, which he must have quoted from earlier books or unpublished manuscripts. In some cases, we have managed to determine possible sources of information. For example, according to Gwagnin (and other Polish chroniclers of the 16th century), *znicz* (now ‘candle’ in Polish) represents the Lithuanian word for ‘fire’. The final source of this mistake was Jan Długosz’s chronicle.

Sources

Guagnini, A. (1581). *Sarmatiae Europaeae descriptio, quae regnum Poloniae, Lituaniam, Samogitiam, Russiam, Massoniam, Prussiam, Pomeraniam, Lituoniam, et Moschouiae, Tartariaeque partem complectitur*. Spira: Apud Bernardum Albinum.

Guagnini, A. (1584). *Rerum Polonicarum tomi tres* .. Francofurti: Ioan Wchelus.

Gwagnin, A. (1611). *Kronika Sarmacyey Europejskiej* .. Krakow: Drukarnia M. Loba.

Rūta KAZLAUSKAITĖ

(*Vilniaus universiteto Šiaulių akademija*)

PAKRUOJO RAJONO VIETOVARDŽIAI: TARMINĖS IR NORMINĖS FORMOS XX A. RAŠYTINIUOSE ŠALTINIUOSE

Pranešime aptariamos Pakruojo rajono vietovardžių, užfiksuotų dviejuose XX a. šaltiniuose: „Lietuvos apgyventos vietos: pirmojo visuotinio Lietuvos gyventojų 1923 m. surašymo duomenys“ (1925; toliau LAV) ir „Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas“ (I d. – 1974, II d. – 1976), formos. Pirmasis šaltinis mokslui svarbus tuo, kad „jame apgyventos vietos pavadinimas buvo rašomas taip, kaip ten ją vietos žmonės vadina“ (LAV IV).

1925 m. išleistame vietų sąvade įrašyti dabartinio Pakruojo rajono kaimų, viensėdžių, dvarų, palivarkų, plytinės, miško vardai patvirtina šiaurės panevėžiškių patarmės fonetines ypatybes: nosinio dvigarsio *an* susiaurėjimą; trumpųjų kirčiuotų balsių *i*, *u* pailgėjimą; *i*-, *i*, *e*-, *ie* ir *u*-, *u* virtimą trumpaisiais *e* ir *o* tipo balsiais; junginių **lė*, **lė* sukietėjimą; kirčiuoto skolinių *e* virtimą *ę*; akomodacijos reiškinius: uždaresnį *e* tarimą tarp minkštųjų priebalsių; nekirčiuoto *e* paplatėjimą iki *a*; po *j* tariamą *a* ir *e* akustinį supanašėjimą; fonetinius procesus: sinkopę, kontrakciją, priebalsių asimiliaciją pagal balso stygų veiklą ir artikuliacijos vietą; priebalsių *š*, *ž* ir *s*, *ž* painiojimą.

Rašyba rodo, kad kai kurie vietovardžiai, priesagų vediniai, pavyzdžiui, *Mėdinė*, *Žvirbloniai*, *Póškiečiai*, yra išlaikę senovinį kirčiavimą.

Vietovardžiais virto ir bendriniai, ir tikriniai, ir savi, ir skolinti žodžiai, plg. LAV įrašytus dvaro, kaimo ir viensėdžių vardus *Muravotas* (plg. lenkų k. *murować* ‘mūryti’), *Pogulianka* (lenkų k. *pobulanka* ‘išgertuvės, lėbavimas, puota’), *Dinaburgas* (tai ir vokiškas Daugpilio miesto pavadinimas).

Didžioji dalis tiriamųjų vietovardžių – dariniai.

Dažniausiai dedamas priešdėlis yra *pa-*, pvz.: *Pā-lašmenis*, *ķ.*

(: *Lašmuõ, Lāšmenē*); *Pamūšis, k.* (: *Mušā, Mūšā*); LAV formas – *Palašmenio km., vs., dv.*; *Pamušio dv.* Vartojamas rytų aukštaičių priešdėlis *už-*: *Užūbeliai > Užū-obeliai* (: *Obelē, Óbelē*); LAV atitikmuo – *Užūbalių km.*

Priesagų vediniai paprastai padaryti iš asmenvardžių. Būdingosios priesagos: *-oniai* ir *-ūnai*, pvz.: *Įsoniai, Moniūnai*; LAV formas – *Isūnių km., Muniūnų km.* Iš tarminių priesagų minėtinos *-iečiai*, pvz.: *Póškiečiai, Pāliečiai*; LAV – *Poškečių km., Palečių km.*, ir *-esiai*: kodifikuotoji forma yra *Degėšiai*, o tarminė – *Degesių k.*

Vienažodžiai vietovardžiai, turintys priesagas *-eliai, -ėliai*, ir sudėtinių vietovardžių apibūdinamasis dėmuo *mažasis, didysis, naujasis* rodo XX a. pr. socialinio, kultūrinio gyvenimo realijas, plg. LAV įrašus *Ruslių km.* ir *Ruslalių vs.*, *Javidonių km.* ir *Javidonių Maž. km.* Pirmieji porų vietovardžiai rodo pagrindines, senąsias, gyvenamąsias vietas, antrieji – nuo šių atskilusias, įkurtas naujai.

Teikiant vietovardžius bendrinei kalbai, slaviški afiksai pakeisti savais, pvz., dvarai *Padlinkuvė* ir *Padlinkaučia* tapo *Pālinkuve*, o viensėdis *Girelka* – *Girelė*.

Dėsningų tarminių fonetinių ypatybių atsisakyta ne visada. Abejoti verčia paliktas ilgasis ū vietovardžiuose *Dūčiai, Dvariškai, e* ir *a* vietovardžiuose *Majėliai, Libariškis*. Netiksliai transponuotos formos *Uniūnai, Javydoniai, Birjāgala*, kaimo pavadinimo *Degėšiai* autentiška priesaga nepamatuotai pakeista kraštui svetima *-esiai*. Akcentines formas *Pālašmenis, Padauguvā* bendrinėje kalboje turėtų pakeisti *Palašmėnis, Pādauguva*.

Igors KOŠKINS
(*Latvijas Universitāte*)

**VALODU KONTAKTU ATSPUGUĻOJUMS
VĒSTURISKAJĀ LEKSIKOGRĀFIJĀ: SLĀVISMI
G. ELGERA VĀRDNĪCĀ „DICTIONARIUM
POLONO-LATINO-LOTTAVICUM” UN
J. KARIGERA VĀRDNĪCĀ „LEXICON
LOTHAVICUM”**

Jānis Endzelīns savos pētījumos plaši aplūkojis senākā posma slāvismus latviešu valodā un sniedzis dažādas atziņas par tiem (Endzelin, 1899). Tās kļuvušas par pamatu tālākajai slāvismu pētīšanai. Viens no latviešu leksikogrāfiskās tradīcijas aspektiem ir slāvismu atspoguļošana dažādu laikposmu un dažādu reģionu vārdnīcās un citos leksikogrāfijas avotos. Pastāv vesela virkne neatrisinātu problēmjaūtājumu par vairākiem slāviskās cilmes aizguvumiem.

Referāta mērķis ir aplūkot salīdzinošā aspektā slāvismus, kas atrodami 1683. gada Georga Elgera (*Georg Elger*) poļu-latīņu-latviešu vārdnīcā (Elger, 1683/1929) un 18. gadsimta pirmajā pusē uzrakstītajā Jana Karigera (*Jan Kariger*) poļu-latviešu vārdnīcā (Kariger, b. g.). Abas vārdnīcas teritoriāli saistītas ar Latgali. Vārdnīcās ievietoto aizguvumu vidū ir diezgan daudz no mūsdienu valodas viedokļa arhaisku un teritoriāli ierobežotu leksikas elementu. Piemēram, latv. *miests* / *mīsts* ‘apdzīvota vieta; pilsēta’ kā aizguvums vēl nav sastopams 17. gadsimta latviešu valodas vārdnīcās, t. sk. G. Elgera vārdnīcā, bet atrodams minētajā J. Karigera vārdnīcā.

Referātā tiek analizētas arī poļu vārdu atbilstes, kas ir norādītas vārdnīcu latviskajā daļā. Konstatējams, ka dažiem poļu valodas korelatīviem vārdiem šādas atbilstes atšķiras no atbilstēm, kas atrodamas latviešu agrīnajās vārdnīcās un kas atspoguļo vārdu nozīmes senaustrumslāvu valodā, no kuras tika aizgūta lielākā daļa

seno slāvismu. Piemēram, G. Elgera vārdnīcā poļu vārdam *gody* (lietvārda daudzskaitļa forma) norādīta atbilsme ‘kāzas’; sal. latv. *gads* < senaustrumslāvu **godŭ* / *zodъ* ‘laiks (kādam notikumam)’, kr. *god* / *zod* ‘gads’. J. Karigera vārdnīcā poļu vārdam *chłop* (< pirmislāvu **cholpŭ*) norādīta atbilsme ‘zemnieks, arājs’; sal. latv. *kalps* < senaustrumslāvu **holōpŭ* / *cholōpъ* ‘vergs, nebrīvs kalps’ (< pirmislāvu **cholpŭ*), kr. **holōp* / *cholōn* ‘kalps’.

Šie aizguvumi un atbilsmes liecina par kontaktvalodu leksikas īpatnībām, ņemot vērā valodas variējumu laikā un telpā.

Avoti

Elger, G. (1929). Dictionarium Polono-Latino-Lottavicum. Opus posthumum R. P. Georgii Elger. Vilnae, 1683. *Altlettische Sprachdenkmäler in Faksimilendruck* (Bd. 1). Heidelberg: Carl Winters Universitätsbuchhandlung. (Pirmizdevums: 1683)

Endzelin, I. (1899). Latyšskie zaimstvovanija iz slavjanskih jazykov. In *Živaja starina* (vypusk III, god devjatyj). Sankt-Peterburg: Tipografija knjazja V. P. Meščerskogo, 285–312.

Kariger, J. (b. g.). *Lexicon Lothavicum*. [Manuskripts]. Viļņas Universitātes bibliotēka (Vilniaus universiteto biblioteka), šifrs F1-D11.

Evelīna KIRŠAKMENE

(LU Humanitāro zinātņu fakultātē)

LATVIEŠU VALODAS VILTUSDRAUGU VĀRDNĪCU ANALĪZE¹

Latviešu valodā par viltusdraugiem kā valodniecības fenomenu zinātniskajā literatūrā sāk runāt 20. gadsimta noslēgumā, presē – 21. gadsimta sākumā. Pats termins radies 1928. gadā, kad tiek publicēts Maksima Keslera (*Maxim Koessler*) un Žila Derokiņi (*Jules Derocquigny*) darbs „Les faux amis ou les trahisons du vocabulaire anglais” („Viltusdraugi jeb angļu valodas vārdu krājuma māņi”, Koessler & Derocquigny, 1928). Termins iegājis tā āķīguma un labskanīguma dēļ, kas kā kalks tulkots daudzās citās valodās: *falsos amigos, falsi amici, falsche freunde, false friends* u. c. Latviski gan izveidojusies tradīcija to lietot kā salikteni: *viltusdraugi* (Balduncīks, 2006, 261).

Pastāv uzskats, ka viltusdraugu iespējamība ir augstāka starp radniecīgām valodām. Tik tiešām, latviešu un lietuviešu valodā, kas ir baltu valodas, ir daudz viltusdraugu (Sarkanis, 2024). Tāpat atrodami daudzi piemēri romāņu, ģermāņu valodās un citās, tomēr ne tikai – piemēram, angļu un franču valodā ir pietiekami daudz bēdīgi slavenu viltusdraugu (kā piemērs šeit kalpo *preservative* angļiski un *preservatif* franciski, kas pirmajā gadījumā latviski ir ‘konservants’, bet otrajā – ‘prezervatīvs’). Tāpat ne mazums atrodami franču-latviešu sastatījumā (Bankavs, 1989). No tā izriet, ka ne tikai valodu radniecīguma pakāpe ietekmē viltusdraugu apjomu – jāņem vērā arī valodu vēsturiskie kontakti, kas radušies ģeopolitisku un kulturālu iemeslu dēļ.

¹ Tēzes izstrādātas Latvijas Atveseļošanas un noturības mehānisma plāna 5.2. reformu un investīciju virziena „Augstskolu pārvaldības modeļa maiņas nodrošināšana” 5.2.1.r. reformas „Augstākās izglītības un zinātnes izcilības un pārvaldības reforma” 5.2.1.1.i. investīcijas „Pētniecības, attīstības un konsolidācijas granti” otrās kārtas „Konsolidācijas un pārvaldības izmaiņu ieviešanas granti” projektā „Latvijas Universitātes iekšējā un ārējā konsolidācija” (Nr. 5.2.1.1.i.0/2/24/1/CFLA/007).

Viltusdraugu vārdnīcas ir īpašs vārdnīcu tips ar mērķi informēt par pastāvošajiem viltusdraugiem konkrētā valodu pāri. Tās var dot ieskatu viltusdraugos specifiskā jomā vai arī kopējā valodas vārdu krājumā. Šobrīd latviešu valodā ir izdotas divas viltusdraugu vārdnīcas: angļu-latviešu valodas (Veisbergs, 1994) un dāņu-latviešu valodas sastatījumā (Lomholts, 1997). Šādu vārdnīcu radīšanu un izdošanu apgrūtina dažādi aspekti: mērķauditorijas noteikšana (vai vārdnīcu izmantos specifiska auditorija – tulki, tulkotāji, pedagogi, valodu apguvēji – vai plašāka publika?), viltusdraugu piemēru izguve (kā apkopot viltusdraugus visā valodas dažādībā un bagātībā?). Gadījumā, ja šādas vārdnīcas tiek izdotas, jāizšķiras, vai to darīt elektroniski pieejamu vai arī drukātā formātā (cik tādām būtu pircēju?).

Referātā ir sastatītas abas viltusdraugu vārdnīcas latviešu valodā, noteikts to apjoms, tvērums un vispārēji aprakstītas to izveides pieejas. Ar šādas analīzes palīdzību iespējams noteikt, vai viltusdraugu vārdnīcas latviešu valodā būtu nepieciešams atjaunināt pēc nu jau gandrīz vairāk nekā 30 gadu pauzes, vai veidot jaunas vārdnīcas šajās, kā arī iepriekš nepētītās valodu kombinācijās ar latviešu valodu.

Literatūra

Bankavs, A. (1989). *Les faux amis du traducteur franco-lettons*. Rīga: P. Stučkas LVU.

Baldunčiks, J. (2006). Angļu-latviešu tulkotāja viltusdraugi: teorija un prakse. *Latvijas Universitātes Raksti*, 700, 260–269.

Koessler, M., & Derocquigny, J. (1928). *Les faux amis ou les trahisons du vocabulaire anglais*. Paris: Vuibert.

Lomholts, K. (1997). *Latviešu-dāņu viltus draugu vārdnīca*. Rīga: Norden.

Sarkanis, A. (2024). Viltusdraugi un pusdraugi latviešu un lietuviešu valodā. *Linguistica Lettica. Veltījumskrājums Laimutei Balodei*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 244–273.

Veisbergs, A. (1994). *Latviešu-angļu, angļu-latviešu viltus draugu vārdnīca*. (2., papild. izd.). Rīga: SI.

Loviisa MÄND, Szilárd Tibor TÓTH
(Tallinn University, Tartu University Narva College)

MYTH AND REALITY IN OLD WRITTEN
ESTONIAN: THE MYSTERIOUS INDO-
EUROPEAN-LIKE FEMININE SUFFIX *-IK* BY
GUTSLAFF, AUTHOR OF THE FIRST SOUTH
ESTONIAN GRAMMAR (1648)

Although gender marking is uncharacteristic of Finno-Ugric languages, evidence from Old Written Estonian confirms that the Estonian suffix *-ik* (< Proto-Finnic **(i)kko(i)*) has been used to denote femininity. In contemporary Estonian, which is based on North Estonian dialects, the only trace of the suffix's feminine function is the word *noorik* 'newly married woman' < *noor* 'young' – first mentioned in 1637 in the first Estonian grammar by Heinrich Stahl: *Junge Fraw / nobrick*. The suffix *-ik* was primarily used in terms referring to female members of communities, like *saksik* 'German woman', as described in Gutsloff's South Estonian grammar¹, but also in words like *bõimik* 'female relative', also Votic *pantavikko* 'girl of marriageable age'. The derivatives often had a pejorative connotation: "[--] *Rootsik* ein Schwedisch Weib per contemptum dicuntur"². The feminine function of the suffix is to this day apparent in cow names, e.g. *Mustik* < *must* 'black'. Despite

¹ *Gentilia formant Esthones à Casu Rectivo per adjectionem terminationis Linne de sexu masculino; & terminationis ick de sexu foeminino, cujus vocalis i Rectivi Characteristicam extrudit, ut: Wend Russus R. Wenne / Inde Wannelinne Russus, Wennick Russa; [--] Somalinne & Sömick Finno, Saxelinne & Saxick Germanis, Germana.* 'The Estonians form the names of nations by adding to the Rective [Genitive] case the ending *Linne* for the masculine gender and *ick* for the feminine gender, in which case the vowel *i* expels the rective case feature, as: *Wend* Russian, R[ective] *Wenne* / therefore *Wannelinne* Russian [m], *Wennick* Russian [f]; [--] *Somalinne* & *Sömick* Finn [m], Finn [f], *Saxelinne* & *Saxick* German [m], German [f]' (Gutsloff, 1648).

² '[--] *Rootsik* a Swedish woman, said with contempt' (Hornung, 1693).

this, the authenticity of the suffix has been questioned, with some considering it Gutschlaff's invention.

In Estonian linguistics, the feminine suffix *-ik* has often been considered a South Estonian feature (Mägiste, 1928–29, 24; Tóth, 2018, 263). However, our analysis of the Institute of the Estonian Language dialect dictionaries shows that *-ik* may have marked femininity across all of Estonia. 7 of the 12 words examined are found in northern or both southern and northern dialects: *kepsik* 'girl with loose morals' < *keps* 'leg'; *naisik* 'immoral woman' < *naine* 'woman'; *lebmik* 'promiscuous girl' < *lehm* 'cow'; *väitsik* 'little girl'; *pardik* 'immoral woman' < *pordu-* (denotes immorality); *kaasik* 'female companion of the bride' < *kaas-* 'co-' and *noorik*. The remaining 5 are attested only in southern dialects: *latsik* < *lats* 'child'; *välgik* < *väle* 'swift' and 'little girl'; *edvik* 'flirtatious girl' < *edev* 'vain'; *lupsik* 'disparaging term for a woman'; and *batik* 'flirtatious girl' < *batt* 'female dog'.

Based on evidence from Old Written Estonian, other Finnic languages, and our dialect research we conclude that the feminine suffix *-ik* was characteristic of the entire Estonian linguistic area as well as other Finnic languages, and it was certainly not an arbitrary invention by Gutschlaff.

References

- Gutschlaff, J. (1648). *Observationes grammaticae circa linguam Esthonicam. Judicia tentandi et experiendi causâ in lucem edita à Johanne Gutschlaff/ Pastore zu Vrbs. Dorpati Livonorum Excudebat Johannes Vogel/ Acad. Typogr.*
- Hornung, J. (1693). *Grammatica Esthonica, brevi, Perspicuâ tamen methodo ad Dialectum Revaliensem.* Riga: Literis Joh. Georg. Wilck. Regii Typographi.
- Mägiste, J. (1928–29). Nais-sugu tuletuslõpu jälgi läänemeresoome keelis [Traces of a feminine derivational suffix in the Finnic languages]. In J. Aavik, O. Loorits, & J. Mägiste (Toim.), *Keelekultuur, I.* Tartu: Tartu Keeleuendushing, 22–39.
- Stahl, H. (1637). *Anführung zu der Esthnischen Sprach, auff Wolgemeinten Rath, und Bittliches Ersuchen, publiciret von M. HENRICO Stahlen.* Revall, Druckts Chr. Reusner der älter, in Verlegung des Authoris.
- Tóth, S. (2018). Sprachgeschichtliche und -typologische Fragen der Movierung unter besonderer Berücksichtigung des alten Südestnischen. *Philologia Estonica Tallinnensis*, 3, 235–280. <https://doi.org/10.22601/PET.2018.03.09>

**Dace MARKUS, Ilze AUZIŅA, Guna RĀBANTE-BUŠA,
Paula MIKELSONE**

(RTU Liepājas akadēmija, LU Matemātikas un informātikas institūts,
LU Humanitāro zinātņu fakultāte)

VOKĀĻU KONTRAKCIJA LATVIEŠU VALODĀ: NO IZLOKŠŅU MATERIĀLIEM LĪDZ LATVIEŠU VALODAS RUNAS KORPUSIEM

Latviešu valodā vokāļu kontrakcija ir fonētiski fonoloģisks process, kas rāda gan valodas dinamiku, gan reģionālās atšķirības. Saplūst arī morfēmu robeža. „Valodniecības pamatterminu skaidrojošajā vārdnīcā” kontrakcija skaidrota kā „divu skaņu savilkums (kontrahēšanās) vienā, piemēram, dažādām zilbēm piederīgus blakus esošus patskaņus runā mēdz savilkt vienā garā patskanī: *neesmu* > [næ:smū] vai divskanī: *aerodroms* > [airodroms]” (Skujīņa, 2007, 193). Ir gadījumi, kad vokāļu kontrakcija kļūst iespējama, zūdot starp vokāļiem esošiem līdzskaņiem.

Lai gan Alise Laua (1969, 77) norādījusi, ka kontrakcija ir reti sastopama literārajā izrunā, analizējot LATE sarunvalodas korpusa „LATE-sarunas”, plašsaziņas līdzekļu korpusa „LATE-mediji” un fonētiski marķēta runas korpusa „fonLATE” datus, secināms, ka šī parādība arī latviešu literārās valodas mutvārdu formā vērojama biežāk, nekā iepriekš minēts. Parasti kontrakcija aprakstīta vārdos, ja priedēklis beidzas un sakne sākas ar vokāli: *neesmu*, *saasināt*, *paauģstināt* u. c., kā arī atsevišķos aizguvumos ar fonēmu kombinācijām, kas nav raksturīgas latviešu valodai, piemēram, *aerodroms*, *kooperatīvs* (sk. Laua, 1969, 77; Skujīņa, 2007, 193). LATE runas korpusos izplatītākā kontrakcija ir darbības vārda *nebūt* vārdformās: *neesmu* > [nēsm^u], arī [nēs^u], kurā zudis līdzskanis [m], *neesī* > [nēsⁱ] un [nēs], kurā galazilbe netiek izrunāta, *neesam* > [nēs^om], [nēs^at] u. c., tā vērojama arī vārdos *Saeima* [sai^m], *koordinators* [kōrdinatōrs], *Latvijas* [latvīs] // [latvijs] u. c.

Izloksnēs kontrakcija plaši vērojama darbības vārdu un lietvārdu formās, zūdot līdzskanīm *j*, piemēram, malēniešu variantā: *dzīvoja* > [ʒeivā], *negribeja* > [nagriβā], *iztirija* > [istēirī], *spēlējās* > [spielās], *skolotāja* > [skulātā] // [skuluôtā], *šuvejas* > [šovās], *skolotājam* > [skuluôtām], retāk citās vārdšķirās: *pēdēja* > [piédā], *pēdējo* > [piédū], *neiedomājami* > [na-idùmāmⁱ] u. c. Izloksnēs vērojams arī kontrakcijas modelis ar priedēkli *ne-*. Dažkārt šādos vārdos ir divējāda izruna atkarībā no runas laika un precizitātes: *neiedomājami* > [na-idùmāmⁱ] // [nàidùmāmⁱ] un *neienāk* > [na-inùok] // [nàinùok]. Dzirdēta arī īpatnēja izruna ar garu patskani kā divskaņa pirmo komponentu: *paaudzēs* > [pāuziēs], *neaižliegt* > [nāizlikt]. Marta Rudzīte transkribējusi līdzīgu piemēru, norādot divus īsus patskaņus: *nāizort^l* (< *naaižort*) ‘neizart’ (Rudzīte, 1964, 291), Jānis Endzelīns šādos gadījumos pieļāvis divējādu pierakstu: *nāizort^l* jeb *nāizort^l* < *naaižort* (Endzelīns, 1951, 154). Varianti, kad saklausāms garš patskanis kā pirmais divskaņa komponents, instrumentāli jāpārbauda.

Pētnieku grupa FLPP projektā „Mūsdienu latviešu valodas pareizrūnas standartizācija” (Izp-2024/1-0613) ir apzinājusi vokāļu kontrakcijas gadījumus literārajā valodā un izloksnēs, turpinājumā nepieciešama instrumentāla kontrahēto vokāļu analīze, lai precizētu stieptās vai nestieptās zilbes intonācijas lietojumu, zilbes robežu un kontrakcijas saistību ar citiem fonētiskiem procesiem vārdā.

Avoti un literatūra

Endzelīns, J. (1951). *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.

fonLATE. (2012–2024). LATE fonētiski marķēts runas korpuss. LU Matemātikas un informātikas institūts. Pieejams <https://korpuss.lv/id/fonLATE>; skatīts 10.01.2025.

LATE-mediji. (2015–2020). LATE plašsaziņas līdzekļu korpuss. LU Matemātikas un informātikas institūts. Pieejams <https://korpuss.lv/id/LATE-mediji>; skatīts 10.01.2025.

LATE-sarunas. (2012–2024). LU Matemātikas un informātikas institūts. Pieejams <https://korpuss.lv/en/id/LATE-sarunas>; skatīts 10.01.2025.

- Laua, A. (1969). *Latviešu literārās valodas fonētika*. Rīga: Zvaigzne.
- Rudzīte, M. (1964). *Latviešu dialektoloģija*. Rīgā: Latvijas Valsts izdevniecība.
- Skujiņa, V. (atb. red.). (2007). *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.

Sanita MARTENA

(Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija)

„TĀ IR TĀDA SIRDSMĪĻUMA VALODA”: LATVIEŠU VALODAS PORTRETĒJUMS DIASPORAS LATVIEŠU STĀSTOS

Kopš 2023. gada tiek veikts pētījums par latviešu valodu diasporas ģimenēs, īpašu uzmanību pievēršot ģimenes valodu politikai (lingvistiskajai attieksmei, valodu praksei un pārvaldībai) un tās ietekmei uz latviešu valodas lietojumu un nodošanu tālāk nākamajām paaudzēm. Šajā priekšlasījumā analizēta tā padziļināto interviju daļa, kurā tika iekļauti metalingvistiski jautājumi par pašu latviešu valodu (tās raksturojums, asociācijas, vērojumi par valodas izmaiņām, attieksmes maiņa u. tml.). Respondentu personiskā pieredze, dzīvojot Latvijā un ārpus tās, regulāri viesojoties Latvijā, emocijas un vērtību sistēma, kas saistītas ar dzimto valodu un tās saglabāšanu, ir ietekmējušas lingvistisko attieksmi pret latviešu valodu un citām ģimenes un jaunās mītnes zemes valodām. Taču, kā rāda pētījuma dati, lingvistiskā attieksme nav statiska, tā laika gaitā var mainīties, un to var ietekmēt atšķirīgi sociolingvistiskie, ekonomiskie un politiskie konteksti. Tā ietver arī identitātes jautājumus, atspoguļo valodas prestižu, lingvistiskos stereotipus un mītus. Minētie temati iekļauti arī datu analizē.

Priekšlasījumā analizētas respondentu atbildes uz jautājumiem: ko Jums nozīmē latviešu valoda; kā Jūs raksturotu latviešu valodu, kādas ir Jūsu asociācijas ar to; kā citi jaunajā mītnes zemē ir raksturojuši latviešu valodu? Respondentu atbildēs atklājas gan viņu pašu skatījums uz latviešu valodu, gan spilgti piemēri un citāti, ko par latviešu valodu un tās skanējumu ir teikuši jaunās mītnes zemes kaimiņi, draugi, kolēģi. Dzimtās valodas raksturojumā izmantotās metaforas, salīdzinājumi, epiteti un citi tēlainās izteiksmes līdzekļi spilgti atklāj pozitīvu lingvistisko attieksmi pret latviešu valodu un vēlmi saglabāt un nodot to tālāk saviem bērniem. Kas attiecas uz reālo

valodu praksi mājās un ārpus tās, ne vienmēr tas izdodas tā, kā ir bijis iecerēts vai plānots.

Priekšlasījumā gan analizēti iegūtie dati, gan sniegts ieskats refleksijās par pašu pētniecisko procesu, proti, kvalitatīvo datu sistematizēšanu, kategoriju, kodu un atslēgvārdu noteikšanu, datu interpretāciju un digitālo risinājumu iespējām.

Pētījuma pamatā ir 20 padziļināto interviju dati no latviešu ģimenēm diasporā: Eiropā (Lielbritānijā, Īrijā, Norvēģijā, Dānijā, Vācijā, Spānijā un Grieķijā), Jaunzēlandē un ASV. Dati tika iegūti 2023. gadā un līdz šim ir prezentēti tikai konferencēs ārpus Latvijas (gan individuāli, gan kopā ar Solvitu Berru). Latviešu valodas portretējums latviešu diasporas stāstos līdz šim nav ticis pētīts un analizēts, tāpēc šajā konferencē tas izskan pirmo reizi.

Uģis NASTEVIČS

(Latviskās dzīvesziņas skola)

MEZGLU RAKSTI – ZUDUSĪ LATVIEŠU VALODAS RAKSTĪBAS SISTĒMA

Vairāk nekā simt latviešu tautasdziesmās un citās garamantās nereti vēl neseno metaforām uzskatītie dziesmu kamoli un mezglu raksti ir patiesi taustāmas latviešu valodas rakstības vienības. Latviešu mezglu raksti, tāpat kā to līdzinieki citās kultūrās – inku *quipu*, ķīniešu *jié shéng*, japāņu *warazan* u. c. (Sinclair Aguirre & Urton, 2003; Urton, 2003) – visā pasaulē, ir nepietiekami novērtēts mantojums kā telpisks informācijas fiksēšanas, uzglabāšanas un pārneses veids, ko alfabētiskās rakstprātes izplatīšanas rezultātā pārspējušas šķietami ērtākās gludraksta zīmes. 20. gadsimta pētnieku – Jāņa Briņķa, Jāņa Krauksta, Viktora Grāviša, Edgara Jundža un Andra Mičuļa – veikums ļauj no jauna atklāt senču atstāto mantojumu un turpināt meklēt jaunus pavedienus.

Latviešu cilpu un mezglu rakstos izšķirams gan mnemonisks, gan fonogrāfisks, gan ideogrāfisks mezglu virkņu lietojums. Līdztekus sastopams arī ķīļrakstam līdzīgs rakstības paveids uz tās virsmas (Nastevičs, 2016, 83). Atšķirībā no alfabēta rakstzīmēm, kuru izskatā neatspoguļojas attiecīgo skaņu līdzības, fonogrāfisko latviešu mezglu rakstu virkņu uzbūvē konstatējamas sakarības ar attiecīgo patskaņu un līdzskaņu artikulācijas vietām (Grigorjevs, 2005; Nastevičs, 2016, 83; 2023).

Senās paražas un kopienas tradīcijas ilgāk nekā cilmes zemē saglabājas svešatnē uzturētā etnolingvistiskā izolācijā spēcīgāka izdzīvošanas instinkta un savas identitātes saglabāšanas pienākuma apziņas dēļ, pat ja svešatnē ir kaimiņvalsts (Nastevičs, 2016, 87). Neatsverams ir Lietuvas Vismantu ciema latviešu savāktais mantojums (Jundzis, 1985) un mūsdienu liecinieces Betijas Strautnieces detalizētā liecība par Burtnieku novadā pieredzēto

pavedienu krāsu lietojumu un dziesmu kamolu uzbūvi (Nastevičs, 2016, 84–86).

Eksperimentā vēstījumu iesienot mezglu rakstos, atklājas gan Briņķa raksta parocība, gan Krauksta raksta piemērotība cilvēkiem ar redzes traucējumiem (Nastevičs, 2016, 86). Latviešu mezglu rakstus kā skolēniem saistošu saturu, kas attīsta gan roku sīko motoriku un matemātisko domāšanu, gan izpratni latviešu valodas, literatūras un vēstures mācību saturā, ir ieteicams ieviest kā interešu izglītībā, tā caurviju veidā skolas mācību programmās, tādējādi rosinot apjaust, ka no ārienes pieņemtā alfabētiskā rakstība nav bijusi vienīgais latviešu piekoptais tekstuālu vēstījumu fiksēšanas veids. Pētniecība ir jāturpina, lai apzinātu vēl nenovērtētus latviešu mezglu rakstu paraugus, un līdz šim fiksēto paraugu atburtošanā ir jāiesaista mākslīgā intelekta risinājumi.

				-	=	≡	-	-	=	=	-	-						
a	ā	o	ō	u	ū	e	ē	i	ī	j	p (rh)	b	t	d	k	ķ	g	ģ
ɑ	ɑ:	ɔ	ɔ:	ʊ	ʊ:	ɛ	ɛ:	i	i:	j	p	b	t	d	k	c	g	ʒ
≡	-	=	=	≡	≡		≡											
l	ļ	r	ŗ	m	n	ņ	v	c	č	s	š	z	ž					
l	ʎ	r	ŗ	m	nŋ	ɲ	v	ɕ	ɟ	s	ʃ	z	ʒ					

1. attēls. Briņķa raksts – fonogrāfiskie latviešu mezglu raksti un tiem atbilstošo skaņu atveide ar latviešu valodas alfabēta burtiem un starptautiskā fonētiskā alfabēta grafēmām

Avoti un literatūra

Grigorjevs, J. (2005). *Latviešu valodas patskaņu sistēmas akustisks un audītīvs raksturojums*. Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts.

Jundzis, E. (1985). *Senlatviešu cilpu un mezglu raksti*. Rīga: [b. i.].

Nastevičs, U. (2016). The Knot Script – the Lost Writing System of the Latvian Language. *Izglītības reforma vispārīgajās skolās: izglītības satura pētījumi un ieviešanas problēmas. / Education Reform in Comprehensive School:*

Education Content Research and Implementation Problems (2015. gada zinātnisko rakstu krājums), 77–90. Pieejams <https://doi.org/10.17770/ercs2016.2178>.

Nastevičs, U. (2023). Romanization of Japanese in Latvian and Transcription of Latvian in Japanese. *Linguistica Lettica*, 31(1), 310–338.

Sinclair Aguirre, C., & Urton, G. (2003). *Quipu: Contar anudando en el Imperio Inka* (2nd ed.). Santiago: Museo Chileno de Arte Precolombino.

Urton, G. (2003). *Signs of the Inka Khipu: Binary Coding in the Andean Knotted-String Records*. Austin: University of Texas Press.

Nikole NAUA / Nicole Nau
(*Adama Mickēviča Universitāte Poznaņa*)

LATGALIEŠU SVĒTO RAKSTU VALODA NO „EVANGELIA TOTO ANNO 1753” LĪDZ LIETOTNEI „LATGALIAN BIBLE”

Katoļticībā patstāvīgai Bībeles lasīšanai nav tik nozīmīgas lomas, kāda tā ir luterānismā. Bībeles teksti pārsvarā tiek publicēti priesteru vajadzībām, plašāka auditorija ar tiem iepazīstas dievkalpojumos, kur baznīcas gada gaitā tiek nolasīti izvēlēti fragmenti. Šim nolūkam bija paredzēta gan senākā saglabātā latgaliešu grāmata „Evangelia Toto Anno 1753” (sk. Stafecka, 2004), gan arī jaunākie evaņģēliju tulkojumi „Lekcionarijā” (2013), no kuriem tikai Mateja evaņģēlijs ir brīvi lasāms un klausāms lietotnē „Latgalian Bible”. Tomēr Aloiza Broka pilnā Jaunās Derības tulkošana no grieķu oriģināla un tās izdošana 1933. un 1937. gadā (Broks, 1933; 1937) ir svarīgs notikums latgaliešu rakstu valodas vēsturē, un tās pieejamība digitālā formā vietnē bible.com dod jaunas iespējas šīs valodas (vai žanra) attīstības izpētei. Grāmata „Evangelia Toto Anno 1753” jau dažus gadus ir pieejama digitālā *Unicode* versijā, un mūsdienu tekstu atpazīšanas ierīces atvieglo darbu ar citām Bībeles stāstu versijām, sevišķi no 20. gadsimta sākuma, piemēram, Kazimira Skrindas 1906. gadā izdotie „Evangelijuma „izjemumi” ..”.

Balstoties uz šādiem avotiem, referātā aplūkoti evaņģēliju fragmenti dažādās versijās laika gaitā. Uzmanības centrā ir sintakses un morfosintakses parādības: vārdu kārtība lietvārda vārdkopā, ģenitīva kā papildinātāja locījuma lietojums, supīna konstrukcijas, vajadzības izteikšana, ciešamā kārtā, divdabja konstrukcijas, saikļu un citu saistītāmvārdu, kā arī atsevišķu prievārdu un pronomenu lietošana. Pētījuma mērķis ir izzināt, cik lielā mērā, precīzāk, kurās parādībās šie teksti liecina par valodas sistēmas vēsturisku attīstību (sevišķi: no 18. gadsimta līdz 20. gadsimtam un no 21. gadsimta

sākuma līdz mūsdienām). Rezultāti nav viennozīmīgi. Dažreiz ir konstatējams pretstats *vecs – jauns* bez starpposma. Piemēri ir 1) vārdu kārtība lietvārda vārdkopā – „Evangelia Toto Anno 1753” apzīmētājs pārsvarā seko lietvārdam (*es syutu Engieli munu priksz waygu tovu*), bet 20. gadsimta sākumā jau sastopama tikai mūsdienu kārtība (*es syutu pret tovu vaigu munu engeli*; Skrinda, 1906); 2) vajadzības izteiksme, kas aplūkotojamos fragmentos parādās tikai no 20. gadsimta 30. gadiem. Taču bieži atšķirības starp tekstiem neatbilst hronoloģiskai secībai, piemēram, ciešamās vai darāmās kārtas lietojumā, nelokāmā un daļēji lokāmā divdabja lietojumā.

Vispārīgs referāta mērķis ir paplašināt latgaliešu rakstu valodas vēstures pētīšanu, pievēršot uzmanību sintaksei, kas bieži paliek novārtā, kamēr par ortogrāfiju un atsevišķām galotnēm runāts un rakstīts vairāk. Arī pētījumi par sintaksi ir svarīgi, lai saprastu un atbalstītu latgaliešu rakstu valodas attīstību.

Avoti

Broks, A. (1933). *Svāti roksti. Jaunais istodejums. Jezus Kristus evangelijs un apostolu dorbi*. (Nu greku originala tulkojis un izdevis Dr. Th. Aloizijs Broks). Aglyuna.

Broks, A. (1937). *Svāti roksti. Jaunais istodejums. Apostolu vēstules un apokalipsis*. (Nu greku originala tulkojis un izdevis Dr. Th. Aloizijs Broks). Aglyuna.

Lekcionarijs (I–VI sēj.). (2013). Rēzekne: Rēzeknes-Aglyunas diecēzes kūrija.

Skrinda, K. (1906). *Evangelijuma „izjemumi” uz vysa goda Svātdinom un Svātku dinom paškertī*. (Izdeva Baznickungs Kazimirs Skrinda). Piterburga.

Stafecka, A. (red.). (2004). *Evangelia toto anno 1753. Pirmā latgaliešu grāmata*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.

Anete OZOLA

(LU HZF Latviešu valodas institūts)

DAŽAS PIEZĪMES PAR UZSVARU PRIEDĒKĻA VERBOS LĪBISKĀ DIALEKTA KURZEMES IZLOKSNĒS¹

Latviešu dialektu un literārās valodas prosodijas raksturojuma centrā pārsvarā ir jautājumi par zilbes intonācijām un citiem prosodiskiem zilbes elementiem, mazāka uzmanība tiek pievērsta jautājumiem, kas saistīti ar uzsvara vietu vārdā.

Latviešu valodā vārda akcents visbiežāk atrodas pirmajā zilbē un ir skaidri dzirdams. Tīkmēr lietuviešu un senprūšu valodā paglābies brīvais vārda akcents. Akcents latviešu literārās valodas vārdos otrajā zilbē atrodas vairākos gadījumos, piemēram, superlatīvos ar *vis-*, dažos salikumos ar *pus-*, salikumos ar *ne-* (Endzelīns, 1951, 30–31).

Latviešu valodas izloksnēs ir sastopamas specifiskākas šīs parādības izpausmes. Lībiskā dialekta uzsvara raksturojumā atsevišķi mēdz izcelt salikteņus un atvasinājumus ar priedēkļiem, kuros var būt paglābta senāka uzsvara vieta (Rudzīte, 1964, 156; Endzelīns, 1951, 32) – Jānis Endzelīns šajā gadījumā par piemēriem min *egāj* no *ie gāja*; *pegāj* no *pie gāja*; *nomiērt* no *nuo miērt* (Endzelīns, 1951, 31–32). Arī Kārlis Draviņš un Velta Rūķe ir norādījuši vairākus gadījumus, kad lībiskajā dialektā nav pirmās zilbes uzsvara darbības vārda debitīva formās ar *jā-*, piemēram, *ja salaiž iekšā*, *ja mazgajās* (Draviņš & Rūķe, 1955, 40–46).

¹ Tēzes izstrādātas Latvijas Atveseļošanas un noturības mehānisma plāna 5.2. reformu un investīciju virziena „Augstskolu pārvaldības modeļa maiņas nodrošināšana” 5.2.1.r. reformas „Augstākās izglītības un zinātnes izcilības un pārvaldības reforma” 5.2.1.1.i. investīcijas „Pētniecības, attīstības un konsolidācijas granti” otrās kārtas „Konsolidācijas un pārvaldības izmaiņu ieviešanas granti” projektā „Latvijas Universitātes iekšējā un ārējā konsolidācija” (Nr. 5.2.1.1.i.0/2/24/1/CFLA/007).

Uzsvaru raksturo dažādas akustiskās pazīmes – garums, intensitāte, pamattonis (F0) u. c. Referātā tiek aplūkotas minētā tipa uzsvara akustiskās pazīmes dažādos priedēkļa verbos, izmantojot piemērus no agrāk publicētajiem izlokšņu aprakstiem.

Literatūra

Draviņš, K., & Rūķe, V. (1955). *Laute und Nominalformen der Mundart von Stenden, I: Einleitung, Akzent und Intonation, Lautlehre*. Lund: Slaviska Institutionen vid Lunds Universitet.

Endzelīns, J. (1951). *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.

Rudzīte, M. (1964). *Latviešu dialektoloģija*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.

Ieva OZOLA

(RTU Liepājas akadēmija)

VILĶĒNIŠU IZLOKSNE. NO K. D. (1893): PIRMAIS VIDZEMES LĪBISKĀS IZLOKSNES APRAKSTS

Laikraksta „Dienas Lapa” pielikuma „Etnografiskas ziņas par latviešiem” apraksts „Viļķeniešu izloksne” (1893) ir pirmais vienai Vidzemes lībiskā apgabala izloksnei veltītais apraksts: kā dotumu avots tas izmantots turpmākajos plašāka areāla (piem., Rūķe, 1940), Viļķenes un kaimiņizlokšņu (piem., Baumanē, 1934) u. c. pētījumos.

Apraksta autors, kā norādījusi arī Marta Rudzīte (sk. Rudzīte, 2005, 207), ir Kārlis Dēķens – tolaik jauns Viļķenes pagastskolas tautskolotājs (~1889–1895), kas sadarbojas ar laikrakstu „Dienas Lapa”.

„Dienas Lapas” pielikuma rosinājumā iesūtīt izlokšņu materiālus norādīts, ka „vispirms jāraugās uz skaņām” (Dažādas druskas, 1891, 81), taču apraksts „Viļķeniešu izloksne” (2,5 lappuses) strukturēts atbilstoši sešām vārdšķirām (*substantīvs, adjektīvs, skaita vārds, pronoms, verbs, prepozīcijas*). Izloksnes piemēriem lietots laikmetam atbilstīgs ortogrāfiskais rakstījums, bet dažas Vidzemes lībiskajam apgabalam tipiskas fonētiskās iezīmes rodamas gramatisko formu vai vārddarināšanas piedēkļu skaidrojumos.

Izloksnes formas (nedaudz arī to lietojumu) ilustrē atsevišķas vārdformas, piemēram, *lūkat, vērat* (verbu ar izskaņu *-ot* aprakstā), vārdkopas un īsi teikumi, piemēram, *Es pajēm brālam naz* (datīva lietojuma aprakstā), folkloras teksti (17 mīklas), piemēram, *Saim ēd, galds runā*. „Ļoti vienkāršas” konjugācijas aprakstam izmantota verba *jemt* paradigma trijās izteiksmēs: *indikativs, kondicionāls, konjunktīvs*.

Izloksnes deklinācijas sistēmas pazīšanu apliecina secinājums, ka morfoloģiski skaidri parādās tikai trīs locījumi – *nominatīvs, datīvs* (viensk. *-am*, daudzsk. *-im*) un *lokativs* (viensk. *-ā*, daudzsk. *-as*) –, kā

arī piemēros balstīts datīva un akuzatīva funkciju apraksts. Apgalvojumam, ka viļķeniešu izlokšnē pazīst tikai *vīriešu ķārtu* ar viensk. nominatīva galotni *-s* vai *-š*, tomēr seko vairākas norādes par dzimšu formu atšķirību, piemēram, daudzsk. vīriešu dzimtes substantīviem ir bezgalotnes forma, bet sieviešu dzimtē „piebiedrojas *-s* .., kurš ar priekšējo līdzskani pilnīgi nesakūst”: *Ait's saskerēj kūtā*.

Izlokšnes pārmaiņu izpētei vērtīgas ir norādes par fonētiskajiem pārveidojumiem, piemēram, par „paklusu *a*” izrunas atvieglināšanai, piemēram, *pu^ans*, *bied^ars*, *kerē^als*, *grez^ans*, *čēr^ar*, par *ūo*-celma viensk. datīvu gan ar miju (*nažam*), gan bez mijas (*brālam*, *dadzītām*) u. c.

Bez papildu informācijas grūti izprotams konstatējums: adjektīvi, „kas nobeidzas uz *lns*, pieņem *lts* (*pilts*, *melts*)”, bet tikai viensk. nominatīvā. Marta Baumanē norāda, ka šādas formas nav dzirdējusi (Baumanē, 1934, 61), taču rakstījums *pilts*, *melts* atspoguļo nevis izrunu, kā tas būtu fonētiskās transkripcijas lietojumā, bet gan mēģinājumu pēc morfoloģiskā principa atveidot Vidzemes lībiskajā apgabalā raksturīgo *-ns* izrunu (> *melnc*, *pilnc*): ja raksta *balts*, *audzets* [*-ts* > *-c*], tad arī *melts*, *pilts* (*n* komponente bijusi vāji dzirdama?).

K. Dēķena apraksts neaptver visas Viļķenes izlokšnes dialektālās iezīmes, taču ir droša liecība par izlokšni 19. gadsimta beigās.

Avoti un literatūra

Baumanē, M. (1934). Pāles, Ķirbižu un Viļķenes pagasta izlokšne. *Filologu biedrības raksti*, 14, 56–69.

Dažādas druskas. (18.07.1891.). *Etnografiskas ziņas par latviešiem*. „Dienas Lapas” pielikums, 5, 81–83.

D[ēķens], K. (01.03.1893.). Viļķeniešu izlokšne. *Etnografiskas ziņas par latviešiem*. „Dienas Lapas” pielikums, 3, 37–39.

Rudzīte, M. (2005). Latviešu izlokšņu teksti. In M. Rudzīte, *Darbi latviešu dialektoloģijā*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 207.

Rūķe, V. (1940). Kurzemes un Vidzemes lībiskais apgabals. *Filologu biedrības raksti*, 20, 75–128.

Silvija PAPAURĖLYTĖ-KLOVIENĖ

(Lietuvių kalbos institutas)

ŠVENTIŠKUMO RAIŠKA LIETUVIŲ KALBOS PASAULĖVAIZDYJE

Pranešime pristatomo tyrimo tikslas – atskleisti, kaip lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje suvokiama šventiškumo raiška, t. y. aprašyti, kaip verbalizuojama kategorija, kurios centras yra žodis *šventiška*.

Tyrimas yra paremtas kognityviniu požiūriu į kalbą ir į kategorijos esmę – siekiama atsakyti į klausimą, kokie šventiškumo aktualizacijos būdai fiksuojami lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje.

Tiriamoji medžiaga – žodžio *šventiška* vartojimo pavyzdžiai, rinkti iš Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno ir šiuolaikinio viešojo diskurso, pasitelkus interneto naršyklę www.google.lt. Iš viso pasiremta daugiau nei 220 pavyzdžių analize, atliekant tyrimą pasitelkti konceptualiosios analizės, aprašomasis ir interpretacijos metodai.

Išanalizavus pavyzdžius konstatuota, kad lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje ryšys su šventiškumo kategorija aktualizuojamas kaip atskaitos tašką pasirenkant vieną iš jautimų – suvokimą rega, suvokimą klausa arba suvokimą mišriu būdu (kompleksiškai).

Konstatuota, kad šventiškumas dažniausiai suvokiamas situaciją įvertinus rega, daug rečiau – klausa. Dalis situacijų vertinamos pasitelkus mišrius pojūčius.

Kalbos pasaulėvaizdyje užfiksuota, kad rega suvokiamas skirtingų objektų šventiškumas. Tai gali būti didesnės erdvės, kuriose vienu metu būna daug žmonių (*Paslampinėje po šventiška pasipuošusi miestas; Šventiška ramus ir iškilmingas kiemas*). Šventiškumui išreikšti pasitelkiamas šviesos motyvas (*Kalėdų šviesos Kauną nušvies pakankamai ryškiai ir šventiška; Musų namai buvo šventiška apšviesti*). Buityje ši nuotaika aktualizuojama minint įvairias aplinkos detales ([...] *šventiška paklotą lovą; [...] prie šventiška padengto stalo [...]*).

Lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje dažniausias rega suvokiamo šventiškumo požymis yra apranga (*Rytą šventiškai išsipustęs atėjau į viešbutį; [...] jaunikis taip pat buvo šventiškai pasipuošęs*). Gausu pavyzdžių, kuriuose aprašoma, kad taip apsirengusios yra didelės žmonių grupės (*[...] plaukė minios šventiškai pasipuošusių žmonių; [...] būrys šventiškai pasipuošusių berniukų ir mergaičių*). Šventiška žmogaus išvaizda gali būti ne jo paties, bet kitų asmenų pasirinkimo rezultatas (*Visi mirusieji į naują gyvenimą budavo išlydimi šventiškai aprengti; [...] šventiškai aprengto mažo berniuko*).

Retais atvejais šventiškumas gali būti suvokiamas klausa (*[...] namas [...] jau pabudęs ir šventiškai klega; [...] žvelgdama į šventiškai šurmuliuojančius vyrus ir moteris*).

Dalis turimų pavyzdžių leidžia daryti išvadą, kad šventiškumas suvokiamas keliais jutimais iškart. Rega, klausa ir daugiau jutimų pasitelkiama, kai konstatuojama šventiška nuotaika, bendravimas (*Vaikai staiga pradėjo elgtis šventiškai ir paslaptinai; [...] pakliuti į šventiškai nusiteikusių draugų glėbį; [...] šventiškai šiltai tėvas sutinka grįžtantį sūnų*).

Kristīne POKRATNIECE, Baiba SAULĪTE,
Roberts DARĢIS, Ilze ZIŅĒ
(*LU Matemātikas un informātikas institūts*)

BOLSUTOLKA.LV RUNAS KORPUSA IZVEIDE UN DAĻĒJA MORFOLOĢISKĀ MARĶĒŠANA

2023. gadā, īsi pēc tam, kad iesākās projekts „Balsu talka” (Darģis et al., 2024), kura mērķis ir iemūžināt mūsdienās runāto latviešu valodu, radās ideja un iespēja šādu pašu iniciatīvu uzsākt arī latgaliešu valodai. Idejas īstenošanā piedalījās Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, LU Matemātikas un informātikas institūts (LU MII) un Latvijas atvērto tehnoloģiju asociācija. Vispirms latgaliešu rakstu valodā tika lokalizēta balsu paraugu vākšanai izmantotā vietne „Mozilla Common Voice”, kā arī tika atlasīti ierunājami teksti. Tie ir līdz 15 vārdiem gari, viegli lasāmi un lietotājam interesanti teikumi (vai atsevišķi vārdi) no avotiem latgaliešu rakstu valodā, piemēram, teikumi no daiļliteratūras, Latvijas Satversmes latgaliski, radio raidījumiem un dokumentālajām filmām, latgaliešu kultūras ziņu portāla lakuga.lv raksti par dažādām tēmām. Šobrīd ierunāšanai pievienoti vairāk nekā 11 000 teikumu.

Lai „Bolsu tolkā” iegūtu pēc iespējas vairāk runas datu, daudz darba tika veltīts sabiedrības informēšanai un iesaistei. Tie bija dažādi publicitātes pasākumi – relīzes, intervijas un ziņu sižeti, kā arī kopā ar latgaliešu kultūras kustību „Volūda” radītas iesaistes kampaņas, mudinot latgaliešu valodas pratējus dabiski ierunāt piedāvātos teikumus – droši runāt savā izloksnē, nebaidīties no rakstu valodas u. tml. Analizējot „Bolsu tolky” statistikas datus, tika novērota lietotāju aktivitātes cieša korelācija ar sabiedrības iesaistes aktivitātēm. Šobrīd ir savāktas 30 stundas, kuras ierunājuši 338 lietotāji.

No savāktajiem datiem tika izveidots arī Bolsutolka.lv runas korpuss, kas pieejams vietnē korpuss.lv. Korpusā ir iespēja noklausīties audio ierakstus un lejuplādēt datus. Tā kā latgaliešu valodai trūkst morfoloģiski marķētu datu, LU MII tika nolemts šajā

salīdzinoši nelielajā korpusā (šobrīd 22 000 unikālu vārdformu un 10 000 pamatformu) manuāli katrai vārdformai norādīt pamatformu un vārdšķiru.

Referātā aplūkota ierunājamo tekstu atlase, korpusa izveide un šī nelielā korpusa morfoloģiskā marķēšana, tāpat tiek ilustrēti galvenie korpusa izmantošanas virzieni (izmantošana leksikogrāfijā, mašīnlasāmu latgaliešu valodas paradigmu un morfoloģiskās analīzes izstrāde). Īpaša uzmanība tiek pievērsta problēmjasautājumiem, kas saistīti ar morfoloģisko marķēšanu:

- 1) pamatformas un vārdšķiras noteikšana, latviešu valodas morfoloģisko pazīmju kopas (Paikens et al., 2024) piemērotība latgaliešu rakstu valodai;
- 2) homoformu un paralēlformu marķēšana;
- 3) izlokšņu formu un rakstības kļūdu robežas;
- 4) latgaliešu rakstu valodas pareizrakstības normu nestabilitāte.

Literatūra

Darģis, R., Znotiņš, A., Auziņa, I., Saulīte, B., Reinsone, S., Dejus, R., Kļavinska, A., & Grūzītis, N. (2024). BalsuTalka.lv – Boosting the Common Voice Corpus for Low-Resource Languages. *Joint International Conference on Computational Linguistics, Language Resources and Evaluation (LREC-COLING 2024)*, 2080–2085.

Paikens, P., Pretkalniņa, L., & Rituma, L. (2024). A Computational Model of Latvian Morphology. *Joint International Conference on Computational Linguistics, Language Resources and Evaluation (LREC-COLING 2024)*, 221–232.

Velga POLINSKA

(LU HZF *Latviešu valodas institūts*)

ORIGINĀLLITERATŪRA VIEGLAJĀ VALODĀ – REALITĀTE ARĪ LATVIJĀ

Vieglās valodas ideja nav jaunums – Ziemeļvalstīs jau pirms vairākiem gadu desmitiem izveidojusies un līdz šim nostiprinājusies spēcīga vieglās valodas tradīcija, kas vēlāk pārņemta arī Eiropā, tostarp Latvijā. Pamatā vieglo valodu attiecina uz lietišķiem tekstiem – vēstulēm, informatīviem bukletiem, pamācībām, instrukcijām –, jo ar šiem tekstiem ikdienā saskaras visi lietotāji. Tomēr vairākas valstis pievērsušas uzmanību arī daiļliteratūras pieejamībai vieglajā valodā.

Somijā pirmās grāmatas vieglajā valodā publicētas jau 20. gadsimta 80. gados, drīz pēc tam aktīvu darbu grāmatniecībā sākuši arī zviedri – šīs abas valstis neapšaubāmi ir līderes literatūras izdošanā vieglajā valodā. Tomēr daiļliteratūras nozīmi valodas apguvē un lietojumā atzīst arī citās valstīs: nesen daiļdarbi izdoti arī Islandē, Itālijā, Austrijā (Linholm & Vanhatalo, 2021).

Daiļliteratūra vieglajā valodā dalāma divos virzienos: publicētu tekstu adaptācijas un oriģināldarbi, ko autori jau sākotnēji raksta vieglajā valodā. Latvijā pirmā grāmata vieglajā valodā iznāca jau 1999. gadā – tā bija Daces Uzores un Britas Nedestramas (*Britt Nedestram*) „Milda dzīvos Rīgā”. Tomēr līdz nākamajam oriģināl-literatūras izdevumam bija jāgaida ļoti ilgi – pēc sekmīgas dalības rakstniecības konkursā „Viegli lasīt” 2021. gadā savu darbu „Glezna” publicēja Gunta Bite. Sekoja arī citi šīs autore darbi – Latvijas Neredzīgo bibliotēkas projektu izdevumi, kas gan ir pieejami šauram interesentu lokam un grāmatnīcu plauktus nesasniedz.

Patlaban rakstniecības konkurss kļuvis par pamatu oriģinālliteratūras attīstībā vieglajā latviešu valodā. Par konkursa sadarbības partneri un atbalstītāju kļuvusi AS „Valters un Rapa”, un šīs sadarbības rezultātā 2024. gadā tika izdots pirmais oriģināldarbu krājums „Stāsti

vieglajā valodā” (Vinogradova et al., 2024), ko Latvijas grāmatniecības brīvi var iegādāties ikviens. 2024. gada nogalē izsludināts jau trešais rakstniecības konkurss, 2025. gada janvārī iznāk otrais stāstu krājums (Bopulu et al., 2025), sākts darbs pie trešā – šie fakti nozīmē, ka sākta jauna un skaista tradīcija grāmatniecības nozarē: oriģināldarbu izdošana vieglajā latviešu valodā.

Jāatzīst, ka izdevumi vieglajā valodā sabiedrībā vērtēti pretrunīgi – aizvien pietrūkst izpratnes par vieglās valodas lomu, tāpēc nereti izskan pārmetumi par līdzekļu izšķērdēšanu, mērķtiecīgu sabiedrības primitīvizēšanu, kultūras vērtību degradēšanu. Taču pārāk maz tiek runāts par to sabiedrības daļu, kam līdz šim esam lieguši piekļūvi kvalitatīvai literatūrai, neļaujot izbaudīt lasītprīeku. Pasaules pieredze liecina, ka Latvijas grāmatniecība, attīstot vieglās valodas nozari, iet pareizajā virzienā, jo tiesības lasīt ir visiem.

Avoti un literatūra

- Bite, G. (2021). *Glezna*. Latvijas Neredzīgo biedrība.
- Bopulu, L. L., Baikovska, B., Lagzdiņa-Skroderēna, G., Ūpe, U., & Skranda, L. (2025). *Stāsti vieglajā valodā* (2. grāmata). Rīga: Valters un Rapa.
- Lindholm, C., & Vanhatalo, U. (Eds.). (2021). *Handbook of Easy Languages in Europe*. Berlin: Frank & Timme GmbH.
- Uzore, D., & Nedestrama, B. (1999). *Milda dzīvos Rīgā*. [B. i.]
- Vinogradova, L., Ostrovskis, A., Šteinberga, P., Indriksone, R., & Aizsila, I. (2024). *Stāsti vieglajā valodā* (1. grāmata). Rīga: Valters un Rapa.

Egita PROVEJA

(Ventspils Augstskola)

LATVIEŠU PAVĀRGRĀMATAS LAIKMETU GRIEŽOS¹

2025. gadā Latvijas grāmatniecībā varēsīm atzīmēt 230. gadskārtu, kopš izdota pirmā pavārgrāmata latviešu valodā, proti, Rubenes mācītāja Kristofa Hardera (*Christoph Harder*) 1795. gadā sastādītā un izdotā „Tā pirmā pavāru grāmata” (Harders, 1795). Šo divu gadsimtu gaitā pavārgrāmatu uzbūve, tekstu izkārtojums un tekstos lietotā valoda ir mainījusies dažādu sociālo un ekonomisko iemeslu ietekmē. Latvijas zinātniskajā diskursā pavārgrāmatas, t. s. gastronomiskie jeb gastropoētiskie teksti galvenokārt pētīti literatūrzinātnes, kultūras un vēstures aspektā (sk., piem., Paškeviča, 2012; Rinkeviča, 2014; Kalniņa, 2023). Atšķirībā no minētajām pieejām šā pētījuma mērķis ir analizēt latviešu valodā izdotās pavārgrāmatas diahroniskā attīstībā no teksta lingvistikas perspektīvas. Pamatojoties uz Frīdemaņa Luksa (*Friedemann Lux*) (Lux, 1981) pieeju, pavārgrāmatas tiek aplūkotas kā komplekss teksta veids, kas satur daudzus citus „mazākus” žanrus. Pavārgrāmatas veidojošais galvenais teksta veids vienmēr ir bijusi kulinārijas recepte, tomēr gadsimtu gaitā šo žanru papildinājuši daudzi citi „pavadošie” žanri vai apraksti: priekšvārds, pamācības par virtuves iekārtojumu, pārtikas produktu iegādi, ēdienu servēšanu, uzturvērtības aprēķinu tabulas, mērvienību skaidrojums, ēdienkaršu paraugi. Pētījumā diahroniski tiek aplūkota pavārgrāmatas attīstība, no vienkārša kulinārijas recepšu apkopojuma 18. un 19. gadsimtā pārtopot par biezu padomdevēju 20. gadsimta sākumā. Savukārt

¹ Tēzes izstrādātas, pamatojoties uz 2015. gadā aizstāvētā promocijas darba „TEKSTS UN TĀ KONVENCIJAS. Latviešu tekstu modeļa „kulinārijas recepte” veidošanās un pārmaiņu procesi kontaktvalodu ietekmē diahroniskā skatījumā” rezultātiem.

20. gadsimta beigās atkal vērojama tieši kulinārijas recepšu akcentēšana (līdzīgi pavārgrāmatu uzbūvei tās aizsākumos), atmetot vairumu iepriekš minēto papildtekstu. Īpaša uzmanība tiek pievērsta priekšvārda satura analīzei, jo tieši no ievadvārdiem iespējams atvasināt informāciju par attiecīgā izdevuma ekstralingvistiskajiem aspektiem (komunikatīvo nolūku, autoru, lasītāju). Noslēgumā tiek sniegts pārskats par atsevišķos laika posmos pavārgrāmatās ietvertajiem papildtekstiem.

Avoti un literatūra

Harders, K. (1795). *Ta pirma Pawaru Grabmata, no Wahzes Grabmatahm pabrtulkota*. Rubene: Übersetzt von Christof Harder.

Kalniņa, I. (zin. red.). (2023). *Ēdiena reprezentācijas kultūrā*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.

Lux, F. (1981). *Text, Situation, Textsorte: Probleme der Textsortenanalyse dargestellt am Beispiel der britischen Registerlinguistik; mit einem Ausblick auf eine adäquate Textsortentheorie*. Tübingen: Narr.

Paškevica, B. (sast.). (2012). *Tulkojums ar garšu. Ēdiena valodnieciskie un starpkultūru aspekti*. Valmiera: Vidzemes Augstskola.

Rinkeviča, R. (sast. un zin. red.). (2014). *Literatūra un kultūra: process, mijiedarbība, problemas. „Gastronomiskais teksts” literatūrā un kultūrā*. Zinātnisko rakstu krājums, XV. Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule”.

Ilze RŪMNIECE, Agnese UPĪTE

(LU Humanitāro zinātņu fakultātē)

**LATVIEŠU VALODA TULKOJUMOS:
DIAHRONISKS VĒRTĒJUMS (G. J. CĒZARS
„PIEZĪMES PAR GALLU KARU”)**

Gāja Jūlija Cēzara darbs „Piezīmes par gallu karu” Latvijā 20. gadsimta pirmajā pusē ir bijis plaši iekļauts skolu un augstskolu mācību programmās, galvenokārt kā viens no pirmajiem latīņu valodas apguves procesā aplūkotajiem. Tika izdots mācību materiāls trīs daļās, kas aptvēra pirmo sešu grāmatu tekstu latīņu valodā, paskaidrojumus un tekstā biežāk lietoto latīņu leksēmu vārdnīcu. Pavisam ir izdoti trīs vienlaidu tulkojumi ar dažādu iztulkoto grāmatu skaitu: 1) 1924. gadā izdoti pirmo divu grāmatu tulkojumi, 2) 1930.–1933. gadā 1.–6. grāmatas tulkojumi, 3) 1977. gadā – visas septiņas kopā ar Aula Hirtija sarakstītā turpinājuma (8. grāmatas) fragmentiem. Fragmentāri tulkojumi atrodami arī 1952. un 1994. gadā izdotajās antīkās literatūras antoloģijās. Izņemot 1994. gada antoloģiju, kur izmantots teksts no 1977. gadā izdotā tulkojuma, katrā izdevumā savu redzējumu ir piedāvājis cits tulkotājs.

1924. gadā izdotie pirmo divu grāmatu tulkojumi ir ar vismazāko papildinformāciju: kā tulkotājs lakoniski norādīts „S.”, grāmatām nav ne priekšvārda, ne pēcvārda, ne piezīmju, tomēr reizumis tekstā iekavās ielikti tulkojumu papildinoši vārdi, un līdz ar to arī tulkojumā lietots vietniekvārds, kas liecina, ka tulkojums ir veikts pēc iespējas burtiskāks, ko apliecina arī atsevišķas tekstvietas, kurās netiek ievērota dabiskā vārdu kārtība vai lietotas neliterāras konstrukcijas. Laika posmā no 1930. līdz 1933. gadam ar atkārtotiem izdevumiem tiek izdoti seši sējumi – pirmās sešas „Piezīmes par gallu karu” grāmatas V. V. tulkojumā („apstrādājuma”). Tulkotājs priekšvārdā sīki apraksta tulkojuma veidošanas motivāciju, kā arī izdevuma struktūru, kas ir gana unikāla – teksts latīņu valodā, gan pievienotas piezīmes par

tekstā aktuālo latīņu valodas sintaksi, gan paralēltekstā dots burtisks tulkojums, gan literārs tulkojuma variants. Vienīgais pilnīgais tulkojums tiek publicēts tikai 1977. gadā Gustava Lukstiņa izpildījumā, kad Cēzara darbs savu nozīmi valodas mācību procesos ir zaudējis un tiek pasniegts kā vēstures avots un antīkās literatūras paraugs. Ņemot vērā, ka tulkojuma mērķis ir pēc iespējas plašākas auditorijas iekļaušana, mērķteksts ir literārs teksts, kas brīžiem detaļās neseko avottekstam.

Atšķirības starp tulkojumiem redzamas īpašvārdu atveidē, īpaši V. V. tulkojumā, atšķirības ir arī personvārdu atveidē, par ko liecina jau dažādie latīņu teksta autora vārdu atveidojumi.

Avoti

C. Julii Caesaris. (1924). *Commentarii de bello Gallico. Liber primus et sextus*. (Sast. A. Ģiezens). Rīga: A. Gulbis.

Cēzars, G. J. (1930–1933). *Piezīmes par gallu karu: burtisks un literārisks tulkojumi, gramatikas paskaidrojumi, vārdu pamatformas un piezīmes* (I–IV sēj.; V. V. apstrādājums). Rīga: Valters un Rapa.

Cezars, G. J. (1952). Piezīmes par Gallijas karu. In *Antīkās literatūras antoloģija, II: Romiešu literatūra*. (Sast.: ZA Valodas un literatūras institūta zinātnisko līdzstrādnieku grupa). Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 75–84.

Cēzars, G. J. (1977). *Piezīmes par gallu karu*. (Tulk. G. Lukstiņš). Rīga: Zvaigzne.

Cēzars, G. J. (1994). Piezīmes par gallu karu. In T. Fomina et al. (sast.), *Senās Romas literatūras antoloģija*. Rīga: Zvaigzne, 156–162.

Gaija Julija Cēzara Otrā grāmata par galliešu karu. (1924). (Tulk. S.). Valka: J. Rauskas izdevums.

Gaija Julija Cēzara Pirmā grāmata par galliešu karu. (1924). (Tulk. S.). Valka: J. Rauskas izdevums.

Baiba SAULĪTE, Ilze LOKMANE, Agute KLINTS

(LU Matemātikas un informātikas institūts)

KĻŪDU TIPI LATVIEŠU VALODAS REDIĢĒJUMU KORPUSĀ „NORMA”

LU Matemātikas un informātikas institūtā tiek veidots latviešu valodas rediģējumu korpuss „Norma” (<https://norma.korpuss.lv/>), kurā tiek dokumentētas, marķētas un skaidrotas latviešu valodas kļūdas, kas konstatētas, sastatot autora oriģināltekstu ar tā rediģējumu. Korpusa izveides metodika un dati ļaus analizēt, kā šādas kļūdas ietekmē latviešu valodas gramatisko sistēmu, un, apkopojot un sistematizējot biežāk sastopamās kļūdas, izstrādāt mūsdienīgus, korpusā balstītus ieteikumus rakstu valodas kvalitātes uzlabošanai. Kļūdu korpuss tiks izmantots arī tāda gramatikas pārbaudīšanas rīka izstrādei, kas norāda ne tikai uz tehniskām neprecizitātēm un vienkāršākām pareizrakstības vai interpunkcijas kļūdām, bet arī uz teikuma konstrukciju izveides un citām kļūdām. Korpusa izveidei tiek apkopoti no projekta sadarbības partneriem iegūti teksti, kam ir pieejams oriģinālteksts un rediģētais variants. Iegūtie teksti tiek sastatīti, lai identificētu labojumus. Tekstiem netiek pievienoti nekādi metadati, tie ir anonīmi, un korpusā tiek iekļauti tikai nelieli fragmenti (ne vairāk par vienu izolētu teikumu vai dažiem saistītiem teikumiem). Katrs labojums tiek marķēts, ievērojot marķēšanas vadlīnijas un norādot kļūdas tipu.

Līdz šim kļūdu korpusu marķēšanā izmantotā kļūdu klasifikācija galvenokārt balstīta uz apguvēju korpusos sastaptajām kļūdām (Bryant et al., 2017; Znotiņa, 2018; Auziņa et al., 2019; Nāplava et al., 2022). Šie kļūdu tipi bieži aptver tikai pareizrakstības, interpunkcijas un gramatikas kļūdas un nav piemēroti dzimtās valodas kļūdu korpusu marķēšanai, jo šādos korpusos svarīgi marķēt arī konstrukciju izvēles, izteicēja izveides u. c. sarežģītākas kļūdas.

„Normas” marķēšanai ir izstrādāta jauna kļūdu klasifikācija – 10 kļūdu tipi: 1) tehniskais noformējums, 2) pareizrakstība,

3) vārddarināšana, 4) formveidošana, 5) interpunkcija, 6) sintakse, 7) vārdu un konstrukciju izvēle, 8) tekstveide, 9) citas kļūdas 10) un sekundāras kļūdas (t. i., labojumi, kas radušies citu kļūdu dēļ). Gandrīz katram tipam ir trīs vai vairāki apakštipi. Šī klasifikācija veidota, balstoties uz līdzšinējiem valodas kultūras pētījumiem un sākotnējiem tekstiem, kas izvēlēti kļūdu analīzei. Ja ir nepieciešamība pēc kāda jauna apakštipa, saraksts tiek papildināts.

Referātā analizēta šīs klasifikācijas piemērotība dzimtās valodas kļūdu marķēšanai, kā arī sīkāk analizēts katrs kļūdu tips un apakštīps.

Literatūra

Auziņa, I., Levāne-Petrova, K., & Dargis, R. (2019). Latviešu valodas apguvēju kļūdu analīze: pareizrakstības kļūdas. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*, 23(1/2), 220–227.

Bryant, C., Felice, M., & Briscoe, T. (2017). Automatic annotation and evaluation of error types for grammatical error correction. *Proceedings of the 55th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics (1)*. Vancouver, Canada: Association for Computational Linguistics, 793–805. Pieejams <https://doi.org/10.18653/v1/P17-1074>.

Náplava, J., Straka, M., Straková, J., & Rosen, A. (2022). Czech grammar error correction with a large and diverse corpus. *Transactions of the Association for Computational Linguistics*, 10, 452–467. Pieejams https://doi.org/10.1162/tacl_a_00470.

Znotiņa, I. (2018). *Otrās baltu valodas apguvēju korpus: izveides metodoloģija un lietojuma iespējas*. [Promocijas darbs, Liepājas Universitāte]. Liepāja.

Renāte SILIŅA-PINĶE, Irēna Ilga JANSONE

(LU HZF Latviešu valodas institūts)

PERSONVĀRDI 18. GADSIMTA EVANĢĒLISKI LUTERISKO DRAUDŽU BAZNĪCU GRĀMATĀS: KOPĪGAIS UN ATŠĶIRĪGAIS¹

LU HZF Latviešu valodas institūtā šobrīd uzsākts darbs pie elektroniskas „Latviešu personvārdu vēsturiskās vārdnīcas”. Viens no vārdnīcas 18. gadsimta datu galvenajiem avotiem būs evaņģēliski luterisko draudžu baznīcu grāmatas. Referātā salīdzināti trīs attālu draudžu – Ērgemes, Priekules un Ugāles – personvārdi 17. gadsimta beigās un 18. gadsimtā. Baznīcu grāmatas ir saglabājušās no dažādiem laikiem. Referātā ir izmantoti katras draudzes pirmo desmit gadu ieraksti.

Baznīcu grāmatas ir rakstītas vācu un latviešu valodā, personvārdi – latviešu valodas gotiskajā rakstībā. Ugālē patskaņu garums apzīmēts t. s. Fīrekera ortogrāfijā ar pārsvītrotu patskaņa kājiņu. Kopumā rakstība ir nekonsekventa, saglabātas dažas dialektālas pazīmes, kas sagādā pētniekiem vairākas būtiskas problēmas, piemēram:

1) ar roku rakstīto tekstu atšifrēšana;

2) vēsturiski eksistējošo personvārdu un rakstības variantu korelācija, t. i., vai dažādi rakstīto personvārdu varianti *Jabnis* un *Jannis*, *Edde* un *Ehde* uzskatāmi par vienu vai par atsevišķiem personvārdiem;

3) vārdu dzimtes noteikšana, jo daudzi personvārdi ir rakstīti bezgalotnes formā, bet baznīcu grāmatās dzimums reizēm nav norādīts.

Analizējot jaundzimušajiem dotos personvārdus un apvienojot to rakstības variantus, konstatēts, ka Ērgemē (1719–1728) populārākie

¹ Tēzes izstrādātas Atveseļošanas un noturības mehānisma atbalstītā projekta „Latvijas Universitātes iekšējā un ārējā konsolidācija” (Nr. 5.2.1.1.i.0/2/24/1/CFLA/007) grantā „Latviešu personvārdu vēsturiskā vārdnīca: digitāla pieceja un atvērte dati (LaGiN)” (Nr. LU-BA-PA-2024/1-0003).

sieviešu personvārdi bija /Anne/, /Līze/ (iespējams, /Liše/), /Marija/, /Gerta/, /Ede/, /Mār(i)eta/, /Trīne/, /Baba/, /Liene/ (iespējams, /Lēne/) un /Kača/; Priekulē (1791–1799) – /Magr(i)eta/, /Anne/, Ieve, Ilze, Lize, /Marie/, /Katrīna/, /Margēta/, /Maige/ un Jūle; Ugālē (1699–1708) – /Anna/, /Baba/, /Līze/, /Griete/, /Marie/, /Ilze/, /Katrīna/, /Madeļa/, /Mārjete/ un /Ortie/. Visās trīs draudzēs kopīgi populārākie sieviešu personvārdi ir tikai /Anna/ vai /Anne/ un /Marie/ vai /Marija/.

Vairāki personvārdi sastopami tikai vienā no aplūkotajām draudzēm, piemēram, tikai Ērgemē vārdošanā izmantoti /Barbara/, /Līze/, /Sofija/, /Trūte/, tikai Priekulē – /Magr(i)eta/, /Maige/, Jūle, Lavīze, bet tikai Ugālē – /Agneta/, /Annika/, /Dortie/, /Klāra/ /Luša/ (iespējams, /Luža/), /Mārenca/, /Tāle/.

Salīdzinot ar Klāva Siliņa „Latviešu personvārdu vārdnīcu”, vairākiem vārdiem izdevies atklāt agrākus senākā minējuma datus. Atklāti arī šajā vārdnīcā neiekļauti latviešu personvārdi, piemēram, Ērgemē izplatītais vārds /Līze/ (*Liefch*, *Liefche*), Priekulē dotie /Gatlībe/, /Annlīnora/, Ugālē – /Jēda/, /Ēda/, *Dörtiken*. Personvārds /Luša/ vārdnīcā iekļauts kā vīriešu vārds, taču Ugālē tas lietots kā sieviešu vārds. Referātā tiek analizēti arī vīriešu vārdi.

Apzinot un analizējot personvārdus vairākās draudzēs, iespējams noteikt, 1) vai veidojas noteiktu personvārdu areāli; 2) vai šie areāli atbilst latviešu valodas izlokšņu grupām vai kultūrvēsturiskajiem areāliem; 3) vai personvārdos novērojamas izlokšņu īpatnības.

Avoti un literatūra

Ērgemes latviešu un vācu draudzes 1718.–1759. gada dzimušo un kristīto, laulāto, mirušo, iesvētīto un dievgaldnieku reģistrs. LVVA 235. fonds, 3. apraksts, 75. lieta.

Priekules un Asītes latviešu un vācu draudzes 1791.–1815. gada dzimušo un kristīto, laulāto, mirušo, 1792.–1815. gada iesvētīto un 1805.–1815. gada dievgaldnieku reģistrs. LVVA 235. fonds, 1. apraksts, 158. lieta.

Siliņš, K. (1990). *Latviešu personvārdu vārdnīca*. Rīga: Zinātne.

Ugāles latviešu un vācu draudzes 1699.–1760. gada dzimušo un kristīto, iesvētīto, dievgaldnieku un mirušo reģistrs. LVVA 235. fonds, 1. apraksts, 198. lieta.

Inguna SKADIŅA, Andrejs SPEKTORS

(LU Matemātikas un informatikas institūts)

NO PIRMĀ DIGITĀLĀ TEKSTA LĪDZ MŪSDIENU DIGITĀLO TEKSTU RESURSIEM

Šī referāta mērķis ir sniegt ieskatu latviešu valodas digitālo resursu izveides vēsturē un iepazīstināt klausītājus ar jaunākajiem latviešu valodas resursiem, kā arī aktualizēt digitālo tekstu pieejamības un uzticamības jautājumus mākslīgā intelekta laikmetā.

Latviešu valodas tekstu digitalizācija aizsākās pagājušā gadsimta 60. gados, kad Latvijā digitālie teksti galvenokārt tika izmantoti vārdnīcu izveidei un datorlingvistikas pētījumiem. Līdz ar datoru pieejamību, rakstzīmju atpazīšanas (OCR) tehnoloģiju un tam sekojošo interneta izplatību aizsākās strauja valodas resursu – tekstu arhīvu un korpusu – izveide. Sākotnēji teksti tika manuāli ievadīti datorā vai skenēti un atšifrēti, izmantojot OCR tehnoloģijas.

Interneta izplatība un pieejamība sekmēja strauju digitālo tekstu pieaugumu, kas savukārt sekmēja interneta resursos balstītu korpusu un citu valodas resursu izveidi. Bieži digitālie teksti tiek papildināti ar morfoloģisko, sintaktisko, semantisko vai kādu citu marķējumu. Laika gaitā tekstu korpusi kļūst daudzvalodīgi un arvien biežāk tiek izmantoti valodu tehnoloģiju un mākslīgā intelekta rīku izveidē. Līdztekus tekstu korpusiem tiek veidotas elektroniskās vārdnīcas, tekstu arhīvi, digitālās bibliotēkas, mācību platformas un citi valodas resursi. Tāpat turpinās papīra formātā esošo tekstu un kartotēku digitalizācija un atšifrēšana, kurā aktīvi tiek iesaistīta sabiedrība. Salīdzinoši jauns virziens ir audiālu un audiovizuālu valodas resursu izveide.

Mūsdienās digitālie teksti ir kļuvuši par neatņemamu ikdienas dzīves, zinātnes un komunikācijas sastāvdaļu. Lai arī daudzos salīdzinošos pētījumos latviešu valoda tiek minēta kā valoda ar nepietiekamu digitālo valodas resursu daudzumu, tā ir samērā labi pārstāvēta digitālā vidē starp valodām ar līdzīgu runātāju skaitu. Tai

ir pieejams diezgan plašs un daudzveidīgs valodas resursu un rīku kopums, un tā ir iekļauta (kaut nepilnīgi) jaunākajos mākslīgā intelekta (MI) rīkos.

Līdz ar ģeneratīvā MI ienākšanu aktuāla kļūst digitālā teksta uzticamība un autoriība. Vairākos MI rīkos ir iekļauta latviešu valoda, tādējādi MI spēj sekmīgi atrisināt dažādus uzdevumus un sniegt atbildes uz lietotāju jautājumiem un pieprasījumiem, to skaitā ģenerēt tekstu. Tomēr MI rīku zināšanas ir nepilnīgas, un ģenerētais teksts var būt ne tikai negramatisks, bet arī ietvert faktu kļūdas un nepatiesus apgalvojumus. Lai MI būtu latviešu valodu un Latvijas kultūrvidi pārzinošs, nepieciešami digitālie teksti tā apmācībai vai pielāgošanai. Tā kā MI ietekme uz digitālo tekstu turpina pieaugt, arvien svarīgāk kļūst pārliecināties, ka teksts ir cilvēka radīts vai tapis cilvēka pārraudzībā.

Anna STAFECKA

(LU HZF Latviešu valodas institūts)

BĪBELES STĀSTI LATGALIEŠU RAKSTU VALODĀ

Pirmā grāmata latgaliešu rakstu valodā, kas saglabājusies līdz mūsdienām, ir 1753. gadā publicētais evaņģēliju krājums „Evangēlija toto anno ..”, kas paredzēta garīdzniekiem lasīšanai baznīcās svētdienās un svētku dienās. Taču mazāk uzmanības pievērsts 1860. gadā (atkārtots izdevums 1861. gadā) publicētajiem Bībeles stāstiem „Nutykszonas Biblias aba Izstostiejszona Roksta Swâta Waca un Jauna Istodiuma ..”, ko veido fragmenti no Vecās un Jaunās Derības.

Izdevuma titullapā teikts, ka tā „parakstieja nu Baznickunga K. Schmidta, porlykta iz latwiszkas meles nu Draugim Łatwiszu-Barnu Inflantu zemes”. Latgaliešu rakstu valodā ir nostiprinājies uzskats, ka šo grāmatu ir tulkojis vācbaltu / poļu publicists, vēsturnieks, etnogrāfs, folklorists un izdevējs Gustavs Manteifelis (*Gustaw Manteuffel*, 1832–1916).

Referāta mērķis – sniegt ieskatu šīs grāmatas rakstībā un valodas īpatnību atspoguļojumā.

Rakstībā G. Manteifelis ir turpinājis jau pastāvošo tradīciju, taču laikam poļu rakstības reformas ietekmē divskaņa otro komponentu centies atspoguļot ne tikai ar *y*, bet arī ar *j*. Līdzās, piemēram, vārdiem *labiebas*, *gayszums*, *wyycitu* ‘mācītu’ plaši sastop arī *j*, piemēram, *izstostiejszona*, *skaistokas*, *aplejk* ‘apkārt’, *grejda*.

Tekstā lietotas gan tradicionālās nomenu vienskaitļa ģenitīva, daudzskaitļa datīva un akuzatīva galotnes *-as*, *-es*, *-is*, piemēram, *drywas*, *worpas*, *ziemes*, *zyuwis* ‘zivs’, gan Latgales izlokšnēm raksturīgās galotnes *-is*, *-ys* (*uz zjemis ciela*, *majzis kymyusa*, *iksꝣ nawalis* ‘nebrīvē’).

Īpašības vārdu noteiktā galotne tekstos ir *-ais*, taču sporādiski fiksēta arī Dricānu apkaimes izlokšnēm raksturīgā *-is*: *tymsis miežsꝣ bieja jō pasygloboszona*, *tymsis padebbesis apsedzie kołnu*.

Līdzās priedēklim *uz-* un prievārdam *uz* sastop arī izlokšnēm raksturīgos *iz-* un *iz-* piemēram, *izwareytoys nōwes, iz rayzies, iz kotra, iz witas, iz kolna, iz cieli mira.*

Fiksēts arī saiklis *kei, nakei*, kas raksturīgs Dricāņu kaimiņu izlokšnēm un, iespējams, G. Manteifeļa laikā tas bijis sastopams arī Dricānos, piemēram, *pyrmok na keij; pyrmok nakeij tienvi bieja aycynowis.*

Ar priedēkļiem atvasinātajos atgriezeniskajos darbības vārdos sastop kā formantu *-sa-* resp. *-za-* (*pasarodiejos, nasawiere* ‘neskatījās’), tā arī *-si-* resp. *-sy-* (*atsidziert, porsimiejos* ‘pārvērtās’, *pasyrodiejos*).

Raksturīgi darbības vārdu pagātnes *ava-* celmi, piemēram, *baroma, dzidowa, pryowos, gudinowa Diwu.*

Visai nekonsekventi lietotas vēlējuma izteiksmes formas ar atšķirīgām galotnēm katrai personai. Sastopamas izlokšnēm raksturīgās personu galotnes, piemēram, *kab es byutum nu tienvis apkerystits, tu dutim; zynotim; kab jyns na ikerystumet ikesz kardinoszonu, byutumet redzieti.* Taču galotne *-tum* parasti lietota arī 3. personas formā, piemēram, *zwajgznia byutum grybiejusa winim pasacyt; brols na byutum numiris; kab ti akemini pabyktum par mayzi, kab lauds byutum sarakstiejeti*, arī daudzskaitļa 1. personā, piemēram, *mes kolpotum* (bet *itumem*). Galotni *-tum* nereti sastop arī vienskaitļa 2. personas formā, piemēram, *kab tu sonu kōju uz akeminim nesadauzieytum, tu waratum.* Iespējams, personu formu galotņu jaukums norāda uz to nestabilu lietojumu Dricāņu apkaimes izlokšnēs jau 19. gadsimta vidū.

Sporādiski reģistrēta arī supīna forma: *atgojom jam pasaklaniejtus.*

Tā kā G. Manteifelis līdzās daudzajām svešvalodām labi pratis arī vietējo Dricāņu izlokšni, viņa Bībeles stāsti, neskatoties uz visai nekonsekvento rakstību, ir vērtīgs vēsturiskās dialektoloģijas avots.

Avoti

Evangelia Toto Anno singulis Dominicis & festis diebus juxta antiquam Ecclesiae consuetudinem in Livonia Lothavis praelegi Solita, cum precibus & precatiunculis nonnullis, curā quorundam ex Clero Livonico recentissimè juxta usitatorem loquendi modum Lothavicum versa & translata, Ac in lucem Edita, Anno, quo aeternum Patris Verbum per Angelos in terris evangelizatum est 1753. (1753). VILNÆ: Typis S. R. M. Academ. Societ. Jezu.

Nutykszonas Biblias aba Izstostiejszona Roksta Swāta Waca un Jauna Istodiuma parakstieja nu Baznickunga K. Schmidta, porhykta iz latwiszķas meles un utru rejzi por jaunu izdrukowota nu Draugim Latwiszķu-Barnu Inflanu zemes. (1861). Dārpatā. Izduszona utra. Nomā tajsiejszonas gromotu H. Laakmanna 1861^{miejā} godā izdrukawōta.

Monika STANKIENĖ

(Vilniaus universitetas)

PARIBIO ŽEMAIČIŲ VAIZDINIAI: KALBOS (VARIANTIŠKUMO) KONCEPTUALIZACIJA

Perceptyviosios dialektologijos ir apskritai naujausiose tarmėtyros tyrimuose įvedus „emic“ ir „etic“ perspektyvų skirtį (Aliūkaitė & Mikulėnienė, 2019; Aliūkaitė et al., 2020; Cramer, 2018; dėl skirties žr. Pike, 1967) paprastojo kalbos bendruomenės nario žiūra iš vidaus (kai tam tikras kalbos variantas suvokiamas ir apibūdinamas per (asmeninę) kalbinę patirtį, sukaupias ir reflektuojamas „etic“ diskurso žinias, įtraukiant skirtingus kalbos varianto požymius, taip pat nuostatas, vaizdinius ir kt.) leidžia įvairiapusiškai vertinti kalbinį variantiškumą, taip pat ir variantiškumo vaizdinius.

Viena pamatinių variantiškumo vaizdinio dalių yra kalbos konceptualizavimas. Kalbos varianto konceptas, nors pirmiausiai ir siejamas su objektyviaisiais požymiais, yra platesnis ir sudėtingesnis, t. y. apimantis socialines, kultūrines ir kt. charakteristikas, kurios įprastai nėra savarankiškos (plg. Aliūkaitė, 2019, 65–66). Kalbos (varianto) konceptualizavimas gali skleistis per erdvines sampratas – kalbos-arealo konceptus, lokalizuojant variantus žemėlapiuose (pvz., Purschke, 2011), tiek per „išodintus“ skirtingo žinių, patirties ir suvokimo pamato objektyviuosius ir subjektyviuosius kalbinius ir nekalbinius požymius (žr. Aliūkaitė, 2019; Aliūkaitė et al., 2020; Bezooijen, 2002) bei metaforines kalbos (varianto) sampratas (žr. Berthele, 2002; 2010). Metaforos (ir apskritai metaforiniai būdai kalbėti apie kalbą) gali atskleisti, kaip žmonės mąsto apie kalbą (plg. Berthele, 2002, 30), bendresni kultūriniai standartizacijos modeliai leidžia priartėti prie išsąknyjusio kolektyvinio kalbos suvokimo ir nuostatų (Geeraerts, 2003), o objektyvieji ir subjektyvieji kalbiniai ir nekalbiniai požymiai, kurie paprastiesiems kalbos bendruomenės nariams tampa vienodai svarbūs kalbai ir kalbiniams variantams apibrėžti, sudaro

visumą, per kurią suvokiama kalba ar tam tikras kalbos variantas, ir gali atspindėti skirtingiems kalbos variantams suteikiamas vertes (Aliūkaitė, 2019).

Šio pranešimo tikslas – išanalizuoti, kokie objektyvieji ir subjektyvieji kalbiniai ir nekalbiniai požymiai bei metaforinės kalbos sampratos įtraukiamos į paprastųjų kalbos bendruomenės narių kalbos (varianto) konceptualizavimą. Pranešime analizuojama holistinio perceptyviosios dialektologijos ir sociolingvistikos metodika paremto tyrimo, atlikto Naujojoje Akmenėje, paribio Žemaitijoje, medžiagos dalis.

Literatūra

Aliūkaitė, D. (2019). Objektyvusis tarmiškumas: požymiai ir vertė. *Respectus Philologicus*, 35(40), 63–91. Prieiga <https://doi.org/10.15388/RESPECTUS.2019.35.40.05>.

Aliūkaitė, D., & Mikulėnienė, D. (2019). Paprastojo kalbos bendruomenės nario naratyvas: kur ir kodėl (su)kuriamas vietos tarmiškumas. *Lietuvių kalba*, 13, 1–22. Prieiga <https://doi.org/10.15388/LK.2019.22481>.

Aliūkaitė, D., Mikulėnienė, D., Čepaitienė, A., & Brazaitienė, L. (2020). *Lietuvių kalbos variantai: Tyrėjo ir paprastojo kalbos bendruomenės nario perspektyvos*. Kolektyvinė monografija. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Berthele, R. (2002). Attitudes and Mental Model of Language: On the Cognitive Foundation of Sociolinguistic Practice. *Målbryting*, 6, 25–66. Prieiga <https://doi.org/10.7557/17.4752>.

Berthele, R. (2010). Investigations into the folk's mental models of linguistic varieties. In D. Geeraerts, G. Kristiansen, & Y. Peirsman (Eds.), *Advances in Cognitive Sociolinguistics*. Berlin, New York: De Gruyter Mouton, 265–290. Prieiga <https://doi.org/10.1515/9783110226461.265>.

Bezooijen, R. van. (2002). Aesthetic evaluation of Dutch: Comparisons across dialects, accents, and languages. In D. D. Long, & D. R. Preston (Eds.), *Handbook of Perceptual Dialectology* (Vol. II). Amsterdam: John Benjamins, 13–31.

Cramer, J. (2018). The Emic and the Etic in Perceptual Dialectology. In B. E. Evans, E. J. Benson, & J. N. Stanford (Eds.), *Language Regard: Methods, Variation and Change*. Cambridge: Cambridge University Press, 62–79. Prieiga <https://doi.org/10.1017/9781316678381.004>.

Geeraerts, D. (2003). Cultural models of linguistic standardization.

In R. Dirven, R. Frank, & M. Pütz (Eds.), *Cognitive Models in Language and Thought: Ideology, Metaphors and Meanings*. Berlin, Boston: De Gruyter Mouton, 25–68. Prieiga <https://doi.org/10.1515/9783110892901.25>.

Pike, K. L. (1967). Etic and emic standpoints for the description of behavior. In K. L. Pike, *Language in relation to a unified theory of the structure of human behavior* (2nd rev. ed.). Mouton & Co, 37–72. Prieiga <https://doi.org/10.1037/14786-002>.

Purschke, C. (2011). Regional Linguistic Knowledge And Perception. On The Conceptualization Of Hessian. *Dialectologia*, [Special Issue, II], 91–118.

Silga SVIŽE, Arturs STALAŽS, Karina ŠĶIRMANTE
(*Ventspils Augstskola, Latvijas Universitāte*)

„BIOLEKSIPĒDIJA”: SPECIĀLĀS LEKSIKAS PĀRVALDĪBAS SISTĒMAS IZSTRĀDĒ IZMANTOTO LITERATŪRAS AVOTU RAKSTUROJUMS

Terminoloģijas darbs arī t. s. digitālajā laikmetā joprojām ir ļoti laikietilpīgs, jo prasa daudz manuāla darba. Te jo īpaši jāmin datu ekscerpēšana no dažādiem avotiem, to apkopošana, rediģēšana un grupēšana, lai veiktu analīzi. Neskatoties uz samērā plašo digitālo resursu klāstu latviešu valodā, to piemērotība tieši bioloģijas speciālās leksikas, īpaši – organismu nosaukumu daudzveidības pētniecībai –, nav bijusi atbilstoša (Jasmonts et al., 2022). Turklāt ne visi iespēstie un nozīmīgākie nozares materiāli ir digitalizēti. Arī nozartekstu tulkošanā un terminu vārdnīcu izstrādē būtisks priekšnoteikums ir uzticamu un reprezentablu avotu izmantošana.

Kopš 2024. gada sākuma pētniekiem ir pieejama jauna speciālās leksikas pārvaldības sistēma „Bioleksipēdija” (<https://www.bioleksipedija.lv/>), kas īpaši izstrādāta organismu nosaukumu un bioloģijas, zooloģijas, mikoloģijas, virusoloģijas un citu terminu un speciālās leksikas vienību pētniecībai. „Bioleksipēdija” – atvērtās piekļuves interaktīva daudzfunkcionāla informācijas pārvaldības sistēma – ir mūsdienīga lingvistisko vērtību glabātava ar datu apkopošanas un uzkrāšanas funkciju, statistikas datu izguves un meklēšanas iespējām (Stalažs et al., 2023, 52–67).

Šajā referātā analizēts „Bioleksipēdijas” datubāzes izstrādē izmantotais literatūras klāsts. Referāta mērķis ir raksturot jaunā resursa datu kopas izstrādē izmantotos daudzveidīgos literatūras avotus, kas aptver zinātnisko, mācību, speciālo nozaru literatūru, uzzīņu literatūru, populārzinātnisko literatūru un preses izdevumus. Referātā atspoguļota analizētās un resursā izmantotās literatūras daudzveidības

praktiskā ietekme uz sistēmas funkcionalitāti, ar piemēriem raksturojot atsevišķu augu ģinšu (piem., *īrisi* un *skalbes*, *apses* un *papeles*, *vižbuli* un *anemones*) paralēlo nosaukumu lietojumu dažāda veida literatūras avotos. Pētījumā veikta literatūras avotu deskriptīvā, salīdzinošā un statistiskā analīze, kā arī izmantota empīriskā materiāla (organismu nosaukumu piemēru) kvalitatīvās analīzes metode.

Datubāzes izstrādē izmantoto avotu izvēles kritērijus nosaka organismu nosaukumu daudzveidīgais lietojums. Lietojuma piemēru izpētei nepieciešami dažādu grupu, laikmetu, valodu un autoru izstrādāti avoti, lai pētniecības rezultāti būtu ticami, reprezentabli un atkārtojami. Datubāzē iekļautie literatūras avoti aptver laikposmu no 1923. gada (J. Bitckis „Latvijas augu noteicējs”) līdz 2024. gadam. Papildus tam referātā tiek raksturots, kā „Bioleksipēdijas” izstrādē izmantotās literatūras avotu analīze var veicināt ne tikai nozares terminoloģijas precizitāti un standartizāciju, bet arī sekmēt starpdisciplināro saziņu, jo šādos datos balstītu speciālās leksikas vienību analīzi var izmantot jaunu terminu resursu izstrādē (Sviķe, 2024, 82–96). Referāta secinājumi liecina, ka plaša un aptveroša literatūras avotu kopuma izmantošana ir būtisks priekšnoteikums terminoloģijas pārvaldības sistēmas izstrādē, jo ļauj iegūt plašā datu kopumā balstītus pētījuma rezultātus.

Literatūra

Jasmonts, G., Sviķe, S., & Šķirmante, K. (2022). New Information Extracting and Analysis Methodology for the Terminology Research Purposes: the Field of Biology. *Proceedings of the 18th Italian Research Conference on Digital Libraries (IRCDL 2022), Padua, Italy, February 24–25, 2022*. Pieejams <https://ceur-ws.org/Vol-3160/paper2.pdf>.

Stalažs, A., Šķirmante, K., Sviķe, S., Jasmonts, G., & Ziediņš, R. E. (2023). Experience of design and development of a new open access interactive multifunctional database management system for special lexis of biology. *Studies about Languages / Kalbu studijas*, 42, 52–67. Pieejams <https://doi.org/10.5755/j01.sal.1.42.33107>.

Sviķe, S. (2024). Lessons learned from an electronic botany dictionary compilation project. *Studies about Languages / Kalbu studijas*, 44, 82–96. Pieejams <https://doi.org/10.5755/j01.sal.1.44.35882>.

Edmunds TRUMPA

(LU HZF *Latviešu valodas institūts*)

**A. BĪLENŠTEINA 1863. GADA „AN DIE
FREUNDE DES LETTISCHEN VOLKS UND
DER LETTISCHEN SPRACHE. FRAGEN UND
BITTEN ..” – PIRMĀ LATVIEŠU VALODAS
DIALEKTU APTAUJA UN TĀS IZŠĶIROŠĀ
NOZĪME DIALEKTU STRUKTURĒŠANAI
UN KLASIFIKĀCIJAI**

1863. gadā Augusts Bilenšteins (*August Bielenstein*) „Magazin” 13. numura 1. sējumā publicēja uzrunu latviešu tautas un latviešu valodas draugiem, aptauju un tēzes par jauno latviešu-vācu vārdnīcu „An die Freunde des lettischen Volks und der lettischen Sprache. Fragen und Bitten. Thesen in Betreff eines neu abzufassenden lettisch-deutschen Lexikons” (Bielenstein, 1863a, 64–76).

Šo aptauju var uzskatīt par pirmo dialektu anketu gan latviešu, gan baltu dialektu pētniecībā kopumā – mūsdienās tās esamība ir aizmirsta, kļūdaini par pirmajām anketām uzskatot vairāk nekā pēc 20 gadiem iznākušo Eduarda Voltera lietuviešu valodai un etnogrāfijai veltīto programmu Lietuvas un Ķemaitijas izlokšņu īpatnību norādīšanai (Volter, 1886) un – attiecīgi latviešu valodai un etnogrāfijai – tā paša autora ar palīgiem sastādīto programmu „Programa tautas gara mantu krahjejeem” (Programa, 1892).

13 lappušu garā A. Bilenšteina publicējuma pirmo daļu veido uzruna Latviešu literārās biedrības biedriem, lūdzot izplatīt pievienoto aptauju, kuras galvenais mērķis – palīdzēt izveidot latviešu-vācu valodas vārdnīcu. Otrajā, aptaujas, daļā ir deviņas grupās sadalīti jautājumu un lūgumu saraksti, kas veltīti: I. Vārdnīcai; II. Dialektu robežām; III. Saimniecībām un to nosaukumiem;

IV. Folklorai; V. Ticējumiem; VI. Etnogrāfijai; VII. Bībeles un reliģisko tekstu rediģēšanai; VIII. Jaunās latviešu literatūras kritikai; IX. Latviešu literatūras kopšanai un atbalstam. Trešajā daļā ir izklāstītas 12 praktiskas tēzes par leksikas izvietojuma principiem topošajā vārdnīcā.

Aptaujas otrā jautājumu grupa, kas domāta latviešu valodas dialektu robežu precizēšanai, ir vislielākā, tā sadalīta 4 apakšgrupās (Bielenstein, 1863a, 67–69):

A. Tāmnieku dialekta robeža (18 fonētikas / morfoloģijas jautājumi un 2 jautājumi par etnogrāfiju);

B. Augšzemieku dialekta robeža (12 jautājumi par fonētiku / morfoloģiju un 2 etnogrāfiskie jautājumi);

C. Īpaši par Vidzemi (2 jautājumi par fonētikas un morfoloģijas īpatnībām un 1, lai aprakstītu vispārējās valodas atšķirības Vidzemes iekšienē un gar Rīgas līci);

D. Par Vitebskas latviešiem (4 vispārējie jautājumi latviešu un krievu valodas robežas noteikšanai Vitebskas guberņā, dialekta iekšējām atšķirībām un līdzībai ar Vidzemes un Kurzemes guberņu augstienēm).

Var manīt, ka dialektālajām iezīmēm velītītie jautājumi aptver (tiesa, ne visi) daudz plašākus šo iezīmju aprakstus gramatikas „Die lettische Sprache nach ihren Lauten und Formen” 1. sējumā (Bielenstein, 1863b, 93–102), kuros tie ir saistīti ar dialektu areāliem, bet vēl bez detalizētākas lokalizācijas.

Tiešais šīs aptaujas rezultāts – pēc 18 gadiem publicētā karte „Karte des lettischen Sprachgebiets” (Döring, 1881, 47–118, II ielīme), kurā attēlota pavisam mūsdienīga dialektu struktūra, nedaudz vēlāk – latviešu valodas izoglosu karte (Bielenstein, 1892, VI karte).

Referātā tiek paskaidrots, cik kardināla bijusi šīs A. Bielenšteina anketas ietekme – šeit, tāpat kā 1863.–1864. gada gramatikā, viņš nostiprināja mūsdienām tuvu terminoloģiju un formulēja izpratni par to, kas veido visu trīs latviešu dialektu lingvistisko saturu – pilnīgākie vai īsākie zinātnieka piedāvātie atšķirīgo pazīmju saraksti kopš šī brīža dažādā secībā atkārtosies svarīgākajos dialektoloģiskajos pētījumos līdz pat 21. gadsimtam.

Literatūra

Bielenstein, A. (1863a). An die Freunde des lettischen Volks und der lettischen Sprache. Fragen und Bitten. Thesen in Betreff eines neu abzufassenden lettisch-deutschen Lexikons. *Magazīn*, 13(1), 64–76.

Bielenstein, A. (1863b). *Die lettische Sprache nach ihren Lauten und Formen, I: Die Laute. Die Wortbildung*. Berlin: Ferd. Dümmler's Verlagsbuchhandlung.

Bielenstein, A. (1892). *Die Grenzen des lettischen Volksstammes und der lettischen Sprache in der Gegenwart und im 13. Jahrhundert. Ein Beitrag zur ethnologischen Geographie und Geschichte Russlands*. Pielikumā: *Atlas der ethnologischen Geographie des heutigen und des prähistorischen Lettenlandes*. St. Petersburg: Commissionäre der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften.

Döring, J. (1881). Über die Herkunft der kurländischen Letten. In *Sitzungs-Berichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst nebst Veröffentlichungen des kurländischen Provinzial-Museums aus dem Jahre 1880*. Mitau: J. F. Steffenhagen und Sohn, 47–118.

Programa 1892 – Volters, E. (1892). *Programa tautas gara mantu krahjejeem*. Jelgava: H. J. Draviņ-Dravnieka apgādībā.

Vol'ter, E. (1886). *Programma dlja ukazaniya osobennostej govorov Litvy i Žmudi*. Sankt-Peterburg: Tipografija Imperatorskoj Akademii Nauk.

Nijolė TUOMIENĖ
(*Lietuvių kalbos institutas*)

RELIGIJOS IR ETNIŠKUMO RYŠYS PIETRYČIŲ LIETUVOS IR ŠIAURVAKARINĖS BALTARUSIJOS PARIBYJE

XX a. pab. – XXI a. pr. Lietuvos paribių gyventojų tapatybės tyrimai rodo, kad konfesija yra vienas iš pagrindinių bendruomenės identifikavimo(si) kriterijų, suvokiamas kaip gyventojų kartų vienybės pagrindas, apskritai įprasminantis pačius giminystės ryšius. Iš Pietryčių Lietuvos ir Šiaurvakarinės Baltarusijos paribio gauti duomenys pagrindžia glaudų lenkiškumo ir katalikybės, t. y. etninės ir religinės, tapatybės susiejimą. Tarpukariu *lenko kataliko* stereotipas buvo tapęs vietinių gyventojų įvardijimo būdu, todėl ir etnonimas *lenkas* imtas apibendrintai taikyti visiems *vietiniams* gyventojams nepriklausomai nuo jų vartojamų slavų kalbų – baltarusių ar lenkų, nes pagrindiniu kriterijumi buvo tapęs mokėjimas melstis lenkiškai. Lietuviškai kalbėję šio regiono gyventojai buvo intensyviai slavinami ir lietuvių kalba sparčiai nyko iš bažnyčios. Vėliau vietiniai lietuviai „tapo“ *lenkais*, nes *katalikai*.

Lenkų kalbos mokėjimo lygis nebuvo toks svarbus kaip pats pasirinkimas vartoti tik lenkų kalbą konfesiniams reikalams. Kasdieniame gyvenime ir toliau buvo vartojamos kelios regionui būdingos kalbos: lietuvių, baltarusių, lenkų, nuo XX a. vid. – ir rusų. Stereotipas *lenkas lygu katalikas* paaiškina, kodėl šie įvardijimai vartojami sinonimiškai. Užfiksuoti tiriamojo paribio gyventojų pasakojimai patvirtina tokią tendenciją: dauguma lenkais save laikančių gyventojų įsitikinę, kad lenkiškumas „savaime“ kyla iš buvimo kataliku.

XX a. pab. – XXI a. pr. atlikti tyrimai patvirtino anksčiau nustatytą faktą, kad *lenko kataliko* samprata Pietryčių Lietuvoje ir Šiaurvakarinėje Baltarusijoje yra schematiška ir daug paprastesnė nei dabartinėje Lenkijoje. Galima išskirti šias istoriškai susiformavusias priežastis:

1) stereotipo *lenkas lygu katalikas* ištakos išvelgtinos *šlėktos* ideologijoje, sietinoje su Abiejų Tautų Respublikos laikų teisiškai privilegijuotu kilmingųjų luomu ir reikalingoje didelei daliai to meto Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės aristokratijos, kilmingumui pagrįsti; nors nuo 1863 m. prijungimo prie Rusijos imperijos šlėktos luomo privilegijos teisiškai buvo panaikintos, tačiau *šlėktos* terminas imtas taikyti visiems kalbantiems lenkiškai ir kasdienėje vartosenoje išliko iki šiol;

2) polonocentrinė ideologija buvo tapusi oficialia tarpukario lenkų istoriografijos interpretacija, skleidžiama pirmiausia per lenkiškas mokyklas ir iš esmės per visas bažnyčias; nors ją paneigusi lenkų mokslininkės H. Turskos (1901–1979) teorija yra plačiai pripažįstama, tačiau polonocentrizmas tebeturi daug šalininkų.

Pietryčių Lietuvoje *lenko kataliko* stereotipas, tarpukariu vartotas kaip visų nelietuviškai kalbančių *vietinių gyventojų* įvardijimas, jau tapo apskritai *lenko* etnonimu ir dabar vartojamas sinonimiškai. Kadangi istorinės savimonės atsiradimas žymi etninės tapatybės transformaciją į tautinę tapatybę, galima konstatuoti, kad dėl istorinių peripetijų Pietryčių Lietuvoje ši transformacija dar neįvyko.

Naujausi duomenys apie kalbų vartojimą religinių apeigų ir bažnytinių pamaldų metu rodo, kad pietrytinėje Lietuvos dalyje lenkų kalba išliko iš esmės pagrindine konfesine kalba šalia vis dažniau šiuo tikslu imtos vartoti lietuvių kalbos, tačiau to nebėra buvusioje organiškoje šio regiono ąsoje Šiaurvakarinėje Baltarusijoje.

Danutė VALENTUKEVIČIENĖ

(Lietuvių kalbos institutas)

VARĖNOS GEOLEKTO ZONOS TARMIŠKUMAS: NUO TARMINIŲ POŽYMIŲ IKI TARMIŠKŲJŲ ŽYMENŲ

Naujuosiuose tarminiuose dariniuose – geolektuose ir regiolutektuose – fiksuojamų tarminių požymių kiekis yra nevienodas. Vienų informantų kalboje jie gali būti realizuojami sistemingai, kitų – nesistemingai arba visiškai nerealizuoti. Tokiu atveju tarminis požymis neatlieka savo skiriamosios funkcijos, todėl negali būti laikomas požymiu. Naujuosiuose tarminiuose dariniuose jis atlieka tik tarmiškojo žymens funkcijas.

Šio pranešimo tikslas – aptarti svarbiausių pietų aukštaičių patarmės fonetinių požymių kaitą Varėnos geolekto zonoje stebimuoju laiku. Pranešime aptariami: 1) Varėnos geolekto zonos nehomogeniškumas; 2) balsių *a*, *e* siaurinimas; 3) dzūkavimas; 4) priebalsio /kietinimas.

Tyrimui medžiaga rinkta pusiau struktūruotu interviu iš 11 Lietuvių kalbos atlaso punktų: Sarapiniškių (LKA 647), Valkininkų (LKA 649), Varėnos (LKA 678), Merkinės (LKA 688), Akmens (LKA 662), Marcinkonių (LKA 697), Darželių (LKA 696), Kabelių (LKA 704), Vydenių (LKA 679), Rudnios (LKA 698), Dubičių (LKA 699). Analizuojama per 117 val. trijų amžiaus grupių – vyresniosios (nuo 51 m. ir daugiau), vidurinės (31–50 m.), jaunesniosios (18–30 m.) kartų – garso įrašai.

Tiriamosios medžiagos tarmiškumas vertinamas kaip teoriškai galimų ir realiai pavartotų tarminių formų santykis pagal Danguolės Mikulėnienės lietuvių tarmėms pritaikytą Fumio Inoue metodiką. Kuo tarminių atvejų skaičius procentiškai didesnis, tuo tarmiškesnis vietinis kalbos variantas. Tarmiškumo rodikliai nuo 1 iki 0,75 reiškia išlaikytą tradicinės tarmės variantą, nuo 0,75 iki

0,5 – tarmišką kalbą, žemesni nei 0,5 – stipriai konvergencijos procesų paveiktą kalbos variantą. Apibendrinti pietų aukštaičių tarminių požymių įverčiai iliustruojami stačiakampe diagrama ir vizualizuojami pseudožemėlapyje *Gabmap* kompiuterine programa.

Statistiškai apskaičiuoti tarminių požymių rodiklių vidurkiai parodė, kad balsių *a*, *ɛ* siaurinimą, dzūkavimą ir priebalsio *l* kietinimą labiausiai išlaiko vyresnioji karta, mažiau – vidurinė ir mažiausiai – jaunesnioji karta. Šių tarminių požymių realizavimas iš kartos į kartą palaipsniui mažėja, o netarminės kalbos požymio – didėja. Nuo tradicinės pietų aukštaičių patarmės požymių pereinama prie tarmiškųjų žymenų, t. y. pavienių balsių *a*, *ɛ* siaurinimo, dzūkavimo ir priebalsio *l* kietinimo atvejų, pagal kuriuos galima identifikuoti kalbinės atmainos vartotoją.

Daroma išvada, kad Varėnos geolektas, kaip tradicinės pietų aukštaičių patarmės tęsinys, siejamas su tarminio požymio išlaikymu, jo kaita – su regiolektą žyminčiais tarmiškaisiais žymenimis.

Literatūra

Inoue, F. (2012). Improvements in the Sociolinguistic Status of Dialects as Observed through Linguistic Landscapes – Utilisation of Google Maps and Google Insights. *Dialectologia*, 8, 85–132.

Mikulėnienė, D. (2020). Tarmiškumas kaip išmatuojamas dydis. *Lietuvių kalba*, 15, 3–11. Prieiga <https://doi.org/10.15388/LK.2020.22434>.

Pēteris VANAGS

(LU HZF Latviešu valodas institūts, Stokholmas Universitāte)

IZLOKŠŅU IEZĪMES UN RAKSTU VALODAS IETEKME AGRĪNAJOS VIDZEMES HERNHŪTIEŠU ROKRAKSTOS

18. gadsimta vidus reliģisko un kultūras dzīvi Vidzemē raksturo brāļu draudžu kustības parādīšanās 30. gados, tās pakāpeniska izplatīšanās un nostiprināšanās gan latviešu, gan igauņu apvidos. 1743. gadā kustība tika oficiāli aizliegta, tomēr neoficiāli tā turpināja pastāvēt arī turpmākajos gados, līdz tā atkal varēja brīvi darboties, sākot ar 1817. gadu. Brāļu draudzēm ir nozīme ne tikai latviešu tautas reliģiskajā dzīvē, bet arī citās jomās. Nozīmīga vieta ir arī hernhūtiešu rakstiem latviešu valodā. 18. gadsimta beigās Vidzemē lasītpratēju jau bija ap 65 %, bet brāļu draudžu apvidos pat 80–88 %. Hernhūtiešu iespiestos rakstus 18. gadsimtā veido dažādas dziesmu grāmatas, kas izdotas galvenokārt ārpus Latvijas. Līdzās tām pastāvēja arī vairāku veidu rokraksta literatūra – runas jeb sprediķi, reliģiskas dziesmas, brāļu un māsu dzīvesstāsti, vēstures apcerējumi u. c. Lielākā daļa no tiem, kas saglabājušies, ir noraksti no 19. gadsimta. Tomēr neliela tekstu daļa pārstāv vēl 18. gadsimtu. Ar šo laiku datējami gan dažādi teksti, kas glabājas Latvijas Nacionālās bibliotēkas reto grāmatu un rokrakstu krājumā, gan dokumentu kopa – Vidzemes brāļu un māsu vēstules uz Hernhūti, kas atrodami Evaņģēliskās Brāļu draudzes Unitātes arhīvā Hernhūtē. Lai arī tie lielākoties nav oriģināli, bet noraksti, tomēr neapšaubāmi atspoguļo sava laika valodu. Šīs valodas analīze ļauj nojaust, cik plaši Vidzemes brāļu draudžu locekļu vidū bija nostiprinājusies latviešu rakstu valoda un tās tradīcijas. Tādējādi rokrakstos ir meklējamas dažādas Vidzemes izlokšņu iezīmes – gan fonētiskas, piemēram, *-js > -š : arāš, pestītāš; -jis > -š : biš, gribeš; -ns > -nc : asinc, manc; -ņš > -ņč : viņč*, gan morfoloģiskas, piemēram, nākotnes formas ar iespraudumu *nācis*; ciešamās kārtas veidošana ar palīgverbu

tikt, deminutīvi ar piedēkli *-in-*: *bērnīns*, prepozīcija *da*. Vienlaikus rokrakstos atrodamas arī tipiskas sava laika rakstu valodas iezīmes – gan tradicionālās, no runātās valodas atšķirīgās, piemēram, pagātnes formas ar *-e*: *tike*, divdabji ar *-dams* lokāma apzīmētāja funkcijā: *iepriecinādama lieta*, gan vācu valodas ietekmē radušās, piemēram, plašs ciešamās kārtas lietojums, dubultā nolieguma trūkums, nesaskaņotā apzīmētāja ģenitīvā novietojums aiz apzīmējamā vārda. Vēl viens aplūkojams materiāla aspekts ir lietotās rakstības atbilde 18. gadsimta beigu normai. Referātā tiek sniegts ieskats minēto avotu valodas savdabībā un specifisko iezīmju izcelsmē.

Avoti

Evanģēliskās Brāļu draudzes Unitātes arhīva (Unitātsarhīvs) Hernbūtē materiāli. Kolekcija „Brāļu draudzes (rokraksti)” no Latvijas Nacionālās bibliotēkas reto grāmatu un rokrakstu krājuma. Pieejama braludraudze.lndb.lv.

Jolanta VASKELIENĖ

(Vilniaus universiteto Šiaulių akademija)

NAUJADARAI RAŠYTOJOS IR DAILININKĖS JOLITOS SKABLAUSKAITĖS KŪRINIUOSE

Lietuvių kalboje nuolat atsiranda naujadarų – morfologinėmis priemonėmis padarytų darinių. Naujadarais laikomi dariniai, neįtraukti į atraminius žodynus: „Lietuvių kalbos žodyną“ (LKŽe) ir jo papildymų kartoteką (2015), „Dabartinės lietuvių kalbos žodyną“ (DLKŽ), „Bendrinės lietuvių kalbos žodyną“ (BLKŽ) (ar jo antraštinę), „Tarptautinių žodžių žodyną“ (2013). Naujadarų būna kone kiekvieno rašytojo kūrinuose, tik vienur jų gausu, kitur randama vos vienas kitas. Šio tyrimo objektas – 220 naujadarų, rastų trijose lietuvių dailininkės ir rašytojos Jolitos Skablauskaitės knygose (1997; 2002; 2010).

Didžiausias naujadarų grupes sudaro būdvardžiai (45 % visų naujadarų) ir daiktavardžiai (39 %). Kur kas mažiau veiksmažodžių (14 %), visai nedaugrieveiksmių (2 %).

Daiktavardžių naujadarams būdingi keturi pagrindiniai žodžių darybos būdai, bet didžiausią jų dalį sudaro dūriniai (66 % daiktavardžių naujadarų, plg. 27 % priesagų vediniai, 3,5 % galūnių vediniai, 3,5 % priešdėlių vediniai).

Būdvardžių naujadarai priklauso trimis žodžių darybos būdams: didžiausią jų dalį sudaro dūriniai (83 % būdvardžių naujadarų), 16 % būdvardžių yra priesagų vediniai, 1 % būdvardžių laikytini mišriojo darybos būdo rezultatu. Taigi iš žodžių darybos būdų dominuoja dūryba – daiktavardžių ir būdvardžių dūriniai sudaro 70 % visų naujadarų.

Veiksmažodžių naujadarai padaryti su priešdėliais (53 % veiksmažodžių naujadarų) ir su priesagomis (34 %), 13 % veiksmažodžių yra dariniai su paraleliniais pamatiniais žodžiais. Visirieveiksmių naujadarai priklauso pačiam dariajam priesagos *-(i)ai* tipui.

Pranešime kalbama ir apie naujadarų pamatinių žodžių, semantikos bei vartosenos ypatumus. Pavyzdžiui, pastebėta, kad naujadarų pamatiniu žodžiu (arba abiem pamatiniais žodžiais) neretai eina spalvų pavadinimai (*gelsvynė, juodmuo, pilkalopis, -ė*), kad daiktavardžių naujadarai dažniausiai yra abstraktai (*driekšmas, kailialupystė*) arba žmonių pavadinimai (*apkėmžėlis, -ė, blausiaakis, -ė, demonveidis, -ė*). Būdvardžių naujadarai dažniausiai eina epitetais (*juodažvairės akys, gelsvažalsviai ūkai, ilgakūniai pankščiai*). Kai kurie naujadarai vartojami kaip sisteminių (į žodynus įtrauktų) darinių bendrašakniai sinonimai, pvz., naujadaras *ūšymas* yra įprastų veiksmazodžių abstraktų *ūšimas, ūšesys, ūžis* sinonimas, menkinamas asmens pavadinimas *snargliūnas* vartojamas kaip į žodynus įtrauktų darinių *snarglius, snargla, snargliūžas* sinonimas ir kt.

Šaltiniai ir literatūra

BLKŽ – Liutkevičienė, D. (vyr. red.). (2013–2024). *Bendrinės lietuvių kalbos žodynas*. Prieiga <https://ekalba.lt/bendrinės-lietuvių-kalbos-zodynas/>.

DLKŽ – Keinys, S. (red.). (2021). *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas* (elektroninis variantas). Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga <https://ekalba.lt/dabartinės-lietuvių-kalbos-zodynas/>.

„Lietuvių kalbos žodyno“ *Papildymų kartoteka*. (2015). Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga <https://ekalba.lt/lkz-papildymu-kartoteka/>.

LKŽe – Naktinienė, G. (vyr. red.). (2005, atnaujinta versija, 2018). *Lietuvių kalbos žodynas (t. I–XX, 1941–2002): elektroninis variantas*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga <https://ekalba.lt/lietuvių-kalbos-zodynas/>.

Skablauskaitė, J. (1997). *Mėnesienos skalikas*. Vilnius: Vaga.

Skablauskaitė, J. (2002). *Kitas kraujas*. Vilnius: Vaga.

Skablauskaitė, J. (2010). *Sado sindromas*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.

Tarptautinių žodžių žodynas. (2013). Vilnius: Alma littera.

Aiga VECKALNE

(Ventspils Augstskola)

VIENKĀRŠĀ VALODA DIGITĀLAJĀ LAIKMETĀ: LATVIEŠU VALODAS ILGTSPĒJAS LĪDZEKLIS

Latviešu valodas attīstība pēdējo piecu gadsimtu laikā liecina par tās spēju pielāgoties mainīgajām sabiedrības un komunikācijas prasībām. Vienkāršā valoda (angļu val. *plain language*) ir viena no mūsdienu valodas attīstības tendencēm, kas rosina padarīt tekstus skaidrākus, vieglāk uztveramus un piekļūstamākus visām sabiedrības grupām.

Referāta mērķis ir aplūkot vienkāršo valodu kā valodas attīstības fenomenu un tās nozīmi mūsdienu Latvijas demokrātiskajā sabiedrībā, jo īpaši kontekstā ar informācijas piekļūstamību.

Latviešu valodas attīstība no pirmās latviski izdotās grāmatas līdz digitālajai komunikācijai ir atspoguļojusi sabiedrības vajadzības dažādos laikos.

Vienkāršā valoda ir jauns, taču loģisks solis šajā attīstībā, jo īpaši digitālās informācijas laikmetā, kurā lietotājam draudzīgi teksti kļūst par normu.

Vienkāršā valoda nav sinonīms primitīvai valodai, vienkāršrunai vai vieglajai valodai (angļu val. *easy-to-read*), bet gan strukturēta pieeja, kuras pamatā ir

- 1) kodolīgi un skaidri teikumi,
- 2) saprotami vārdi,
- 3) loģiska informācijas secība,
- 4) grafisku elementu izmantošana sarežģītas informācijas vizualizācijai.

Vienkāršo valodu jau tagad aktīvi izmanto bankas un apdrošināšanas sabiedrības, kā arī vairākas valsts iestādes. 2025. gada 28. jūnijā stāsies spēkā Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva (ES) 2019/882 par produktu un pakalpojumu piekļūstamības

prasībām (Pieklūstamības akts), kas paredz: „ražotāji nodrošina, ka produktam ir pievienotas instrukcijas un drošības informācija patērētājiem un citiem galalietotājiem viegli saprotamā valodā, kā noteikusi attiecīgā dalībvalsts. Šādas instrukcijas un informācija, kā arī jebkāds marķējums ir skaidrs, saprotams un viegli uztverams”. Arī banku sektorā jānodrošina, ka „informācija ir saprotama un tās sarežģītība nepārsniedz B2 līmeni (augstāks par vidējo) Eiropas Padomes Eiropas Vientotajā valodu prasmes līmeņa noteikšanas sistēmā” (Pieklūstamības akts).

Vienkāršās valodas ieviešana sekmē demokrātiskās vērtības, jo uzlabo informācijas pieklūstamību, veicina sabiedrības iesaisti un stiprina uzticēšanos valsts iestādēm. Šī prakse īpaši noderīga lingvistiski daudzveidīgā sabiedrībā, kur valodas lietotāju prasmes ir dažādas un samazinās lasītprasmes līmenis.

Ņemot vērā digitālās tehnoloģijas attīstību un informācijas apjoma pieaugumu, vienkāršās valodas principi var kļūt par būtisku elementu latviešu valodas attīstībā.

Šā referāta uzdevumi:

1) definēt terminu *vienkāršā valoda*, *vieglā valoda*, *vienkāršota valoda* un *skaidra valoda* atšķirības;

2) aplūkot dažādus labās prakses piemērus vienkāršās valodas jomā Latvijā;

3) izvērtēt, vai vienkāršā valoda ir drauds latviešu valodai un tās bagātībai, vai arī tā var kļūt par valodas attīstības un modernizācijas iespēju;

4) noteikt Pieklūstamības aktā minētā B2 līmeņa un „saprotama un viegli uztverama” teksta kritērijus.

Avoti

Pieklūstamības akts – *Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva (ES) 2019/882 (2019. gada 17. aprīlis) par produktu un pakalpojumu pieklūstamības prasībām*. (2019). Pieejams <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/882/oj/?locale=LV>; skatīts 20.01.2025.

Jānis VECKRĀCIS

(Ventspils Augstskola)

JURIDISKĀS SPECIĀLĀS LEKSIKAS IEZĪMES 1850.–1899. GADA VIDZEMES ZEMNIEKU LIKUMU TULKOJUMOS LATVIEŠU VALODĀ

Referāta mērķis – analizēt juridiskās speciālās leksikas lietojuma iezīmes trīs t. s. Vidzemes zemnieku likumu tekstos latviešu valodā 1850. gadā (Augusta Dēbnera un Johana Teodora Bērenta tulkojums), 1860. gadā (tulkojuma autors nav zināms) un 1899. gadā (Teņa Ores tulkojums). Šo tekstu vēsturiskā un lingvistiskā nozīmība ir saistīta gan ar faktu, ka tie ir nākamie pēc 19. gadsimta pirmajā pusē sagatavotajiem apjomīgajiem Kurzemes un Vidzemes zemnieku likumu tulkojumiem (par šajos tekstos lietoto speciālo leksiku ir sagatavots publicēšanai jau pieņemts raksts), gan ar to būtiskām konteksta pārmaiņām 19. gadsimta otrajā pusē – līdzās daudzām jaunām norisēm pakāpeniski iezīmējas mērķtiecīgs terminrades darbs. Juridiskās leksikas attīstībā par būtiskiem atzīts 1877. gadā Jura Mātera sagatavotais pagasta likumu un nosacījumu tulkojums un viņa 1885. gadā pārtulkotā Vidzemes un Kurzemes Privāttiesību likumu grāmata, kā arī 1893. gadā publicētais t. s. tiesu likumu tulkojums Andreja Stērstes veikumā. Šajā kontekstā ir būtiski pilnvērtīgi izziņāt un analizēt juridiskās leksikas attīstības tendences un likumsakarības. Iespējams izvirzīt hipotēzi, ka juridisko tekstu tulkojumu kvalitātei speciālās leksikas lietojuma ziņā līdz 19. gadsimta beigām vajadzētu sasniegt ievērojami augstāku līmeni salīdzinājumā ar baltvāciešu mācītāju tulkojumiem gadsimta pirmajā pusē.

Šajā nolūkā analizētas no minētajiem trīs pētījuma primārajiem tekstiem ekscerpētās speciālās leksikas vienības, kas sastatītas ar vienībām vācu un krievu valodas tekstos, īpaši pievēršoties izmaiņu analīzei. Atsaucē izmantotas arī attiecīgās vienības 19. gadsimta

pirmajā pusē publicēto Kurzemes zemnieku likumu un Vidzemes zemnieku likumu tekstos.

Lai gan šobrīd pētījums ir tikai uzsākts, jau iespējams konstatēt noteiktu leksikas un tās lietojuma iezīmju noturību. Tas attiecas arī uz nelabvēlīgi vērtējamo, piemēram, noturīgiem kalkiem un no vācu vai krievu valodas tieši pārņemtiem vārdiem (piem., *pošlini, praportšiki, spravka, ukazs, zēģelis*), speciālās leksikas vajadzībām neatbilstīgu vārdu vai izteikumu lietošanu (piem., *caur labbu un mibligu padohmu, nebednieks; lai nu uz priekšu nekur tā ne notiekās*), nekonekvenci (*pilnīga mūža gaddi – pilna mūža gaddi – pieauguši*) un aprakstošiem tulkojumiem, kas samazina juridiskā regulējuma skaidrību un precīzas interpretācijas potenciālu. Problēmas ir saistītas gan ar tulkotāju kompetenci, gan juridiskās speciālās leksikas leksikogrāfisko izdevumu nepieejamību un pašas juridiskās leksikas ierobežoto attīstības līmeni.

Daira VĒVERE

(LU HZF *Latviešu valodas institūts*)

TĀMNIĒKU IZLOKSNES NO PIRMĀ PIEMINĒJUMA TEKSTOS LĪDZ MŪSDIENĀM¹

Referātā izvērtētas lībiskā dialekta Kurzemes jeb tāmnieku izlokšņu tipiskāko fonētisko un morfoloģisko parādību pārmaiņas, sākot no šo izlokšņu pirmā pieminējuma Gotharda Frīdriha Stendera (*Gotthard Friedrich Stender*) darbā „Lettische Grammatik” (Stender, 1783, 207), kam seko Augusta Bīlenšteina (*August Bielenstein*) darbi (Bielenstein, 1863a; 1863b; 1864; 1892) un Adalberta Becenbergera darbs „Lettische Dialekt-Studien” (Bezenberger, 1885), un turpinot ar plašākiem izlokšņu pētījumiem 20. gadsimta 1. pusē, kas saistāmi ar Jāņa Endzelīna un Kārļa Mīlenbaha darbu (vairāk sk. Endzelīns, 1951).

Pirmie sistemātiskie izlokšņu apraksti aizsākās 20. gadsimta 20. gados, tie publicēti izdevumā „Filologu biedrības raksti” (FBR), tā, piemēram, Dundagas izlokšnes apraksts publicēts trīs daļās: 1925. gadā (FBR V, 125–142), 1926. gadā (FBR VI, 63–69) un 1927. gadā (FBR III, 97–109); Anna Ābele ir pētījusi Dundagas izlokšnes fonētiku (FBR VI, 22–30), 1929. gada aprakstā (FBR IX, 168–198) iekļaudama eksperimentālo pētījumu rezultātus, kā arī veikusi pētījumu par tāmnieku izlokšņu sekundārajiem garumiem (FBR XIV, 114–115). 1927. gadā publicēts Zlēku izlokšnes apraksts (FBR VII, 31–55), turpat Ugāles izlokšnes apraksts (FBR VII, 12–30). Pētījums par Popes izlokšni publicēts 1936. gada izdevumā (FBR XVI, 108–129).

¹ Tēzes izstrādātas Latvijas Atveseļošanas un noturības mehānisma plāna 5.2. reformu un investīciju virziena „Augstskolu pārvaldības modeļa maiņas nodrošināšana” 5.2.1.r. reformas „Augstākās izglītības un zinātnes izcilības un pārvaldības reforma” 5.2.1.1.i. investīcijas „Pētniecības, attīstības un konsolidācijas granti” otrās kārtas „Konsolidācijas un pārvaldības izmaiņu ieviešanas granti” projektā „Latvijas Universitātes iekšējā un ārējā konsolidācija” (Nr. 5.2.1.1.i.0/2/24/I/CFLA/007).

Piltenes un Ziru pagasta izlokšnes apraksts publicēts 1940. gadā (FBR XX, 36–58), turpat Puzes pagasta izlokšnes apraksts (FBR XX, 6–30). Vērā ņemams ir V. Rūķes pētījums, kurā tāmnieku izlokšņu fonētisko un morfoloģisko parādību izplatība ilustrēta ar izoglosu kartēm (FBR XX, 75–128).

20. gadsimta vidū nozīmīgs ieguldījums t. s. nedziļo tāmnieku izlokšņu pētniecības laukā ir Kārļa Draviņa un Veltas Rūķes publikācijas, aprakstot Stendes izlokšnes fonētiku un morfoloģiju (Draviņš & Rūķe, 1955; 1956; 1958), kā arī Mildas Graudiņas pētījumi (Graudiņa, 1958a; 1958b; 1964; 1972).

Fundamentālu darbu latviešu valodas dialektoloģijā veikusi Marta Rudzīte (1964; 2005); tāmnieku izloksnēm veltīts raksts žurnālā „Baltistica” (Rudzīte, 1970, 93–115).

21. gadsimtā par tāmnieku izloksnēm publicētas vairākas monogrāfijas. Plašākais ir Lidas Krautmanes-Lohmatkinas darbs „Pope un kaimiņizlokšnes” (Krautmane-Lohmatkina, 2002), kur plaši aprakstīta Popes, Ances, Dundagas, Puzes, Ugāles, Zlēku, Ziru u. c. dziļo tāmnieku izlokšņu fonētiskā un morfoloģiskā sistēma. Sofijas Dravnieces grāmatā „Dundagas izlokšnes teksti” (Dravniece, 2008) apkopoti un tematiski sakārtoti Dundagas izlokšnes teksti, kā arī sniegts neliels ieskats galvenajās Dundagas izlokšnes fonētiskajās un morfoloģiskajās parādībās. Nozīmīgs ir arī Viļņa Mitlera Dundagas izlokšnes tekstu vākums, kas apkopots grāmatā „Dundznik valad” (Mitlers, 2015). Būtisks ir fakts, ka abās grāmatās iekļautie Dundagas izlokšnes teksti ir saglabājušies tikai rakstveidā, audioierakstu formātā tie nav fiksēti.

21. gadsimta sākumā padziļinātai tāmnieku izlokšņu pētniecībai pievērsās Daira Vēvere, veicot audioierakstus dziļo tāmnieku izlokšņu areālā, sagatavodama un publicējama vairākus pētījumus (sk., piem., Vēvere, 2011; 2013; 2014; 2016; 2017; 2020; 2021; 2022a; 2022b).

Tieši salīdzinājums ar agrākos avotos pieejamiem izlokšņu datiem ir nepieciešams valodas dinamikas izpētei. Izlokšņu vākšanas un pētīšanas darbs nekad neapstājas, vēl jo vairāk mūsdienās, kad radusies steidzama nepieciešamība pēc jauniem un visaptverošiem pētījumiem, lai analizētu tik ļoti mainīgos teritoriālos valodas paveidus un prognozētu to pārmaiņu virzienus nākotnē.

Literatūra

- Bezenberger, A. (1885). *Lettische Dialect-Studien*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht's Verlag.
- Bielenstein, A. (1863a). *Die lettische Sprache nach ihren Lauten und Formen, I: Die Laute. Die Wortbildung*. Berlin: Ferd. Dümmler's Verlagsbuchhandlung.
- Bielenstein, A. (1863b). *Handbuch der lettischen Sprache, I: Grammatik*. Mitau: Fr. Lucas' Buchhandlung (Iwan Rochlitz).
- Bielenstein, A. (1864). *Die lettische Sprache nach ihren Lauten und Formen, II: Die Wortbildung*. Berlin: Ferd. Dümmler's Verlagsbuchhandlung.
- Bielenstein, A. (1892). *Atlas der ethnologischen Geographie des heutigen und des praehistorischen Lettenlandes*. St. Petersburg: Commissionäre der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften.
- Draviņš, K., & Rūķe, V. (1955). *Laute und Nominalformen der Mundart von Stenden, I: Einleitung, Akzent und Intonation, Lautlehre*. Lund: Slaviska Institutionen vid Lunds Universitet.
- Draviņš, K., & Rūķe, V. (1956). *Laute und Nominalformen der Mundart von Stenden, II: Wortbildung, Deklination und Komparation*. Lund: Slaviska Institutionen vid Lunds Universitet.
- Draviņš, K., & Rūķe, V. (1958). *Verbalformen und undeklinierbare Redeteile der Mundart von Stenden. Verben, Adverbien, Präpositionen und Präfixe, Partikeln, Konjunktionen*. Lund: Slaviska Institutionen vid Lunds Universitet.
- Dravniece, S. (2008). *Dundagas izloksnes teksti*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
- Endzelīns, J. (1951). *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
- Graudiņa, M. (1958a). Dažas seklo tāmnieku izlokšņu īpatnības. *Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Vēstis*, 10 (135), 57–66.
- Graudiņa, M. (1958b). Laidzes un Kandavas izloksne. *Valodas un literatūras institūta raksti*, 6, 257–296.
- Graudiņa, M. (1964). Laidzes un Kandavas izloksne. *Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Valodas un literatūras institūta raksti*, 8, 143–292.
- Graudiņa, M. (1972). Dažas mainīgās un noturīgās dziļo tāmnieku izlokšņu fonētiskās īpatnības. In R. Grabis (red.), *Veltījums akadēmiķim Jānim Endzelīnam 1873–1973*. Rīga: Zinātne, 151–170.
- Krautmane-Lohmatkina, L. (2002). *Pope un kaimiņizloksnes*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
- Mitlers, V. (2015). *Dundzņik valad. Kubalu skolas–muzeja raksti, III*. Mežsaustere: Kubalu skola–muzejs.

Rudzīte, M. (1964). *Latviešu dialektoloģija*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.

Rudzīte, M. (1970). Par uzsvāra vietu salikumos tāmnieku izlokšanās. *Baltistica*, 6(1), 93–115.

Rudzīte, M. (2005). *Darbi latviešu dialektoloģijā*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.

Stender, G. F. (1783). *Lettische Grammatik* (2. Aufl.). Mitau: Johann Fried. Steffenhagen.

Vēvere, D. (2011). Ziru, Zlēku un Piltenes izlokšne mūsdienās. *Literatūrzinātne, folkloristika, māksla. Letonika starpkultūru kontekstā. Latvijas Universitātes Raksti*, 776, 24–32.

Vēvere, D. (2013). Piltenes izlokšne dažādu paaužu runā. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*, 17(1), 261–266.

Vēvere, D. (2014). Lībiskā dialekta Kurzemes dziļās un nedziļās izlokšnes: daži jautājuma teorētiskie aspekti. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*, 18(1), 298–308.

Vēvere, D. (2016). Lībiskais dialekts. In A. Stafeca, & L. Markus-Narvila (sast.), *Avoti vēl neizsīkst. Latviešu valodas dialekti 21. gadsimtā*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 212–263.

Vēvere, D. (2017). Tāmnieku izlokšņu īpatnības Dundagas novada iedzīvotāju runā. In J. Kursīte (sast.), *Diždundaga. Apcerējumi par Dundagas novadu*. Rīga: Zinātne, 71–85.

Vēvere, D. (2020). The main phonetic and morphological features in the deep Tamian (Tāmnieki) subdialects of the Livonianized dialect nowadays. *Acta humanitarica universitatis Saulensis*, 26, 173–183.

Vēvere, D. (2021). Patskaņa ē lietojums nomen, verbu un adverbu gala zilbēs: dziļo tāmnieku izlokšņu piemērs. *Gramatika un valodas apguve. Valoda: nozīme un forma*, 12, 227–239. Pieejams <https://doi.org/10.22364/vnf.12.15>.

Vēvere, D. (2022a). Dziļo tāmnieku izlokšņu morfoloģiskās sistēmas attīstības tendences. *Linguistica Lettica*, 30, 152–168. Pieejams <https://doi.org/10.22364/lingualet.30>.

Vēvere, D. (2022b). Par Lībiešu krasta (*Līvōd rānda*) iedzīvotāju runāto tāmnieku izlokšni. *Gramatika un valodas prasme. Valoda: nozīme un forma*, 13, 225–242. Pieejams <https://doi.org/10.22364/vnf.13.15>.

Rasuolė VLADARSKIENĖ

*(Institute of the Lithuanian language,
Vilnius Gediminas Technical University)*

THE INFLUENCE OF OTHER LANGUAGES ON THE DEVELOPMENT OF LITHUANIAN ADMINISTRATIVE LANGUAGE

The development of the administrative language is closely linked to the history of Lithuanian statehood. While Lithuania was part of other states, documents were either translated from other languages into Lithuanian or written in Lithuanian following the patterns of other languages. As a result, the Lithuanian administrative language evolved under the influence of other languages. For a long time, there were no conditions for the development of the Lithuanian administrative language, as there was no state whose needs it could serve.

The cradle of Lithuanian writing – Lithuania Minor, which belonged to the Duchy of Prussia – was where not only the first Lithuanian book (Martynas Mažvydas' Catechism, 1547) was published but also where the first surviving handwritten Lithuanian documents – oaths of allegiance – were written in the 16th century. These were written by a German who had little knowledge of the Lithuanian language, resulting in literal translations. However, later scribes had a better command of Lithuanian, and by the 18th century, the Lithuanian administrative language in Prussia had become more established.

The development of the Lithuanian administrative language took a different path in the Grand Duchy of Lithuania. Documents were written in Polish, and few Lithuanian documents were issued. Until the 19th century, they were drafted based on Polish documents. In the 19th–20th centuries, when Lithuania became part of the Russian Empire, the Lithuanian administrative language was influenced by the Russian language.

The Lithuanian administrative language began to develop intensively only in the 20th century, after the establishment of the independent Lithuanian state in 1918. In fact, the influence of the Russian language remained significant, as it was a transitional period. Although state institutions required documents to be written in Lithuanian, other languages were not prohibited. The full transition to Lithuanian occurred only in the second half of the 1920s.

Another long period of Russian influence on the Lithuanian administrative language occurred between 1940 and 1990, when Lithuania was occupied by the Soviet Union. During that time, Lithuanian linguists actively worked on improving the administrative language and sought to reduce the influence of Russian through various recommendations in the press and on the radio.

Currently, the Lithuanian administrative language is influenced by English. After Lithuania joined the European Union (EU) in 2004, the documents drafted in Lithuania had to comply with the legal norms established in the documents of EU institutions, which were mostly translated from English. As a result, the EU *acquis* was translated into Lithuanian, and Lithuanian documents were aligned with it. Translators of EU institutional documents strive to minimize the influence of the English language on Lithuanian when translating texts, but it is unavoidable.

Regarding the development of the Lithuanian administrative language, it can be said that at different stages, its development was influenced by the languages of the countries with which Lithuania was or is closely connected: German, Polish, Russian, and English.

Krzysztof Tomasz WITCZAK

(University of Łódź)

THE OLDEST FINNO-UGRIC BORROWINGS IN THE BALTIC LANGUAGES

There is no doubt that, among the Baltic languages, Latvian contains the largest number of Finno-Ugric borrowings. This is due to the long-standing neighbourhood of the Latvians with the Estonians and the Liv(onian)s. More or less intensive language contact between these peoples continues to this day. The Finno-Ugric influence that can be observed in the other Baltic languages is much smaller, as the Lithuanians, the Samogitians, the Prussians and the Yatvingians broke off direct contacts with the Finno-Ugric tribes in the distant past. Nevertheless, a large number of certain or probable Finno-Ugric loanwords can be distinguished even in the extinct West Baltic languages. On the other hand, researchers have drawn attention to the considerable number of Balticisms present in all Finnic and Saamic languages, and to a lesser extent in the Mordvin and Mari languages (over 200 lexemes). Some Baltic (or Balto-Slavic) lexical borrowings are undoubtedly ancient, dating back at least to the Saami-Finnic community (approx. 1700–1300 BC) and perhaps even to the Finno-Volgaic era (dated to the period around 2000–1700 BC, according to glottochronological calculation) and the Balto-Slavic epoch (first half of the 2nd millennium BC). The number of Finno-Ugric loanwords in the Baltic languages is probably smaller, but it is commonly believed that intensive Baltic-Finnic contact began already in the 2nd millennium BC. It should be assumed that many Finno-Ugric loanwords entered the Baltic languages from some Finno-Ugric substrate language or even from several Finno-Ugric dialects that became extinct at an unknown time and in unclear circumstances. In this study, I intend to distinguish the oldest Uralisms (especially substrate loanwords) in the Common Baltic vocabulary, taking into

account the phonetic processes operating in the Uralic family and the Balto-Slavic subfamily. I will discuss selected research problems on the basis of seven Baltic lexemes denoting wild animals and skins obtained from them: (1) PB. **ādā* f. ‘skin flayed off an animal; raw leather; fur’, also ‘skin on the body; human skin’ (Latv. *āda*, Lith. *oda*, Yatv. *atos*) ← FU. **ada* ‘reindeer’s skin serving as a bed’, secondarily ‘bed’ (cf. Fi. *vuota*, Ko. *vol*); (2) PB. **keimē* ‘mare, cow, female of an animal’ (OPruss. *kaywe*, Lith. *kévē*) ← FU. **kädwä* ‘female of a wild animal’; (3) PB. **kerakē* f. ‘black woodpecker, *Dryocopus martius* L.’ (Lith. *krākė*; OPruss. *cracto*) ← PFU. **kärki* (Gen. **kärken*) ‘black woodpecker’; (4) PB. **pušnē* / **pušnis* ‘shoe with uppers’ (OPruss. *pusne*, Lith. *pušnis*) < **pušna-ji* < PU. **ponća* ‘leg warmer, upper’ (Selk. *pōnč*; Fi. *ponsi*); (5) PB. **šeškas* m. ‘polecat, *Mustela putorius* L.’ (Latv. *šesks*, Lith. *šeškas*) ← PU. **šäškä* ‘otter, mink or a similar animal’ (Fi. *häähkä* ‘otter’); (6) PB. **šiksna* f. ‘tanned leather without hair; narrow strap of leather, thong’ (Latv. *siksna*, Lith. *šiksna*) ← PFV. **šišna* ‘thong, strap of leather’ (Fi. *hibna*; Est. *ihn*, Saa.S *sesnie*); (7) PB. **vilpiš-ja-* ‘wild cat, *Felis silvestris* L.’ (Lith. *vilpišys*) ← PSF. **ilpes* ‘lynx’ (Fi. *ilves*, Est. *ilves*, Liv. *ilbōks*, Saa.N *albbas*). The Finno-Ugric peoples in the 2nd millennium BC, unlike the Baltic peoples, led a (mostly) hunter-gatherer lifestyle. Consequently, they knew the natural environment and distinguished wild animals slightly better than the Balts, hence there was a natural need to fill some empty semantic microfields with Finno-Ugric loanwords. It is therefore not surprising that in the Baltic languages there are several Finno-Ugricisms denoting wild animals, as well as skins and leather straps obtained from them.